ఆంధ్ర-బిల్హణీయము

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిచే

మద్రాసులో

స్వకీయ జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1914.

వెల 8 అ.]

శ్రీ

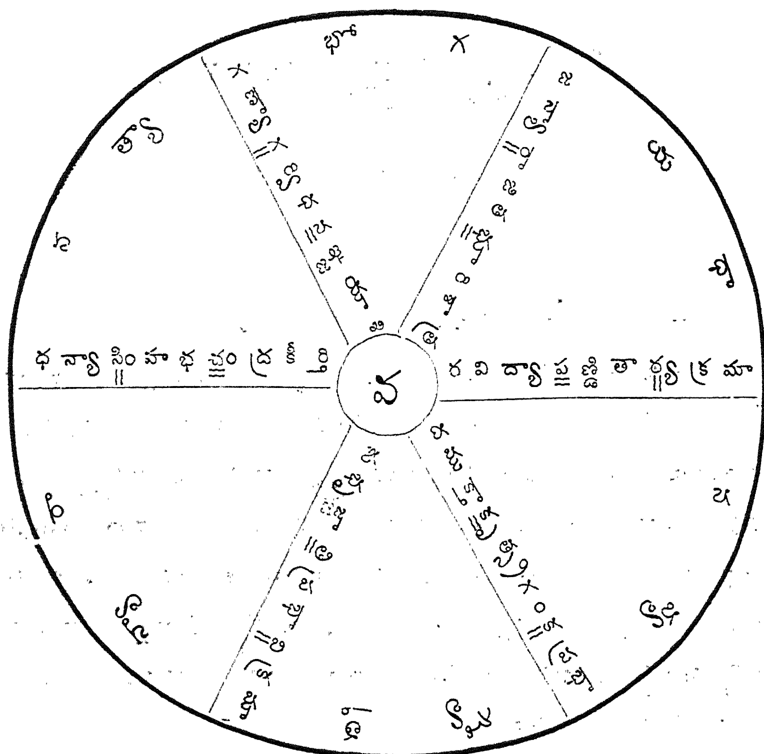
ఆంధ్రబిల్హణీయము.

అవతారిక.

ఆంధ్ర బిల్హణీయము రసోత్తరంగ మయిన ప్రబంధ మని సాక్షరులైన యాంధ్రుల కెల్ల తెల్లము. అట్టి యా భవ్య ప్రబంధమున ఛందోవ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగములే గాక స్త్రీల సాంగత్యమునం బురుషులును పురుషులసాంగత్యమున స్త్రీలును పఠింప ననర్హంబు గా నితరదోషంబులును బెక్కు లుండుటం గాంచి రసాభిమానంబుచేత యథామతి వాని నెల్లం దొలఁగించి గుణము కలిగించి, పఠితలకు సుబోధం బగునట్లు వాక్యావాంతరవాక్యాది విచ్ఛేద చిహ్నంబులు సమకూర్చి ముద్రించినాఁడ. ఈముద్రణము రసికవిద్వజ్జనసమాదరణీయం బయినచో కృతార్థుఁడను.

ఈగ్రంథమును రచించినవారు పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి యని దీనియం దున్నది. వీరు మదరాసులో చేపాకసౌధములో నివాసము చేరిన యార్కాటునవాబుగారికి దివానుగా నుండి సహృదయావతంసులై విద్వజ్జన పోషకులై కీర్తి వహించినవారు, వెలనాటి వైదిక శిఖామణులు. వీరు దీనిని చిత్రకవి వంశజుఁడును సింగరార్య తనూభవుఁడును అగు నారసింహార్యకవియొక్క ప్రోత్సాహ సాహాయ్యంబులచే రచించి నట్లు ఇందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

అయినను, ఇందలి ప్రథమాశ్వాసాంత చక్రబంధమువలన ఏతత్కవి సింగరార్యుఁ డనియు, కృతినాయకుఁడు చెన్నభూపాలుఁ డనియు, తెలియవచ్చుచున్నది.

ఈచక్రములో వృత్తపాదక్రమమున ఆకులలో తుదినుండి మూఁడవయక్షరములను వరుసగాఁ జదివిన 'సింగరార్యకవి' అగును. అట్లే కుండనుండి అయిదవయక్షరములం జదివిన 'చంన భూప కృతి' అగును.

ఇందువలన నారసింహార్యకవి తనతండ్రి రచించి చెన్నభూపాలుని కంకితము చేసిన యీప్రబంధమును ధనాదిసత్కారార్థి యై కృష్ణస్వామికృతముగా రామాంకితముగా మార్చె ననియు, చక్రబంధంపు

గుట్టుం గనక కృష్ణస్వామిగారు కవియశఃకాములై స్వప్రణీతముగా వెల్లడించికొని రనియు నూహింపఁ దగియున్నది.

ఈసింగరార్యకవి యింటిపేరు క్రొత్తపల్లివారు. ఈతఁడు రాఘవ వాసుదేవీయ మను నొక ద్వ్యర్థి కావ్యమును రచించి కామినేని బంగారంకభూపాలుని కంకితము చేసినాఁడు. తాను బిల్హణీయము రచించి నట్లు ఆగ్రంథములో చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

'అసెడు నన్ను బుధులు గొనియాడ బిల్హ
ణంబు మొద లైన కృతుల నాంధ్రమున వింటి;
మిపుడు భగవత్కథా ప్తి నూహించునట్టి
కావ్యము రచింపు శ్లేషోక్తి కవులు మెచ్చ.'

కామినేని ప్రభువులు పద్మనాయక వంశజులు, నెల్లూరు జిల్లాలో నాయఁడుపేఁట ప్రాంతములలో నుండినవారు.

ఇందలి బిల్హణుఁడు విక్రమాంకదేవచరిత్రమును రచించి నాతఁడో అన్యుఁడో, ఆచరిత్రము రచించినయాతఁడు అందులోనే తాఁ జెప్పుకొన్నట్లు కాశ్మీరమునుండి తాను సంచరించుచున్న దారిలోనే యున్న ధారాపురమున భోజరాజును దర్శింపక కుంతలదేశమున కేఁగినందులకు కారణ మేమో, తెలియకున్నది. ఆతఁడే యీతఁ డనియు, రాజకన్యా సందూషణ రూప దుశ్చరిత్రమే యీతఁడు భోజుని దర్శింపమికి కారణ మనియు, పిమ్మట ఆకన్యను తండ్రి యితనికిం బెండ్లి సేయుట మిథ్యగానోపు ననియు, కొందఱు ఊహించుచున్నారు.

ఈకావ్యంబును శశాంక విజయంబును బోధించు నీతులు:—

'ఘృత కుమ్భ సమా నారీ, తప్తాఙ్గార సమః పుమాన్;
తస్మాద్ ఘృతం చ వహ్నిం చ నైకత్ర స్థాపయే ద్బుధః.'
'మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్;
బలవా నిన్ద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతి.'

సెప్టెంబరు, 1914. వేదము. వేంకటరాయశాస్త్రి.

వి ష య సూ చి క.

శ్రీరస్తు.

బిల్హణీయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇష్టదేవతాస్తుత్యాదికము.

శా. శ్రీరామావనిజా నిజాయతభుజా శృంగారశాఖా మిళ
త్సారాకారలతా స్తనస్తబక భాస్వద్దంతవాసః కిసా
లారాళాలకభృంగ రంగదఖిలాంగాంచత్ప్రసూనోత్కర
శ్రీరామాకృతి కల్పకంబు మము రక్షించుఁ బుధానందమై. 1

క. భవసరసిజసంభవ ముఖ
భువనస్థ సమస్త దేవ ముఖ్యుల కెలమిం
బ్రవిమల మతి మ్రొక్కెద మ
త్కవితకు సంతతము సత్ప్రకాశము గలుగన్. 2

క. ధర దోషోదకముల నిడి
గరిమన్ సుగుణామృతంబు గాంచు సుకీర్త్యా
కర వర మానస పద సం
చర సత్కవిహంసములను సరవి నుతింతున్. 3

తే. నిర్మలావయవమ్ముల నెమ్మి విడిచి
వ్రణములకుఁ బాఱుమక్షికా ప్రతతిభంగి
నొప్పులు గ్రహింప కెప్పుడుఁ దప్పు లరయు
కాకవుల లోకముల నే నిరాకరింతున్. 4

వ. అని యివ్విధంబున నిష్టదేవతానమస్కరణంబును సత్కవిపురస్కర
ణంబును గుకవితిరస్కరణంబునుం గావించి, యేనొక్క నాఁ డెక్కవ

యగు మక్కువం జొక్కి హృద్య విద్యాలు గొలువం గొలువుకూ
టంబు నధివసించి సముంచితగతుల నతులవై ఖరి దీపించు నవసరంబున.

తే. చిత్రకవి వంశ దుగ్ధాబ్ధి శీతభానుఁ
డనుపమానోక్తి శ్రీసింగరార్యసూనుఁ
డమిత కవితా విశేషజ్ఞుఁ డనఁగ వెలయు
నారసింహార్యకవి వచ్చి నన్ను మెచ్చి,— 6

క. "శ్రీపండి పెద్దిసత్కుల
దీపక కాశ్యపసగోత్ర దీవ్యన్నా నా
భూపాలక మకుటమణి
శ్రీపదపాదాగ్రభూమి కృష్ణస్వామీ. 7

సీ. కుత్సిత కాణాద కుత్కీలక విభేద
సంశక్త యుక్తివజ్ర ప్రహార,
యణకాంక పాణినీ యాటవీ పాటన
చటుల సూక్తివిహార పటుకుఠార,
నిర్ణీతికృత జైమినీయ తూలోద్ధూతి
సంస్కార వాక్య ఝంఝూనసమీర,
దుర్మత వేదాంత మర్మ తమ శ్ఛేద
భాసుర వచనప్రభావ సార,

తే. కావ్య నాటక లసదలంకార సాహి
తీ సముత్పన్న రస లస ద్ధీర హృదయ
పండి పెద్దికులీన సంపన్ని ధాన
పాలితకవీంద్ర శ్రీకృష్ణపండితేంద్ర." 8

వ. అని వినుతించి, 'వినుము భవదీయంబు లగు చతుర్దశవిద్యాప్రభావం
బులు సకలభాషావిశేషంబులు సమస్తచమత్క్రియా వినోదంబులు
నెన్న నిన్న రులకుఁ దరంబు గాదు. నిఖిలలోకంబులఁ గృతిముఖంబుగాఁ
గీర్తి నిత్యం బగు. సత్కృతులయందు నాంధ్రం బతిరమణీయంబు.
గావున నొక్క పురాతనకథ నాంధ్రప్రబంధంబుగా రచియించి రా

మాంకితంబు సేసి యాచంద్రతారకం బగుసత్కీర్తిం గాంచు.' మనిన
నేనును సంతోషితాంతరంగుండ నగుచు. 9

క. మున్నింద్రతనూభవునకు
వెన్నుండు సహాయుం డైనవిధమున, నే నా
సన్నుత సద్గుణ గణ సం
పన్నుం డగుకవివరాధిపతి సాయమునన్. 10

—* షష్ఠ్యంతములు *—

క. శ్రీ జనకసుతా హృదయ స
రోజాతద్యుమణి కజ విరూపాక్ష మరు
ద్రాజ ప్రము ఖామర్త్య స
మాజాగ్రణి కరిజనాసు మరు దసిఫణికిన్. 11

క. తుండీంద్రం తుండనిభ దో
ర్దండ స్ఫుట కాండ నిర్జిత సుమహాద్రిం ఆ
ఖండల రిపు కాండునకున్
ఖండపరశు చండ కార్ముక శిఖండునకున్. 12

క. సుందర పదారవింద మ
రంద ముదిత బుధపురందర మిళిందునకుం
గుంద శరత్కుంద వృష
స్యందన చందన కన ద్యశఃకందునకున్. 13

క. హరితనయ హృదయ సారస
హరికి మహోన్నతజితహరి కరితేజః
పరిహసితహరికి భవగజ
హరికి సదాపాదపంకజానతహరికిన్. 14

క. వర ధీ ధిక్కృత చక్రాం
గరథికి సౌందర్య హసిత కరథికి వినమ
చ్ఛరధీకృత శరధికి దా
శరథికి ధృతశరధి తురగ శాత్రవ రథికిన్. 15

క. శాంతునకు దానహృదయ ని
శాంతునకు నితాంత నయనచాకోరయుగా
క్రాంత మహీజాస్య కళా
కాంతున కానంద భరిత కపికాంతునకున్. 16

క. రావణహరణునకు జితై
రావణచంక్రమణునకు ధరారమణునకున్
బావనజన భరణునకున్
భావన యాభరణునకు నభంగరణునకున్. 17

క. రామునకు నీలమేఘ
శ్యామునకు దివాకరాన్వయాంభోధిసుధా
ధామునకు పరశురామ వి
రామునకు సమస్త భూవర లలామునకున్. 18

వ. అంకితంబుగా నాయొనర్పం బూనిన బిల్హణోపాఖ్యానం బనుమహా
ప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 19

—* పురవర్ణన *—

తే. వసుమతికి నాభిభూత మై వఱలునట్టి
భస్మశిఖరికి నుత్తర భాగమందు
ద్రుపద లలితంబు సుజన సందోహ చరిత
దివ్య దేశంబు పాంచాల దేశ మమరు. 20

వ. అందు, 21

శా. శ్రీరామామణి కాటపట్టు హరికిన్ శృంగారవాసంబుఁ జె
ల్వారత్నంబుల కెల్ల నాకరము సమ్యగ్వాహినీపాళి కా
ధారం బన్యదురాసదంబు విబుధత్రాణంబు రాజాప్తిచే
శ్రీరమ్యం బయి సింధురీతిఁ బురి లక్ష్మీమందిరాఖ్యం దగున్. 22

క. ఆపురము జయశ్రీలకుఁ
గాఁపురము సమంబు ద్వారకాపురమునకున్

భూపురములలోఁ జెల్వగు
గోపుర ముఖ సుంబి తైక గోపుర మగుచున్. 23

క. సతత శిరస్స్థల విసర ద
దితిసుత తటిని తుషార దీప్తాబ్జము లై
నుతికెక్కు సౌధరాజము
లతులిత శివ మూర్తు లనఁగ నప్పురిలోనన్. 24

ఆ. కనక గోపు రాగ్ర ఘటిత గారుత్మత
రత్న రుచులు కుముద రాజు లేడి
తోడరి మెసవఁజూచు దూర్వాంకురము లని,
చను మృగేంద్రముఖము లుసికి నులికి. 25

సీ. ఒకచోటునను బోటు లోగి నీటు గొని మీటు
వీణెల నాదంబు వేడ్క సేయ,
నొకచెంగట నభంగ సకలాంగ యుత మంగ
ళ మృదంగ రవము ధింధిమి యనంగ,
నొకవంక గతశంక నకలంకముగఁ బంక
జాస్యలు చెలఁగి లాస్యములు సలుప,
నొకచెంత వగఁ గాంత లోగి వింతఁ గొని సంత
సము మీఱ సరస గీతములు పాడ,

తే. వెలయు బహువిధ వాద్య సంవేద్యహృద్య
ఘుమఘుమార్భటి దిక్కులఁ గొమరు మిగుల,
జనుల కానందరసము నిచ్చలు ఘటించు
రంజితావనిజాని యారాజధాని. 26

సీ. సు రసాల సంతతి సుర సాల సంతతి
గతి ఖగాళికి ఫలోన్నతి యొసంగు,
మహిత కాంచనములు మహిత కాంచనముల
పోలిక నామోదములు ఘటించుఁ,

గలిత పున్నాగముల్ కలిత పున్నాగము
లట్ల కొమ్మలతోడ నమరియుండు,
రంభాదినటనము రంభాదినటనము
కరణి మరుత్ప్రసంగములఁ బొదలుఁ,
తే. బనస లెంతయుఁ బనసలభాతి ద్విజుల
కును బదక్రమసంయుక్తిఁ గొమరు మీఱు,
నగము లున్నతి నగములపగిది వనుల
నలరు చుండు విపత్త్రంబు లగుచుఁ బురిని. 27

క. ఆవనములు ద్విజసందో
హావనములు తులిత వృత్ర హా వనములు స
త్సేవనములు మార్గిక సం
జీవనములు చరితభువనజీవనము లగున్. 28

మ. కులసంరక్షణులున్ సువాక్సుమహితుల్ గోత్రాహితుల్ జాతవే
దులు ధర్మాత్ములు భాసురాఖ్యభువనాప్తుల్ సజ్జగజ్జీవనుల్
కలితార్థప్రదులార్జితార్యులు కనత్కాంతుల్ తమోదూరు ల
య్యిలధాత్రీసురు లెంతయున్ విబుధులై యింపొందుట ల్చిత్రమే.

సీ. చక్రములకుఁ గీడు సలుపని రాజులు,
దివిరి సత్త్రముల భేదింపనియినులు,
లిలఁ గుభృత్తులకు వెన్నీని కూర్మపతులు,
గోత్రవర్గము బల్మిఁ గూల్ప నింద్రు,
లరికి మార్గము గానట్టి పూరుషసింహు,
లనయంబు మూల నుండని మహేశు,
లోకనిదాఘునఁ జేర నోపని శ్రీదులు,
పుణ్యంబు దప్పని పుణ్యజనులు,
తే. నార వీరన వీరన వైమైక పరులు
పరఁగుదురు పురి శుచిభాను వంశ్యు లగుటఁ

కువల యానంద సంధాయి గురు తమోప
సరణ నైపుణ్యనిధులు రాజన్యవిధులు. 30

మ. ఒకశంఖంబునఁ బొంగు నర్థపతి యుద్యోగంబు దామున్ భజిం
పక, రత్నాకరుతోడిసఖ్యమునకుం బాటించి, సంఖ్యాధిక
ప్రకటార్థాఢ్యతచేఁ జెలంగి, బహు మిత్త్ర ప్రాభ వాఖండ రూ
పక సంప ద్విభవంబుఁ గాంతురు పురిన్ వైశ్యోత్తముల్ వేడుకన్. 31

క. హలపాణి యొక్కయే కే
గలవాఁ డని తెలియఁజేసి కడువేడ్కఁ బురిం
గల విష్ణుపాద జావళి
యలరారె సువర్ణయుక్తి వ్యవసాయమునన్. 32

చ. సరసిజబాంధవుండు, ముకుఁజాయ ననూరుఁడు తేరుదోల, సు
స్థిరతర తన్నిబద్ధ వర జిహ్మగ పాశము లోలి వ్రేల, న
ప్పురికరు లబ్జనాళము లెపో యని తుండము లెత్త, దక్షిణో
త్తరముల నేఁగు భీతిమెయి దజ్జగతీకుఃఖుఁడై రయంబునన్. 33

చ. వరుస నిజేశు మూలఁ బడవైచినయట్టిమరుత్తురంగమున్
సరిగొనకే జవంబు గొని సాగిన, నాశుగమైన సమీరుఁ డా
గ్రహించి రాఁ, దదాకృతి హరించెఁ బనోద్ధతధూళిఁ గప్పి త
త్పురి తురగోత్తమంబులు విభూషితసాదిబలోత్కరంబులై. 34

చ. సమములు గావు వాజు లని, సారథి కుంటని గాలికూడు ప్ర
గ్గము లని, చక్ర మొంటి దని, క్రాలు ననంత మణివ్రజప్రభా
వ మహితమై ఘనావరణ వైఖరితో నలరారు రాజితో
త్తమ రథరాజి భానునిరథంబు హసించు సదా సముద్గతిన్. 35

క. కట్టింతురు రుద్రు నయిన,
దట్టింతురు హరుల నైనఁ, దలఁగని కడిమిం
గొట్టింతురు యము నైనను,
బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురిలోన్. 36

సీ. తమ్ములదోషాప్తిఁ గ్రమ్మి మానిన ఱట్టు,
నయశాలులనుఁ బొట్టొనర్చుకొఱఁత,
వసుధ మహాహీను వశత నిల్పిననడి,
కల సదావర్తులఁ గలఁచునగడు,
భోగి నధోగతిఁ బొందించు పాతకం,
బాదిత్యకవుల మే లడఁచు కొదువ,
కడుఁ గళానిధిఁ దమోగ్రస్తుఁ జేసినదూఱు,
ఘనుల వివర్ణతఁ గలపుకలఁక,
తే. నలుప తప్పించుకొనియెఁ దన్నగరి సతుల
కలరు పదములు మృదు జంఘ లరిది పిఱుఁదు
లలఁతినాభులు మెఱుఁగుటూ రలఘు కుచము
లమరు మోములు వర కుంతలములుఁ జేసి. 37

ఉ. కాంచన పద్మరాగ శశికాంత మణీ గణ కల్పితోజ్జ్వలో
దంచిత సౌధ రాజములు తత్పురి నొప్పు ధ్వజాన్వితంబులై
మించినభీతిఁ బత్రియుత మేరు ముఖాచల పంక్తు లెల్ల నేతెంచె
ననంగ భూతిజిత దేవవిభున్ ధరణీంద్రుఁ గొల్వఁగన్. 38

వ. మఱియు నప్పట్టణంబు మణిఘటిత కాంచన ఘనావరణంబులును, ఘనావరణ నివారణ పటు పటాంచలానిల కేతనాంచిత సౌధరాజంబులును, సౌధోపరి నిబద్ధ ముక్తామయ శిరోగృహంబులును, గృహరాజిత మణికవాటంబులును, గవాట విరచిత మరకతమణి శోభా విరాజమాన తోరణప్రకాశిత ద్వారంబులును, ద్వారోభయపార్శ్వ రమ్య రత్నవేదికలును, వేదికాంతర రచిత విద్రుమంబులును, విద్రుమ వైదూర్య స్తంభ సముదయంబులును, స్తంభ సంభృత శాతకుంభ కుంభ విలసిత మంటపంబులును, మంటపాభ్యంతర సంచరత్సుందరీజనంబులును, జనసందోహ సంపూరిత వీథికారాజంబులును, రాజకుమారారూఢ సంచరద్గంధసింధుర సైంధవ రథ నికరంబులును, కర విన్యస్త వీణావాదన ప్రవీణ గాయకులును, గాయక

యుక్త మృదంగ తాళాది లాస్య సంరంభ విజృంభమాణ రంభాస
మాన వారకాంతలునుఁ, గాంత నిరంతర సురభి కుసుమ ఫల భరి
తోద్యానంబులును, నుద్యానాంతర కనత్కమల కల్హార మరందపాన
తుందిల మిళింద బృంద ఝుంకార ప్రమోద మేదుర సారస హంస
చక్రాది జలవిహంగ సంకలిత సరసులును, సరస మనోహర పరిమళ
మిళిత శీతల పవమానంబులునుం గలిగి, యమరావతీ విధంబున
విబుధ గణ విభ్రాజమానం బై, తేజోవతీనగరంబుచందంబున లోహి
తాశ్వ విలసితం బై, సంయమనీ నగరంబు పోలువున సమవర్తి ధర్మ
రాజ విరాజితం బై, నిరృతినిలయంబు కైవడిఁ బుణ్యజనోద్దీపితం బై,
వరుణ మందిరంబురీతి ఘన పుష్పమాలి కాభిశోభితం బై, పవనుని
గేహంబు భాతి నానా సుగంధ బంధురం బై, యలకాపురంబు బాగున
ధననిధి మహితం బై, కైలాసంబులాగున రాజశేఖర రమ్యం బై,
కమలగర్భ సదనంబుపోలిక మహిత భాషా సమన్వితం బై, హరి
నివాసంబు చాడ్పున నిత్యముక్తానుగమ్యం బై, భోగవతీ పుటభేద
నంబు తీరున మహాభోగి భాసురం బై, వాహినీపతి చందంబున శరణా
గత భూభృజ్జాతం బై, సాకేత రాజధాని వడువున రామలక్ష్మణోప
శోభితం బై, ద్వారకయందంబునఁ గృష్ణ బలభద్రప్రకాశం బై,
హస్తిపురి పైఖరి గాంగేయాది భూషితం బై, యింద్రప్రస్థ పురంబు
మాడ్కి ననుగత ధర్మజాతం బై, వారణాసిచూడ్కిఁ బ్రచండ కాల
భైరవ శూలహస్త రక్షితం బై, సిరుల నిర వొందుచుండు. 39

—* రాజవర్ణనము *—

క. ఆజగతి కధీశ్వరుఁ డై
రాజిలు మదనాభిరామ రాజేంద్రుఁడు జ
న్యాజిత బాహా పవి ధా
రాజిత సమ దోన్న తారి రాడ్గోత్రుం డై. 40

సీ. రమణ లక్ష్మీమందిరమ్ము మేలమ్ముగాఁ
గని, సదాళి గుణమ్ముగా గ్రహించి,

మధుర ధర్మముఁ బూని మాధవు లోఁగొని,
యలఘు ద్విజావళి నాదరించి,
దాక్షిణ్యశాలి నొద్దనె నిల్పికొని, కళా
నిధిఁ బర్వమున రుచుల్ నింపఁజేసి,
శోభితం బగు మహా సుకృతిభావముఁ గాంచి,
వర సత్య రతి మనోహరత మించి,
తే. కలనియం దుద్రమూర్తిసంకల్ప మడఁచి,
ఘన సుదృక్పాళికా మానకర్త యగుచు,
నతను విఖ్యాతిచే మదనాభిరాముఁ
డలరు నిజనామగరిమ యథార్థముగను. 41

సీ. విసములోపలఁ జిక్కి వెడలరాని స్వయంభు
లాలిత వాణీ విలాసుఁ జేసె,
నొంటికాఁడై దాన మొరుని వేఁడిన చిరం
తన మాని మేటి భూధవునిఁ జేసె,

సచలాధివాసుని నాది భిక్షుని సర్వ
మంగళానుభవ సంప్రాప్తుఁ జేసె,
బహుళార్తి భేద విభ్రాంతిఁ గుందు కళంకిఁ
దనతోడఁ గూడ సత్పతినిఁ జేసె,

తే. నెన్న నీగుణ మీధర్మ మొందుఁ గలదె?
తగ నయుక్తుల సంయుక్తులుగ నొనర్చు
నితని మదనాభిరామాఖ్య యిడిననలువ
కౌశలంబు గణింప శక్యంబె చూడ. 42

తే. రమ్యగుణశాలి యా భూపురందరుండు
దారగాఁ గొని లీల మందారమాల
ననుదినముఁ గూడి క్రీడల నతిశయిల్లి
యవనిఁ బాలించె బుధనికాయంబు పొగడ. 43

—*రాజపుత్రి*—

క. ఆ యనఘున కుదయించె మ
హాయత గుణజాల బాల యంచితలీలం
దోయజసాయకు నాఱవ
సాయక మని భూజనాళి సన్నుతి సేయన్. 44

సీ. సకలంకసంగవాం ఛాసక్తి దగ దంచుఁ
గమలారిఁ దొరఁగిన కళ యనంగ,
మే నెఱుంగనివాని మిత్త్రత్వ మస దని
మకరాంకు వీడ్కొన్న మాయ యనఁగ,
నిరవలంబావాస నిరతి కాని దటంచు
సురపథం బెడలిన చుక్క యనఁగ,
మలినాంతరంగ సంబంధ మాఱడి యంచు
మేఘంబు వీడిన మెఱుఁగనంగఁ,
తే. జాయలనుఁ జెల్వమైన లేఁ బ్రాయమునను
జనుల కల్లారుముద్దుగా ననువు పఱచు,
నాటపాటలు సలుపుచు నవని బాల
యామినీపూర్ణతిలకా సమాఖ్య నలరు. 45

వ. ఆకుమారీరత్నం బనుదినప్రవర్ధమాన యై యున్నెడ. 46

క. మృగమదమున రుచి పుట్టిన
పగిదిని జెఱకునను బండు పండిన రీతిం
దగ సురభి పసిఁడి నొదవిన
పగటున యౌవనము దనరె బాలామణికిన్. 47

సీ. మహితయౌవనరూప మధుమధురాలాప
బింబోష్ఠి శ్రీవర్ణబింబకర్ణ
కంజాతదళనేత్ర కాంచననిభగాత్రి
చతురచంపకనాస చారుహాస
పటుసైకతశ్రోణి పల్లవాంచితపాణి

ప్రౌఢసౌభాగ్య సంపన్న యోగ్య
కరికుంభకుచపాళి ఘననీలరోమాళి
యబ్జారివదన కుందాళిరదన
తే. యలరు మరువంపుమొలక కాయజుని చిలుక
కలితకర్పూరతిలక సుగంధఫలక
యామినీపూర్ణతిలక నీలాంచదలక
రాజసము గుల్కఁ శృంగారరసముఁ జిల్కఁ;— 48

సీ. నలినాక్షికొప్పు కృష్ణత్వంబుఁ బ్రాపించు,
నెమ్మోము విధురీతి నివ్వటిల్లు,
నబ్జాస్యకన్ను లబ్జాలోకత వహించు,
నధరంబు మాధవఖ్యాతి నమరు,
నలివేణి చనుదోయి యచ్యుతత్వముఁ గాంచు,
జేయి పద్మాహిత స్థితి భజించుఁ,
నగకుచనూఁగా రనంతభూతిఁ జెలంగుఁ,
లేఁగౌను శ్రీహరిలీలఁ దాల్చు,
తే. నాభి గమలాకరానంత శోభ నెసఁగు,
దనువు హేమాంశుకస్ఫూర్తిఁ దనరు నిట్లు
విష్ణుభావంబు చెలియందు వెలయుచుండు
క్షితిజనంబులు మెచ్చి సంస్తుతులు సేయ. 49

సీ. ఎంతటివానినే నీనాతి వదనాబ్జ
మమరఁగా లోఁగొను, నద్ద మేమొ ?
ఏధీరు నెద నైన నీలేమ చూపులు
నాటు, మనోజబాణంబు లేమొ ?
ఎవ్వారి హృదయాళి కీతన్వి చన్నులు
సరి నిక్కుఁ, గుసుమ గుచ్ఛంబు లేమొ ?
ఏమహాత్ముని నైన నీతలోదరిమాట
యనువొంద నిలుపు, రాజాజ్ఞ యేమొ ?

తే. ఏఘనుని నైన వేఁడించు నీశుభాంగి
తనువు, బంగారమేమొ ? యేధన్యు నైన
మరులుఁ జెందించు, నిది మరుమాయ యేమొ ?—
యనుచుఁ జూచిన జనములు వినుతిసేయు. 50

వ. ఇట్లు తల్లిదండ్రుల కల్లారుముద్దుగా ముద్దియ యేప్రొద్దుఁ బ్రొద్దులు
పుచ్చు నవసరంబున. 51

—* విద్యాభ్యాసము *—

తే. అక్షరాభ్యాస మొనరింప ననువు పడుచు
స్వరయుతంబుగ వీణాది వాదనములఁ
జెలఁగు గీతప్రబంధ విశేషకలన
గాననైపుణి నేర్చె సంస్కారయుక్తి. 52

సీ. రమణీయతరమైన రాయంచ మృదు చర
ణాబ్జసంగతిని నాట్యములు సలుపఁ,
జెలువమై ముద్దులు గులుకుపల్కులతోడఁ
బెంపుడురాచిల్క పేరుకొనఁగ,
రామాయణాది సద్గ్రంథముల్ మొదలుగాఁ
బజ్జఁ బుస్తకరాజి పరిఢవిల్లఁ,
దాళకాలక్రియోదార తంత్రీ స్వర
భేదంబులను పాణి వీణ మెఱయఁ,

తే. జెలఁగు చిఱునవ్వువెన్నెలల్ చిలుకుచుండఁ,
గలికి తెలిడాలుచూపులు గలయఁ బర్వఁ,
బాండిమము దోఁచి భారతిభాతి నాతి
పసిఁడిగద్దియపైఁ బాట పాడుచుండె. 53

క. ఆపాట నవసుధాలహ
రీపటల మనోజ్ఞమాధురీ లలితంబై
కోపై వీనులకాపై
యాపైకరవంబుమాడ్కి నాపైఁ దోఁచెన్. 54

వ. అట్టిసమయంబున. 55

క. మదనాభిరామభూపతి
యొదవిన సంతోషమున మహోల్లాసముతోఁ
బొదలుచు గానము సేయఁగ
మదవతి నిజపుత్త్రిఁ జూచి మదిఁ జింతించెన్.— 56

తే. ఈ కులపవిత్ర సురుచిర హేమగాత్ర
చంద్రకళ గద; సంగీత జలధి కిపుడు
దీనికిని సర్వవిద్యలుఁ దేటపడఁగఁ
జేర్చి సాహిత్య మొదవఁ జెప్పింతు. ననుచు— 57

తే. కొలువుకూటంబునకు వచ్చి కువలయేశుఁ
డమర సింహాసనాసీనుఁ డై, ప్రధానుఁ
డగు వసంతాఖ్యు రావించి, యధికసంభ్ర
మమున మన్నించి పలికె సమ్మతి దలిర్ప. 58

క. ఓ మంత్రిశిఖామణి యిదె
నా ముద్దుల కూర్మి తనయ నయ మలరంగాఁ
గోమలగతి లయపద్ధతు
లేమఱలక సరసగాన మింపుగ నేర్చెన్. 59

తే. గాన విద్యకుఁ దగినట్లు కన్య కిపుడు
కావ్య నాటక లసదలంకార భావ
సరససాహిత్య మేర్పడుసరణిఁ గఱపి
ప్రౌఢ గావింపవలయు నిరూఢమతిని. 60

వ. అనుచున్న సమయంబున సభాసదులు తమలో నిట్లనిరి. 61

తే. కలికిపాలిండ్లు మేలి బంగారుగిండ్లు,
చానవాల్జూపు లాసుమచాపుతూపు,
లతివవదనంబు సదనమౌ నబ్ధిసుతకుఁ,
గాంతముంగురు లమ్మధుకరుల కురులు. 62

ఉ. మోమఖిలంబుఁ గన్నుఁగవ, ముచ్చటమీఱఁగ వక్షమంతయున్
గ్రామిడి చన్నుదోయి, కనుఁగొను సమస్తము మిన్ను, చూడఁగా
హేమము తత్తనూవిభవ; మీ రుచిరాంగికి విద్య చెప్పఁగా
సీమహి నెవ్వఁ డోపు స్మరియించినమాత్రనె భ్రాంతి పుట్టఁగన్? 63

వ. అనిన విని వసంతుండు భూకాంతున కిట్లనియె. 64

క. ఓరాజ సకల శాస్త్ర వి
శారదు లీపురమునందు చాలం గల; ర
వ్వారి నిటకు రావించి వి
చారింపఁగవలయు విద్య చదివింపంగన్. 65

చ. అన విని, సర్వశాస్త్రములయందుఁ బ్రశంసితులైనయార్యులన్
ఘనమతిఁ బిల్వఁ బంచి, నయగౌరవము ల్పచరించి, వారలన్
గనుఁగొని పల్కె భూవిభుఁ; 'డనంతగుణోన్నతులార, మీర లుం
డినఫల మేమి? యొక్కటి ఘటింపుఁడు మా.' కన, వార లత్తఱిన్. 66

సీ. 'తర్కశాస్త్రములందుఁ దత్కల్పనలయందు,
భాషింపఁగను మహాభాష్యమందు,
శబ్దశాస్త్రములందు, సకలతత్త్వములందు,
శ్రుత్యంతములయందు, శ్రుతులయందు,
తత్పదక్రమజటాంతముల, నారోహావ
రోహములఁ, బురాణరాశియందు,
స్మృతివిషయమ్ములఁ, జెలఁగు మంత్రగ్రంథ
ములయం, దితరశాస్త్రములను మఱియు,

తే. ఘనులమై వాదములఁ బ్రసంగములు చేసి
గెలిచియున్నట్టి మముఁ బ్రసంగించి యెవఁడు
గెలుచు? మావంటివార లే కలరఁ గలరు,
రాజ్యరఘుపతి మదనాభిరామ నృపతి?', 67

చ. అన విని వారి కిట్లనియె నాత్మముదంబున భూమిపాలుఁ 'డో
ఘనమతులార, మీర లిటుఁ గౌరవ మేర్పడఁ గావ్యనాటకా

భినయ కవిత్వ కౌశలము పెం పఖిలంబుఁ గనంగఁ జేయుఁ డీ
మనసిజదారజైత్రికిని మద్వరపుత్త్రికి మంజుగాత్రికిన్.’ 68
వ. అనిన విని యార్యవర్యు లా రాజవర్యున కిట్లనిరి. 69
క. ‘మేము రసజ్ఞుల మధిపా,
కామయ్యా; రసజ్ఞు లనఁగఁ గవివరులే’ గా
దా? మాకుఁ గవిత్వము; లే
దీమహిఁ ఛాందసులఁ బొందునే యది తలఁపన్? 70
వ. అది యెట్లంటేని. 71
సీ. శబ్దాపశబ్దవిచారి యైనట్టి వ్యా
కరణజ్ఞు జనకునిఁ గాఁ దలంచు,
యుక్తివాదములచే నొప్పారుతార్కికు
భ్రాతఁగా బుద్ధి నేర్పడఁ దలంచు,
చతురు మీమాంసావిశారదు సరసకుఁ
గదియఁగ షండునిఁగాఁ దలంచు,
నొదిగి వైదికనిష్ఠ నుండు సధ్యాపకుఁ
గనలి చండాలునిఁగాఁ దలంచు,
తే. వివిధముగ నిట్టు లధిప, కవిత్వకన్య
కావ్య నాటక లసదలంకార భావ
నవరసాభిజ్ఞు మది నిజనాయకునిఁగఁ
దలఁచి వరియించు దనుదానె వలపు మించి.’ 7
వ. అని పలికిన విబుధేంద్రులకు రాజమహేంద్రుం డిట్లనియె. 7
క. వర నాటక కావ్యజ్ఞుఁడు
సరసుఁ డలంకారవేది ఛందోనిపుణుం
డురు సాహిత్య కళానిధి
యరయఁగ నెవ్వఁడు వచింపుఁ డతనిం దెలియన్.

—* పండితులు బిల్హణకవిని వర్ణించుట* —

తే. అనిన, 'మల్హణ బిల్హణు లనఁగఁ గవులు
సరసు లిరువు రలంకార సహితు; లందు
బిల్హణుం డనువాఁడు గంభీరుఁ; డధిక
తముఁడు కవిరా జనంగ స్తోత్రములు వడసె. 75

శా. ఆ వాచాలత యాకవిత్వవిభవం బా ప్రౌఢి యారూఢి యా
భావం బా మహి తార్థ గౌరవము నాపాండిత్య మాశాస్త్ర బో
ధావిర్భావము నా సుధారస వచో వ్యాపార మాప్రజ్ఞ యిం
దే విద్వద్బలభేది కైనఁ గలదే యెంతేనిఁ జింతించినన్. 76

సీ. ధరణి వస్త్రములలో ధవళాంబరము మేలు,
ఋతువులలో సుమాస్వతము మేలు
సుమములలో శరచ్ఛోభి మల్లిక మేలు,
విలుకాండ్రలో రతివిభుఁడు మేలు,
ఘన సౌరభములలోఁ గస్తూరియే మేలు,
కలయస్త్రములఁ గార్ముకంబు మేలు,
తనరు వాక్కులలోనఁ దర్కవాక్యము మేలు,
సారసముఖులలో శ్యామ మేలు,
తే. పరఁగు పదవులలో విష్ణుపదవి మేలు
దశలయందును యౌవన దశయ మేలు,
మహితగీతులలోఁ బంచమలయ మేలు,
కవులలో నెల్ల బిల్హణకవియ మేలు. 77

చ. మృగములలోన సింహ, మవనీంద్రులలో రఘురామమూర్తి, ప
న్నగములలోన శేషుఁడు, వనమ్ములలోపల నందనమ్ము, దే
వగణములోన శంకరుఁడు, వార్ధులలోనఁ బయోబ్ధి, యెట్టులో
మిగులఁగ నట్లె బిల్హణుఁడు మేటిసుమీ కవిరాజమండలిన్.' 78

వ. అనిన విని రాజువారల బహూకరించి యథాస్థానంబుల కనిచి మంత్రి
వరునితో నిట్లనియె. 79

—*రాజు బిల్హణకవిని బిలిపించుట*—

ఉ.'ఆ కవిరాజరాజమణి నాదర మొప్పఁగఁ బిల్వఁబంపుమా;
యా కవితాచమత్కృతి విహారము జూతము; మత్కుమారి క
స్తోకముగాఁ గవిత్వవిధిఁ జొప్పడఁ జేయుద;' మంచుఁ బల్కఁగా,
నాకడ మంత్రి సజ్జనుల నంచిన; వారును బోయి యచ్చటన్. 80

సీ. ఒకచెంత వేదాంత మూహించి ప్రకటించు,
నొకయోర మణిసార మొగి వచించు,
నొకచోట వరనాటకకలాపము రచించు,
నొకచక్కి ఘనఫక్కి కోర్కెఁ దెలుపు,
నొకయోర శృంగార యుత కావ్యములఁ జూపు,
నొకసీమ నురుసామ మూని పలుకు,
నొకదండ స్వరమండల కల గానముఁ బేర్చు,
నొకక్రేవ బహు భావ యుక్తి నెఱపు,
తే. నొక్క తలమున మీమాంస, యొక్క దారి
వ్యాకరణ పార, మొకదెస నలఘు లక్ష
ణాద్యలంకారములఁ గోర్కె లమర నొసఁగు,
నట్టి బిల్హణుఁ గాంచిరి హర్ష మొదవ. 81

వ. కాంచి దండప్రణామంబు లాచరించి దీవనలు గైకొని సముచితాస
నంబులం గూర్చుండి కవిరాజశేఖరు నుద్దేశించి. 82

శా.'దేవా, బిల్హణపండితేంద్ర, విను మర్థివ్రాతకల్పద్రుమో
ద్భావుం డామదనాభిరామనృపుఁ డత్యంతానురక్తిం బ్రతీ
క్షావాంఛన్ నినుఁ దోడి తెమ్మనుచు నాజ్ఞాపించె; విచ్చేయుమీ
యీవేళం దగ.' నన్నఁబల్కెఁ గవియు న్హేలాగతిన్ వారితోన్. 83

ఉ.'ఏమిప్రయోజనంబు? మము నేమిటికిం బిలువంగఁ బంచె నా
భూమివిభుం డుదాత్తమతి? భూరిగుణోన్నతులార, తెల్పుఁడీ
మే మట కేఁగుదెంచెదము మే' లన 'నేమిప్రయోజనంబొ? మా
కేమి యెఱుంగనచ్చు? మహనీయులు పూజ్యులు గారె పండితుల్.'84

—* బిల్హణుండు రాజసభకు వెడలి వచ్చుట *—

వ. అని పల్కినఁ బ్రమోదమానాంతరంగుండై కవిపుంగవుండు సమిత శిష్యసంఘంబు గొలువ రాజమార్గంబున వచ్చునెడ.

ఉ. ఆముఖ సత్కళావిభవ మాకను బొమ్మలయంద మావయో
ధామవిలాస మానయన తామరసాతి విశాల పత్త్రిరే
ఖా మహిత శ్రుతి ద్వయ వికస్వర కుండల దీప్త గండ పా
ళీ మధురస్మితప్రభలు లేములు సూచి రుదంచితోన్నతిన్. 86

తే. చూచి తలయూఁచి తత్తనూరోచిరాచి
తీమహిమ కాత్మ మెచ్చి యెంతేఁ బ్రసూన
బాణబాణ విభిన్న సంభ్రాంతచిత్త
లగుచు నేకాంతములఁ గాంత లతిశయమున. 87

ఉ. 'ఎవ్వఁడు వీఁడు? చక్కఁదన మేమన? నెన్నఁడుఁ జూడ మెకవ్వఁడో?
బువ్విలుకాఁడొ? యాధనదుపుత్త్రుఁడొ? చంద్రుఁడొ? యాజయంతుఁ
డివ్వనితాశిరోమణుల హృద్వనముల్ చిగిరింపఁ జేయఁగా? [డో?
జవ్వని, యేఁగుదెంచిన వసంతుఁడొ? చూడఁగ నాకు.' నావుడున్.

మ. 'అతివా, పువ్విలుకాఁ డటంచనియె; దీ వబ్జాశుగం బేడ? నం
చిత మా నిక్షుశరాస మేడ? మఱియుం జింతింప నవ్వారిల
క్షిత తత్తచ్ఛుభలాంఛనంబు లుపలక్షీభూతముల్ గావె; నా
మతి నూహింపఁగ వచ్చెనో హరి తగన్ మానుష్యరూపంబునన్.' 89

సీ. రాకాకళాశోభి రాజబింబ మటంచు,
వినుతిసేయఁగఁ బోలు వీనిమోము,
ప్రత్యూష వికసితాబ్జాతపత్రము లంచు
వీక్షింపఁ దగు వీని వీక్షణములు,
శ్రీకుమారుని హేమ సింహాసనం బంచు
వెస నెన్నఁగా నగు వీని యురము,
ప్రోన్నమిత స్ఫటోద్యత్క్రాహిపతి యంచుఁ
బలుకవచ్చును వీని బాహుయుగము,

తే. తుంటవిల్కాఁడు ముక్కంటి కంటిమంట
    నంటునను జెడి మఱి తమ్మికంటికరుణ
మగుడఁ బుడమికి దిగియెనో? తగ నతండు
    సకియ గాకున్నఁ గలదె యీ చక్కఁదనము? 90

సీ. ఈ పురుషోత్తము నెద వసించిన పద్మ
    కర భాగ్య మే మందుఁ గమలనయన?
యీచతురాస్యోక్తి నెలమిఁ గాంచిన శుభ
    వాణి ప్రౌఢిమఁ జెప్ప వశమె తరుణి?
యీ మేటి సర్వజ్ఞు నెనసి యుండిన సతి
    భూతి యింతింతనఁ బొసఁగ దబల?
యీధామనిధిఁ గూడి యింపొందు సుచ్ఛాయ
    పదవి యెంతని చూతుఁ బద్మగంధి?
తే. వినవె యీ వనితా నవ మనసిజాతుఁ
    గూడి క్రీడించు తరుణుల కోర్కెలెల్ల
సఫల మగు; వీనిసంగతి నలుపనట్టి
    వెలఁది జన్మంబు ధారుణి వృథయ కాదె. 91

వ. అని యిట్లు వర్ణించుచుండ; బిల్హణుండు నిజానన సుధాకరప్రభా జాలమ్ములకుం దత్రత్య జన విలోకన సందోహమ్ములు చకోరికా బృందమ్ములు గాఁగ; మత్తేభంబుచాడ్పున మందగమనంబున వచ్చి, విద్వజ్జన మంత్రి పురోహితామాత్య భృత్య వర్గంబుతోడఁ దగురాజేంద్రువలనఁ బ్రత్యుత్థానాభివందనంబులు గైకొని సముచితాసనంబు నధివసించి, యాశీర్వాదపూర్వకంబుగా వేదశాస్త్రాదికంబు లుపన్యసించి, ఫల సహితంబుగా మంత్రాక్షత లొసంగి, మఱియును. 92

క. కవితాప్రసంగ మెంతయు
నవిరళముగఁ గొంత చేసి, యచ్చటి విద్వ
త్కవివరులచేత మెప్పుల
నవనీపతి హర్ష మొంద నందన్ వేడ్కన్. 93

క. గురు కవి భాషిత యుతమై
సురరాజ సభాస్థలంబు సొంపునఁ దద్భూ
వరుని సభాస్థలి విబుధా
కరమై పరమై ప్రమోదకరమై యొప్పెన్. 94

తే. రాజరాజైనమదనాభిరాముఁ డలరి,
తనదు కంఠస్థహారాళిఁ దగ నొసంగి,
మఱియు మణి రుచిరాంబర మహిత భూష
ణావళు లొసంగి, విడిదికి ననిపెఁ గవిని. 95

వ. అప్పుడు మితజనపరివృతుం డై భూవరుండు మంత్రితో నిట్లనియె. 96

చ. మరుఁడు తనూవిలాసమున, మంజుల వాక్య విశేష యుక్తి చా
తురి ధిషణుండు, సత్కళలఁ దోయజవైరి; తలంప వీనిఁ దా
మరసదళేక్షణ ల్గనిన మారశరాహతిఁ గ్రాఁగుచుండు; రీ
వరకవియొద్ద మత్సుతకు వాంఛిత విద్య లభించు టెట్లొకో ? 97

తే. వినుము జగతికి వరకల్పవృక్ష మితఁడు;
వీనిలావణ్య మనియెడు విరులగుత్తి
దనరు తారుణ్యవతుల చిత్తంబు లనెడు
మధుపముల రేఁచి తిరుగుచు సమ్మతి దలిర్ప. 98

సీ. వీని మనోహ రానూన భావముఁ గాంచి
మే నెఱుంగకపోవు సూనశరుఁడు,
వీని భాసుర కళావిఖ్యాతిఁ గనుఁగొని
మి న్నందు నెపుడు తమీవిభుండు,
వీని సౌంద ర్యాతివిభవంబుఁ బరికించి
రెప్ప వేయక చూచు వృషసుతుండు,
వీని సౌభాగ్య శోభిత వృత్తిఁ గని యుత్త
రాశఁ జెలంగు విత్తేశసూనుఁ,
తే. డవ్వర వీనికి దీఁటైన యతఁడు గలఁడె
వసుధఁ బరికింపఁగ సుపర్వవనిత లైనఁ

దొడరి మూర్ఖానుగతిఁ జెందుదురు; మనుష్య
కాంత లన నెంత యాతనిఁ గాంచి నంత!' 99

క. ఈవిధమునఁ బల్కినపతి
కావిబుధేంద్రుఁడు సుమంత్రి యనియెన్ 'నృప వ
ర్యా, విద్యాభ్యాసము చెలి
కేవిధమునఁ బట్టునదుఁ గవీంద్రుఁడు లేమిన్ ? 100

క. ఇతఁడు వినాగా నెవఁ డీ
క్షితితలమునఁ గవివరుండు సెప్పుమా.' యనినన్,
' మతిమంతుఁడ వీ విధమున
కతిచతురోపాయ మొకటి యాత్మఁ దలఁపుమా.' 101

వ. అని నృపాలుండు వల్కిన మంత్రి యి ట్లనియె. 102

క. "దేనరవారికిఁ దెలియని
దీవిశ్వమునందు లేద యేదియు; నైనన్
నే వచియించెద వినుమీ
దేవ, భవత్కరుణనాకుఁ దెలిసినయంతన్. 103

మ. ఒకచిత్రవ్రతమున్న దిర్వురకు వి న్నోరాజచూడామణీ,
నకలంకాత్మిక యా భవద్దుహిత జాత్యంధు న్విలోకింప; దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడండు దాఁ. గావునన్
రక మానొక్క యుపాయ మీకతమునన్నాజేంద్ర పన్నం దగున్.

మ. 'కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగ్రుడ్డి' యని యాకంజాక్షికిం జెప్పి, యా
కవికిన్ 'మీసుత కుష్ఠగాత్రి' యని వేడ్కం దెల్పి, యవ్వారికిన్
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పుల్ మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డిట్లున్ రాజదేవర్షభా. 105

క. ఇరువురకు నడుమ నొక తెరఁ,
దిరముగఁ గట్టించి చదువు దృఢతరమతిఁ జొ
ప్పరయుచు మానకన్యక చే
సరవిం జదివింత మయ్య జగతీ నాథా. 106

వ. అనిన విని సంతుష్టస్వాంతుం డై భూకాంతుండు. 107

క. 'ఓమంత్రి, యెంతవాఁడవు!
నీమహిమ నుతింపఁ దరమె! నిర్మలగుణ, నీ
వేమంటి వేమి చెప్పితి
వామాటల నట్లు చేత యది మేలుగదా.' 108

వ. అని యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి. 109

చ. జలరుహ పాణి వారిధర చారు మనోహర వేణిఁ గాంచ నో
జ్జ్వల రుచి గాత్ర నీలజలజాతదళాయత నేత్ర నంతిక
స్థలమున నున్న దాని సుమసాయకు మానినిఁ బోలు నాత్మజన్
సెలకొని కాంచి ముద్దుఁగొని నెమ్మి దలిర్పఁగఁ దండ్రి యిట్లనున్. 110

— * రాజు తనకుమార్తెతోఁ బిల్హణుం డంధుం డని చెప్పుట * —

క. 'నాగర్భజలధిరత్నమ,
నీగారాబంబుఁ జూడ నీ కెప్పుడు నే
రాగంబున సాహిత్యము
బాగుగఁ జెప్పింతు నమ్మ ప్రౌఢి దలిర్పన్. 111

క. సంగీతవారిధికి సా
రంగధ్వజరేఖ వగుచు, రాజిత కవితా
సంగతి లేక చెలంగుట
భంగంబు గదా తలంప భావములోనన్. 112

క. సంగీతవిద్య కెలమిన్
సంగడి సాహిత్యవిద్య సరిగా రెండున్
మంగళవతి కూడిన, నా
సంగతిఁ జెప్పంగఁ దరమె సంగీతనిధీ? 113

క. మనపట్టణమున విద్యా
భినయజ్ఞుఁడు గలఁ డొకండు బిల్హణుఁ డనఁగాఁ
దనయా, జాత్యంధుం; డా
తని చెంగటఁ జదువవలయుఁ దత్పరమతి వై.' 114

వ. అనిన విని యక్కుమారి. 115

ఆ. 'అయ్య, నేను చూడ నాకవియొద్దను
జదువు లెల్ల నెటులఁ జదువుకొందు ?
నంధకాననంబు నాలోకనము సేయ
నని వ్రతంబు నాకు జనక గలదు. 116

క. అంధకునిఁ బాండురోగిని
బాంధవదూషకుని షండుఁ బాపాత్ముని దు
ర్గంధయుతుఁ గుష్ఠరోగి వ
సుంధర దర్శింపరాదు శుభగుణచరితా.' 117

వ. అనిన, జనకుం డిట్లనియె. 118

క. 'పట్టీ, యీలా గందురె ?
యెట్టయినను విద్య నేర్చు టెంతయు బాగౌఁ;
గట్టిగ నీయిరువురకును
గట్టించెదఁ గాండపటముఁ గనరాకుండన్.' 119

వ. అని యొడంబఱిచి, మఱునాఁడు సమయోచితకృత్యంబులు దీర్చి, కనక మణిమయ భూషణాంబర భూషితుం డై కక్ష్యాంతరంబులు గడచి, యెడనెడఁ బుడమిజేజేలదీవనలుఁ గైకొనుచు, బహు దివసాగత దేశాధీశుల మనవులు సముచితజనులవలన వినుచుఁ, గొందఱు సుందరులు ముందఱ బారు లై కైవారంబులు సేయఁ, గొందఱు కంజాతపాణులు మంజులగతి వింజామరలు వీవఁ, గొందఱు కీరవాణులు చేరి పరాకులు గావింప, నొక్కకర్పూరగంధి కపురంపు బాగా లొప్పు మిగుల నందియ్య, నందియలు మ్రోయ నొక్కమందయాన యందంబుగా చందనాదు లొసంగ, సంగడినూడిగంపుఁజెలు లిట్లు సముచిత ప్రకారంబునఁ గొలిచిరా మందగమనంబున వచ్చి వచ్చి రాజితకమలాకరంబు చందంబున నందం బగుచు రాజ్యలక్ష్మీ లక్షితం బైనయాస్థానమంటపంబుఁ జొచ్చి సముచిత కాంచనాంబుజ మధ్యంబు నధివసించు రాజహంసంబు పొంపునఁ గాంచనసింహాసనంబు నధిష్ఠించి మదనాభిరామరాజహం

సుంకు విబుధగణపరివృతుం డై, మహేంద్రుం డగుచు, సదా నవన క్ష
త్రి సమన్వితుం డై, కువలయాధీశుం డగుచు, మహాభోగిపరివేష్టితుం
డై భూభృద్వ్రతంసుం డగుచు, రాజకుమారసేవితుం డై రాజశేఖరుం
డగుచు, సముచిత భాషా సమన్వితుం డై చతురాననుం డగుచు, సుమనః
ప్రసన్నుం డై పురుషోత్తముం డగుచు, సభంగు లైన వాహినీశులును,
నపుణ్యజనబాధకు లైన సుమనోవల్లభులును, నవనశాలు లైన ప్ర
చేతసులును, ననంతకు లైన సమవర్తులును, ననుగ్రహానహితు లైన
ధనాధిపతులును, నచంచలు లైన మహాబలులును, గొలువఁ గొలు
వుండి మంత్రివరుసితో నిట్లనియె. 120

తే. 'ఓవసంతక, రూప మహావసంతుఁ
డగుకళానిధిఁ బిలిపింపు; మాకళాధి
వాసిముఖి కొప్పఁ బలికితి వాసి మీఱ.'
ననఁగఁ బిలిపించె గవివరు నాతఁ డపుడు. 121

క. వచ్చినకవివరుఁ గనుఁగొని
విచ్చేయు మటంచు నుచిత విధుల నరేంద్రుం
డచ్చుపడఁ జలిపి, కొండొక
ముచ్చటలుం గడపి, కుతుకమున నిట్లనియెన్. 122

ఉ. 'ఓకవిరాజచంద్ర, విను మొక్కటి సెప్పెద; మత్కుమారి క
స్తోక కళావిశేషములు వొప్పడఁ జెప్పుచు లక్ష్యలక్షణ
శ్లోక కవిత్వ రూఢి కవి లోకము సన్నుతిసేయఁ దెల్పుమా,
మాకు గురూత్తరుండ వయి మత్కృతసత్కృతిఁ గాంచివేడుకన్. 123

—* రాజు బిల్హణునితోఁ దనకుమారిత కుష్ఠరోగిణి యని చెప్పుట *—

తే. అయిన నొక్కటి కలదు, మ దాత్మజాత
కుష్ఠరోగంబునను గొంత కొదవ యయ్యెఁ;
వినయమందు మనీష వివేకమందు
గానమందుఁ బ్రవీణ విజ్ఞానవ్యాగయ.' 124

వ. అనినఁ గవిశేఖరుం డి ట్లనియె. 125

క.'ఓహో! బాగాయెఁగదా!
యూహింపఁగ నెట్లుఁ జెప్ప నోపుదు విద్యా
వ్యూహంబు? కుష్ఠుగాత్రిని
నాహా వీక్షింపరాదు హరివంశమణీ. 126

వ. అది యెట్లం జేని. 127

క. వ్రత మొకటి కలదు నాకున్
శ్రుతిహీనునిఁ గుష్ఠరోగిఁ జూడ నటంచున్,
మతి సంశయింప నేటికి?
ద్రుతముగ ననుఁ బంపనయ్య రూపవిచారా.' 128

వ. అనిన విని రాజేంద్రుం డిట్లనియె. 129

క.'దానికి నొక్కటి చెప్పెదఁ,
గానియెడన్ నడుమఁ బటముఁ గట్టించెద; స
మ్మానముఁ గైకొని విద్యా
దానము సేయంగవలయు దాక్షిణ్యనిధీ.' 130

ఉ. అంతనకున్ నయంబు వినయంబుఁ దొలంకఁగ బిల్హణుండు రా
జేంద్రునిఁ జూచి పల్కె; 'వసుధేశ్వర, మీామన నట్టు లుండఁగా,
నిందుల కేమి యందు? భవదీయ వచోగతి మీఱరాదు; మే
లొందఁగఁ దోఁచినట్లు సతి కొప్పుగఁ జెప్పెద విద్య నేర్పునన్.' 131

వ. అనిన, నృపతి స్రగ్గంధ కుసుమ తాంబూలాది ప్రదానంబుల నాతని
సంతుష్టుఁ గావించి పుచ్చి;దరహసితవదనుఁడై యిష్టసఖునితో—132

తే.'నీయుపాయము బాగాయె, నీతివేది;'
యనుచు భూషించి తత్క్షణంబున నిమిత్త
కోవిదులఁ బిల్వఁ బంచి, యక్కవలయేశుఁ
డనియె 'శుభలగ్న మీక్షింపుఁ' డనుచుఁ బ్రీతి. 133

వ. ఇట్లు ముహూర్తనిర్ణయంబుసేయించి గృహకారుల రావించి వివిధ
విచిత్రంబుగా విద్యాశాలిక రచియింపం జేసి. 134

— * విద్యారంభము * —

తే. అపుడు మదనాభిరామ నృపాగ్రగణ్యుఁ
డతుల మైనట్టి శుభదినమందు హితుల
బాంధవుల మంత్రివరులను బండితులను
గవుల రావించి బిల్హణకవినిఁ బిలిచి. 135

క. తన కూర్మి తనయ నధిపతి
తనరఁగ రావింప, వెంట దవిలి సఖాళుల్
గని యామోదమునను రా,
సనయంబున వచ్చి పటము చాటున నిలిచెన్. 136

వ. అప్పుడు పురోహితులు పుణ్యాహవాచనం బాచరించిన, నంతరంబ.

తే. మొదల విఘ్నేశ్వరుని వాణిఁ బూజచేసి
బాలరామాయణమునను బద్య మొకటి
నర్థయుక్తత నారంభ మర్థిఁ జేసి
ప్రేమఁ జెప్పంగఁ దొడఁగె నా బిల్హణుండు. 138

వ. అప్పు డప్పుడమిఱేఁడు సమస్త విద్వజ్జన భూసురాది బాంధవులకు భోజనంబులు గావించి మణిమయ భూషణ వస్త్ర మాల్యానులేపన తాంబూలాదికంబులం బరితృప్తులం జేసి, మఱియును. 139

మ. జననాథాగ్రణి పుత్త్రికిం గవికి నిష్టం బొప్పఁగా నిత్యభో
జన తాంబూలము లంచి తాంబరములున్ శయ్యాసన ప్రక్రియో
పనముల్ తక్కువ గాక యుండ నమరింపంగాఁ గవీశుండు జ
వ్వనికిం గావ్యము లాదిసేసి కఱపింపన్ సాఁగె నానాఁటికిన్. 140

క. సర సాలంకార మనో
హర కావ్యము లర్థయుక్తి మైఁ జెలు వొప్పం,
బరఁగ సుశబ్దవిచారము,
వర సాహిత్యంబుఁ దేట పడఁగాఁ దెల్పెన్. 141

తే. జగతి జనములు మెచ్చి యాశ్చర్య మొంద
లలితముగ బిల్హణాఖ్యునివలన సకల

విద్యల గ్రహించి జలధర వేణి యొప్పె
నంబు లానిన తప్త లోహంబుకరణి. 142

సీ. వివిధ భావవిశేష నవరసంబులయందుఁ,
బ్రీతి నలంకార భేదములను,
ఛందోవిభేద లక్షణముల, వర నాట
క ప్రక్రియల, మహాకావ్యములను,
గామప్రదము లగు కామశాస్త్రములందు,
జ్యోతిషశాస్త్ర సంగీతశాస్త్ర
ముల, నభినయకళా కలితమార్గములందు,
గణిత తత్త్వామరకాండములను,

తే. ప్రౌఢ యై మించి శ్లోకార్థభావ మెఱిఁగి
సంస్కృతప్రాకృతంబులఁ జతుర యగుచు,
హితము మీఱఁ గవిత్వ మూహింపఁ దొడఁగె
యామినీపూర్ణతిలక వాగతిశయమున. 143

(చక్రబంధము)

శా. ధన్యా సింహాభ చంద్ర కీర్తి వర విద్యా పణ్డితార్యకర్మా
గణ్యాగర్వ్యధనంజయా శివద ముక్తాకృత్స్వర్గంకప్రభా
జన్యా రాజిత భూరి శాత్రవ కుభృజ్జాతిప్రభా విక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగ్యోత్తమా. 144

(మాలిని)

కాండ భూభవాసితాంశు కాండ భూభవాదిరా
ట్కాండ భూభవాబ్జసుప్రకాండకాండభూ మరు
త్కాండభూభ వాపగోర్మి కాండ తుండిరా ట్సుధా
కాండ పాండుభా విభాస్యఖండ కీర్తిమండలా. 145

గద్యము. ఇది సీతారామ చరణసేవా ప్రభావ సంపాదిత కవితా విచిత్ర
కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర శ్రీమత్పండిపెద్దికృష్ణస్వామి ప్రణీతం బయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః

బిల్హణీయము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీమానిత వర రఘుకుల
సోమా సోమాంతరంగ సురుచిర భవనో
ద్దామ విలాస యశః పర
సీమా మహనీయనామ సీతారామా. 1

వ. అవధరింపుము తదనంతరంబ. 2

—* వసంతకాలము *—

చ. అలరె వసంతకాలము పురాంతికసీమ వనాంత పుష్ప స
మ్మిళిత మరంద పాన భర మేదుర మత్త మధువ్రతాంగనా
కల మృదు గాన లోల మతికాంత రసాల విశాల పల్లవో
జ్జ్వల పిక నాద సంచలిత చారు వియుక్త జనానుఖేల మై. 3

చ. అల మధుమాస వేళ జలజాయతనేత్రలు క్రీడ సల్పుచోఁ
గొలఁకులపజ్జఁ జేరి నవ కోమల కాంచన పుష్పజాలముల్
హాలహాలికల్ గ్రహింపఁగ సదాళు లిసీ యని యేఁగ నవ్వెఁ; భూ
తలమునఁ గాంచనాపహృతిఁ దల్పరుగా సుమనఃప్రవర్తనల్. 4

చ. చెలఁగ వసంత భూరమణశేఖరుఁ డోలి మహావనీస్థలిం
గలయఁగ నేలి, పైక మొసఁగం దగఁ గై కొని, ముద్రవెట్టుచో
వలనుగ హేమరాశి మధుపాయికిఁ జూపక, వైరిజాతులన్
మలయ హరించుమిత్త్రు వసుమంతునిఁగా నొనరించె నాఢ్యుఁడై. 5

మ. కమలామోదము సంఘటించి, శుకవాక్యం బర్థి నాలించి, యా
సుమనఃకాండము లెల్ల బోధముఁ గనన్ శోభిల్లఁగాఁ జేసి, ని

త్య మహోభూతిఁ బలాశ భేదన కళా వ్యాపారి యై, మాధవుం
డు మహిం గౌరవజాతి నేపడఁచి యుండుఁ సద్విజు ల్మెచ్చఁగన్. 6

చ. మనసిజ చోరకుండు తఱి మాటున బ్రాఁజిగురాకుఁ బాకు చే
కొని మెయి డాఁచి వేగ తమిఁ గొల్పి శశిం బయిఁ గావువెట్టి తా
ల్మిని బటు ధైర్యభిత్తిఁ బెకలించి సమీరపు మచ్చు చల్లి చ
య్యన హరియించి మించెఁ బ్రమదాంచిత మానధనంబు లెంతయున్.

చ. మఱుఁ డను సోమయాజి వన మధ్యమునందు ద్విజాళి మంత్రముల్
కరముఁ బఠింపఁగా శిఖి ప్రకాశిలఁ గాంచి మరుద్గణంబులన్
వరుస భజించి రాజున కవార్యశుభోన్నతిఁ జెందఁ జేసె నాఁ
బరమమతిన్ వియుక్త పశు బంధము మాధవుఁ బ్రీతుఁ జేయుచున్. 8

సీ. మాకందములు నీడ మాకందములు చూడఁ
జేకొమ్మ యోకొమ్మ చిగురుఁగొమ్మ;
గోరంట డాయవే గోరంట రాయవే
యీచాయ నేచాయ నింపుఁ జేయఁ;
దిలకంబు మానినీతిలకంబు పూను నీ
చేయాన నీయాన చెలఁగుఁ దాన;
పున్నాగముల క్రిందఁ బున్నాగములఁ జెంద
నాసొంపు రతి పెంపు నందగింపు;
తే. ఇట్లు ప్రమదలు సఖులతో నెనసి మనసి
జాత దీపిత హృదయులై సంతసమున
సరస వనకేళికా మహోత్సవము లలర
వెలయుచుందురు మధుమాస వేళలందు. 9

సీ. ఘన రసాలంబుఁ గైకొని యోఁ గోకిలవాణి,
పదరి పోఁబోకువే పల్లవోష్ఠి;
యనుపమ సరసిఁ దానాఁగెఁ జక్రస్తని,
మేలని కదిసె కే మీననేత్ర;

చిగిరించుబలుగొమ్మఁ జెందెఁ గుంజరయాన,
చేరఁ జూడకువె రంభోరుయుగళి;
కదళికాతరు వందెఁ గర్పూర వరగంధి,
కూడ కేలికుచ వక్షోజకుంభ ;
తే. యనుచు నొకబోటి యదలింప నతివ గొనద
'రామలార, చంద్రాస్యలార, హరిమధ్య
లార, సురభిళ నిశ్వాసలార, పలుకు మానుఁ
దసియించు దిగులొందు మాయు' ననుచు. 10
సీ. బింబోష్ఠి చిలుకలఁ బిలిచి ముద్దాడంగ,
సాంకవగంధి మెచ్చకయ గసరె;
జలరుహచరణ హంసల గారవింపంగఁ,
ఘనవేణి రొప్పుచుఁ గడను నెత్తెఁ ;
కుసుమాంగి యళులఁ జేకొని తేనెలియ్యంగఁ,
గాంచననాస తప్పించి తఱిమెఁ ;
కిసలయపాణి కోకిలములఁ బలికింప,
రామాభిరామ యూరకయ యనిపెఁ;
తే. బలుకులను యానముల నంగములను గీత
ములను శేదోఁట నరయుచు వెలఁదు లిట్లు
మరునిబలములఁ గొందఱు మరులు గొలుపఁ
గొంద ఱవి చూచి నిరసింతు రంద మలర. 11
వ. మఱియును. 12
సీ. కలికి చిల్కలకొల్కి ఫలములు గోయవే,
కోకిలవాణి చిగుళ్లు దేవె,
దీటుగా నలివేణి తేనియల్ కూర్పవే,
పావనచరిత పుష్పములు దేవె,
కలహంసగమన మేల్ జలము లాసింపవే,
చంద్రానన సుధారసంబు దేవె,

పాటలాధర వేగ పేటి ఘటింపవే,
భగ్నోపమాగి దీపంబు దేవె,

తే. యనుచుఁ దమలోనఁ జెలులు సయ్యాటములను
సరస వనకేళికా మహోత్సవము మెఱసి
యసమశరదేవుఁ బూజింతు రంద మలర
సార మధువేళఁ గాసార తీరములను. 13

తే. ప్రకటి తాగమ వాసనా ప్రథితము లయి
విమల కాసార గౌరవ విభవ మంది
లలిత మైనవసంతకాలమునఁ గాన
నములు చెలువొందు నాకాననముల కరణి. 14

మ. సకియా, కొమ్మలు పల్లవావళులతో సయ్యాటముల్ సల్ప, హా
లికుచంబుల్ ఫలసంగతిన్ వెలయు, నా లీలాగతుల్ గంటి వే?
సకియా, కొమ్మలు పల్ల వావళులతో సయ్యాటముల్ సల్ప, హా!
లికుచంబుల్ ఫలసంగతి న్వెలయుట ల్చిత్రంబె యూహింపఁగన్. 15

ఉ. 'రాగముతో సదాళి తనరం బొది సేయఁగ, నీలతాంగి పు
న్నాగముఁ గౌఁగిలించి సుమనస్థితి నున్నది చూడు' మన్న, 'హా!
రాగముతో సదాళి తనరం బొదిసేయఁగ నీలతాంగి పు
న్నాగముఁ గౌఁగిలించి సుమనస్థితి నుండుట చిత్రమే చెలీ?' 16

సీ. చిగురాకు లవి యేల చీల్చెదవే? వన
ప్రియ చయా శాప్తి హరింప రాదు;
బిసకాండముల నేల విఱిచెదరే? హంస
జీవన చ్ఛేదంబుఁ జేయ రాదు;
మకరందముల నేల మాటెదరే? సదా
ళి నిరాకరణ వృత్తిఁ బెనుప రాదు;
కువలయంబుల నేలఁ గూల్చెదరే? ద్విజ
రాజసంప్రీతి నార్పంగ రాదు;

తే. అనుచుఁ గొందఱు సుందరు లాదమలర
వనుల సరసులఁ గ్రీడించు చనుదినంబు
సరస వాక్ప్రౌఢిఁ జూపుచుఁ జతుర గతుల
వెలయు చుందురు మధుమాస వేళలందు. 17

వ. మఱియు న వ్వసంత సమయంబునం గాంత లింతిం తనరాని సంతసం
బుల సంతత తంతన్యమాన తరు సంతాన నితాంత కాంతంబు లగు ల
తాంతంబులు నిరంతర పరిమళవంతంబు లగుట బంతులు గొను తేఁటుల
రంతులకు నలంతఁ గొని చింతల నత్యంత సుమరస దంతు రాంతరంబు
లగు కనక వనాంతరంబుల కరిగి, తదంతరంబుల వంతులు మీఱ సేవం
తులు గోయుచుఁ, బూబంతులు గట్టుచు, నెంతయు వింత లగు కంతుని
చికిలి కుంతంబు లన మంతున కెక్కు శశికాంతరుచుల వింతఁ గొను దొం
తర లగు కలికాసంతతులఁ గాంతిమంతంబు లైన ప్రాంతంబుల నలరు
వాసంతికా నిశాంతంబుల మంతనంబులు మెఱయ రతికాంత విజ
యోదంతంబు లగు పంతంబు లాడుచుఁ గొంతదడవు తోడియింతులఁ
గికురించుచు, నిగనిగని పగడముల వగఁ దెగడు నిగరుఁ దొగరుఁ
బాగరుఁ జిగురులఁ గొరక నధరముల కెగిరి పగగొను మగకోయిలల
తెగలు నెగు లెగయ మిగులఁ దగుల నొగిలి నగ మగుచుఁ, బులుఁ
గులకు సరిఁ గనఁబడక మగిడి, సరిగపని జిలుఁగు నగరపు అరవిలు
బిగిఁ బగులు నిగిడి పొంకంబు లగు బింకపుఁ జన్నుల నెలవంకల నింకక
వెడలి యకలంక లోహితాంకురంబు లగుసంకుచిత సంకుమద కుంకు
మ పంకంబులు జాఱఁ, బంకజరసంబులు దొలంకు కొలంకులఁ దేనియ
వంకల నిరువంకల నలంకరించు లంక లగు కంకేళి వనాంగణ విటం
కంబుల మీనాంక ధనుష్టంకార శంకాకరంబులై సుంకెడలిన గొర
వంకల పల్కులకుఁ గొంకుచు, జంకెనచూపు లకలంక రత్నాంకిత
తాటంక రుచులతో లంకెలు గొనఁ గింకరీ జన సంఘాతంబుల వంకలఁ
దలంకక నిలుపుచు, నందంద యరవింద గంధ తుందిల మందానిల
సందోహంబులఁ గందళిత కుంద చందన మందార బృందాన్వితంబు

లై కురువింద మణి సందీపితంబు లైన కెందలిరుఁ జందురకావి చందువల నొంది మకరంద బిందు బృందంబుల పొందున నందంబుఁ జెందు గురివెంద పందిరులయందు నానందంపుఁజిందులు గొను నిందిందిర సందోహంబుల సందడు లేచి క్రందుకొన డెందంబులు కొందలపడ నిందిరకు మందిరంబు లగు కెందమ్ముల కందువలకుఁ బందెమ్ములు సలుచుచు, నందలు బిరుదులు డిందఁ గొందలు ముందల నరిగి యిందిందిర ముఖరి తాళిందమ్ము లగు కందర్ప విజయ మాకందమ్ముల క్రిందఁ బిలుందులు చలింప నందియలు మొరయఁ గుందనంపు సంది బొందులు చందోయి నొరయఁ జిందులు ద్రొక్కుచుఁ గందుక కేళిం దేలుచు; నిట్లు విహరించు చుండ, ఫల పరిపాక సౌభాగ్య సంపన్న శుక సంభాషణం బై భాగవతంబుకరణి, వసుమతీజా తాభిరామం బై రామాయణంబుపగిది, నారూఢ హరికుమార బాణాసనం బై భారతంబు వైఖరి, నామోదిత సుమనో విసరం బై యింద్రనగరంబు బాగున, స్నేహీభూతగంధవాహం బై ధనంజయ నివాసంబు పోలికఁ, జక్రాంగ పాళికా సరస్ఫురితం బై దండధరు నిలయంబుభాతి, భాసిత పలాశం బై నిరృతినిశాంతంబుచందంబున, ననుగత రస లసితం బై వరుణ మందిరంబురీతి, సముదిత గంధ బంధురం బై పవనుని భవనంబు కైవడి, విలసితకుందం బై రాజరాజ నికేతనంబు చాడ్పునఁ, గందళిత మహాపర్ణాభిశోభితం బై కైలాసంబుతీరున, జాతిరహితం బై యభేద బ్రహ్మంబు చెలువున, నఖిల ద్విజ సూక్తి గ్రాహ్యం బై మాధవుని యందంబున, శుక ముఖ వనప్రియచయంబులకు నిష్టఫలంబు లొసంగుచు సకలవిధ కుసుమాకరం బై, కుసుమాకరం బొప్పుచున్న సమయంబున.

—* సూర్యాస్తమయము *—

సీ. కరినాథుఁ బట్టునక్రంబుపై విడిచిన
సరసిజాక్షుని చేతి చక్ర మనఁగ,
వరుణదిక్సుదతికి వాసవుఁ డనురక్తిఁ
బంపిన కెంబువ్వుబంతి యనఁగ,

సపరశైలాంత హర్మ్యాగ్ర జాలాంత రా
ద్భృత మహాదర్పణ బింబ మనఁగ,
భువనాధిపతి నిజపురమందు బిరుదుగా
వల నొప్ప నెత్తిన ధ్వజ మనంగ,
తే. నభసుందరి సుగుణ రత్నాకరునకు
మేలు గలుగంగ బలురతనాలు గూర్చి
పట్టి త్రిప్పెడి యారతిపళ్లె మనఁగఁ,
గమలమిత్త్రుఁడు చరమభాగమున నొప్పె. 19

మ. ఎనయఁగ సత్పతి దీపినుండి వడి తా నేతెంచి యే మొచునో
యనుశంకం గడుభీతిచే ద్రుతముగా నబ్ధిం బ్రవేశింపనో
యన న స్తాలయ వాటికిం జనియె నుష్ణాంశుండు, తత్పీడ యొ
య్యనఁ దప్పెం గద యంచు నక్కువలయం బానందముం జెందఁగన్.

ఉ. వారుణదిగ్వధూటి నిజవాటికిఁ బ్రేమ నినుండు రాఁగఁ దా
భూరి ముదంబునం బొదలి భూరి మణీ గణ భూష ణాలిఁ గెం
పారెడు పట్టుచీర మెయి నంట ఘటించి కుచద్వయంబున
న్గూరిమిఁ గుంకుమం బలఁదెనో యనఁ దోఁచెను సాంధ్య రాగముల్. 21

క. ఇనుఁ డరిగె ననుచు సమయాం
గన నీలపటంబు దాల్చి కలయాశల మే
కొనియెను జారిణికైవడి
ననఁ జీఁకటి పుడమిఁ జెలఁగె నతిబహుళం బై. 22

చ. అపర వధూటికా మణికి నై యతిమోహముఁ జెంది రాజు చో
క్కపుసిరి గల్గు మంత్ర ఘుటికాతతి విచ్చిన పూలుఁ గొన్ని యం
దవుఁ గపురంపుఁ బూసలు ముదంబున వశ్యతఁ గూర్పఁ, బంచెనా,
నవుడు సరోజ జాండమున నంతట బారులు దీరెఁ దారకల్. 23

చ. మరుఁ డను భూమిపాలునకు మాపటివేళల దిక్పురంధ్రికల్
విరులును లాజలుం గలిపి వేడుకఁ జల్లినసేసలో యనన్,

సరవి నభఃప్రదేశ మను సౌధమునం బొనరించు దివ్య సుం
దరతర వజ్ర బాలిక లనంగనుఁ జుక్కలు పిక్కటిల్లెడున్. 24

—* చంద్రోదయము *—

మ. కుముదంబుల్ వికసింపఁ, గోకములు సంకోచింపఁ, గామివ్రజం
బు మనంబుల్ చిగిరింప, నల్ దెసలమోముల్ దెల్వి రాణింప, న
క్కమలంబుల్ ముకుళింప, వెన్నెలలు జోక న్మింట సూచింప, సం
తమసంబుల్ నశియింపఁ, జిత్తినుల చిత్తంబుల్ విజృంభింపఁగన్. 25

చ. తొలిదెస కెంపు నొంద, నయుతుల్భయమందఁ, బయోధి పొంగఁ, ద
మ్ములు మొగుడంగ, జక్కవలు మోహము నింపఁ, దొగ గ్రహింప, మిన్
వెలయఁ, దమిస్రముల్ సొలయ, వెన్నెలపుల్గులు గేర, మారుఁ డ
గ్గలముగఁ బోరఁ, జందురుఁడు గాంతులు సల్లుచుఁ దోఁచె నంతయున్.

తే. మదనుఁ డిగురాకుఁదూపులు పదను వెట్టఁ
గళలు దేరెడు శాణచక్రం బనంగఁ,
దామసీ సతి, కర్ణావతంస మనఁగ,
నుదయగిరిఁ జంద్రమండలం బుదిత మయ్యె. 27

—* యామినీపూర్ణతిలక యుద్యానంబున విహరించుట *—

వ. ఆ సమయంబున యామినీపూర్ణతిలక యనుగత సదాళీ తిలక యై ప్రొద్దువోక నిదురరాక లేచి కేల్ సాఁచి నల్దెసలం జూచి దండనుండు నొక వేదండయానపైఁ గై దండ యిడి మందగమనంబున బృందారక సుందరీ సందోహము నడుమఁ గడు నెడయై నందనవనంబునకుం దరలు పురంద రారవిందపదన చందంబున నంటం బై యుద్యాన వన సమీక్షణోద్యోగ యై చని చని; యచ్చట నచ్చపుఁ బచ్చరాల మెచ్చుగు తిన్నెల, వెన్నెలపొదలు గడలుకొనఁ జివురు జొంపంబుల సొం పొందిన మాకందంబుల చెంతఁ, గొంతసేపు విశ్రమించి; తదాశ్రిత వనితాజన కల్పిత ఫల కుసు మాద్యుపహారంబుల హర్షంబు నొంది, యవ్వాలఁ జని, జవ్వనులం బిలుచుచు, నవ్వానిఁ గలయం దిరుగుచు, మంజుతర కుంజంబు లరయుచు, సంబుయంత్రంబులఁ జూచుచుఁ, బాదులు గట్టి

బోదులు చేసిన మల్లికా వల్లికాదుల నవలోకించుచు, నింపులు మెఱయు సంపెఁగలు గోయుచు, సొంపు సంపాదించు సాలంబుల లోలంబులగు శిఫా జాలంబుల సయ్యాటంబుల నెయ్యనెయ్యన నుయ్యాల లూఁగుచు, బాగుమీఱిన నికట తటినీ తట నిబిడిత సికతా తలంబులఁ గప్పురగంధులతోడ నొప్పుగఁ గప్పురంపుఁ దిప్పల మొగమ్ములు గప్పి వెన్నెల కుప్ప లాడుచు, దప్పినఁ జప్పట లప్పళించుచు, నొకరొకరిం గికురించుచు, నాటలఁ బాటలఁ బూఁదోటల విహరించుచుండ. 28

(రగడ)

అలివేణిరో, మన కామోదంబులు
గలయఁగఁ జేయుచుఁ గలనాదంబులు
పెంపు దలిర్పఁగఁ బికవారంబులు
గుంపులుగొని పల్కుచుఁ గీరంబులు
జాలగు తేఁటుల ఝుంకారంబులు
నోలిగ శారీ హుంకారంబులు
పరగఁగ నొప్పెడు పాటీరంబులు
మెఱయుచు నుండెడు మేటీరంబులు
నడరు నెపుడుఁ గుసుమాసారంబులు.
కడువడిఁ బోకురె, కాసారంబులు
గలిగినచోటికిఁ గదలుఁడి, తావులు
గలుఁగినఁ జాలును గప్పురపుదీవులు.
చూడరె పొగడను సొంపై యున్నది;
పోఁడిమిఁ జెప్పకు మును పేఁగన్నది.
కంటేఁ దక్కువ గా దేపాటికి,
నంటే పోదము యావనవాటికి?
పదవే పోదము పదుగుర మిప్పుడు;
పదరక పోఁదగు, బలుకాల్ చప్పుడు
వినిన బెగడి పోవే రాయంచలు?

పనివడి నేర్పేర్పడఁగాఁ బంచలు
చాటు చేసికొని చనరే యింతులు.
మాటలాడకురె; మఱి మీరంతులు
ఎక్కడ వచ్చిన నే మన మీరలు;
అక్కరో వింటివె యది మీవారలు
సేయఁగ నన్ననఁ జెలువే నీకును?
బోరెద. నుండవె, సొలఁతిరో నాకును
బనియే మున్నది? పలుకే మంచిది.
మన లేదా? నీ మాటల సంచిది.
తేటగ మన మీ తేనియ వంకలు
దాఁటఁగఁ దరమే? తలఁపున శంకలు
మానరె. చూచిన మంచిది వెన్నెలఁ
గాని కాని మఱి కపురపుఁదిన్నెలఁ.
పదరే యీ పొదప్రక్కఁ గూడుదము,
ముదముగ దాఁగిలిమూఁత లాడుదము
రారే; నే నీ రమణిని ముట్టితిఁ,
గోరికి దీఱఁగఁ గొమ్మను బట్టితి;
పంతము మీఱఁగ బంతు లాడుదము,
చెంతకు రమ్మా చెలిని గూడుదము.
పువ్వులఁ గోయుద మవ్వనితావుల;
దవ్వా పోదము, తనరెడుతావుల
కిమ్మై యున్నవి; యేలరె నవ్వులు?
ఈమహి రాలిన వేఱరె పువ్వులు,
గాడిగ వెన్నెల గాయఁగఁ, దరువుల
నీడలఁ బొడవెన్నెల లీయిరువుల.
ఏతెంతము మఱి యిందుల కిందఱు.
ఆతతకేళుల నలరుచు నందఱు

నాడుచుఁ బాడుచు నతివలు వనమున
వేడుక చేసిరి వెలఁదికి మనమున. 29

క. అందలసి సొలసి రాజపు
రందర కన్యా లలామ రమణులు వేడ్కం
జెంది యుపచారములు సే
యం దగ శయనించె సుమ కృతాంచిత శయ్యన్. 30

తే. అట్లు శయనించి, కూరుకు నంది యంద
కంతలో లేచి, వివశాత్మ యై కలంగి,
తెలిసి కను మూసి, క్రమ్మరఁ దెలివిఁ గాంచి,
కాంచి దిక్కులఁ, జెలులను గాంచి, కాంచి. 31

తే. మగిడి శయనించి, మఱి లేచి, మై విదిర్చి,
మదినిఁ దలపోసి, తలపోసి, మరునిగాసి
కిని భరింపఁగ లేక, నూ ర్పెనయఁ జిక్కి,
పల్క నేరక యున్న, న ప్పడఁతు లెల్ల. 32

క. 'ఇది యేమి వింత; యిచ్చట
నిదురించెను, లేచి లేచి నెఱి మనలను జూ
డదు, మాటలాడ దెంతయు;
నిది యేమో తెలియనేర? మే మంద మరో!' 33

వ. అని యిట్లు తమలోఁ దాము వితర్కించి చుట్టుముట్టి రాపట్టి నిట్టట్టుఁ
బట్టి యట్టె దాని మొగంబు గనుఁగొని యొక్కసఖి యి ట్లనియె. 34

క. 'ఓయమ్మ యేమె యిది? నీ
వీవెడ మముఁ జూచి పల్క వేమే? మమ్మున్
డాయవు; కారణ మేమే?
పాయనిదయతోడఁ జూచి పల్కుము తల్లీ.' 35

చ. అన విని చాలఁ దెప్పిరిలి యాసఖిఁ గన్గొని పల్కె-'నో సఖీ,
విను మొకవింత, యే మని భువిన్ వచియించెద? నైనఁ జెప్పెదన్;

వనిఁ జరియించి యిచ్చటికి వచ్చి ముదంబునఁ బుష్పసెజ్జ నిం
పున శయనించి యుండుతఱిఁ బొందుగఁ గూర్కెడి సంతలోపలన్.

చ. ఒకకలఁ గంటిఁ, గంటి ఘను నొక్కనిఁ జక్కెరవింటివాని పో
లికిఁ దనరారువాని, నమలీమస కాంతుల నొప్పువాని, సం
వికసిత సార సాక్షు; మఱి విన్నది గన్నది లేక యెవ్వఁడో
సకి యతఁ డింక నాసరస జాణతనమ్మున నుండె, నుండినన్.

ఉ. నేనును వానిపే రడుగ నేరక మార కఠోర కార్ముక
జ్యానినదంబు సోఁకి తమి నంది చెవుడ్పడి చూచుచుండ, వాఁ
డూనినప్రేమ దివ్యఫల మొక్కటి యిచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యెఁ, జం
ద్రానన, చంద్రుఁ డజ్జలధరాంతర మొందినరీతి. నంతటన్, 38

ఉ. తత్తరపాటుఁ జెంది మది తల్లడిలంగను మేలుకొంటి; నా
చిత్తజ సన్నిభాంగుఁ డెటుఁ జెందెను నన్నిటుఁ గ్రూరుఁడైన యా
చిత్తజుబారినిం బడఁగఁ జేసి? యిఁకం దమిఁ దాళఁ జాల నే;
నిత్తఱిఁ బల్కరమ్మ దయ, నింతుల కేమి యొనర్తు భామినీ?' 39

వ. అనిన శుకవాణి యిట్లనియె. 40

ఉ. ఈకల మంచి దమ్మ; మది నిందున సంశయ మొందకమ్మ; యా
శ్రీకర గాత్రు దర్శనము చేకురునమ్మ; శుభావహంబునన్
శ్రీకర మమ్మ పండు; సుత సిద్ధియు నౌఁ గదనమ్మ; మేలు మే
లీ కల మాకు సమ్మదము హెచ్చెఁ గదమ్మ సుధాకరాననా. 41

వ. అని యిట్లు పలుకుచున్న సమయంబున. 42

సీ. మలయాగముల జాఱి వలయాగములఁ దాఱి
కలయాపగలఁ జేరి పొలుపు మీఱి,
ఘనసారములఁ బొంది ఘనసారములఁ జెంది
మనసారఁ జెలు వంది తనువుఁ బొంది,
మల్లికా నవ హేమ వల్లికా సుమనోమ
తల్లికా యుత సీమ నల్లికఁ గని,

కేళికా రస లోల బాలికా సుకపోల
పాలి కాసవలీల మేలుఁ గాంచి
తే. శారికా కీర పరభృత చంచరీక
కలిత కలకల నినద సంకలిత చలిత
విరహిజన మాన సాంభోజ వీథి యగుచుఁ
గలయ నేతెంచె శీతల గంధవహుఁడు. 43
వ. అట్టిసమయంబున. 44
శా. రాకా శీతమయూఖ చంద్రికలు మేరల్ మీఱి మై నిండ, సు
ద్రేకాంభోజశరాసు గావళులు లోఁ ద్రిప్పారఁ, బాటీర శై
లైకాంచ త్పవనంబు పైపయిఁ గడున్ హెచ్చై విజృంభింప, ము
క్తాకం జెంది వెలంది తాళక తమిం గాసిల్లి మూర్ఛిల్లినన్. 45
వ. అచ్చట నున్నయయ్యాళీసందోహంబు హాహాకారంబు లొంది. 46
ఉ. 'ఇవ్వని కేల వచ్చితిమి యిందఱముం గుమిగూడి? వచ్చి యీ
పువ్వులతోఁట నేల చొరఁ బూనితి మిప్పుడు? పూని యిచ్చటం
గ్రొవ్వన నేల నిల్చితిమి గొబ్బునఁ బోక?' యటంచు మించుఁబోం
డ్లవ్వనజాక్షిఁ జూచుచును హా యనుచున్ మది సంభ్రమించుచున్.
చ. 'కల గనువారలుం గలరు; కల్గిన, నీకలవంటి దొందునుం
గలుగునె? కల్గె, నివ్విధము గాసిలుచుండెడి కాంత లెందునుం
గలరె? వధూటులార, యిఁకఁ గార్యము మీఁద వచింపరమ్మ యీ
చెలి నిట నుంపఁగాఁ దగదు చేరుద మింటికి వేగ బాగుగన్.' 48
వ. అని యి ట్లుచితంబుగా శైత్యోపచారంబులు సలిపి సేదదేర్చి యా
రాజపుత్త్రినిం దోడ్కొని పోయినయాలోన. 49

—* బిల్హణుఁడు చంద్రుని వర్ణించుట *—

సీ. సాంధ్యకృత్యములెల్లఁ జలిపి, యిష్టం బైన
యీశ్వరునకు నమస్కృతు లొనర్చి,
భుజియించి, తావులఁ బొలు పైనచందన
మలఁది, పువ్వులు దాల్చి, హారరాజి
భరియించి, వలువలు ధరియించి, తాంబూల

మును జేయుచును వచ్చి, మోద మంది,
శయ్యాతలంబున శయనించి, చంద్రునిఁ
బరికించి వీక్షించి భావ మలర
తే. నింపుమెయి బిల్హణుండు వర్ణింపఁ దొడఁగె ;—
నిదియు విరహిణులకుఁ జూడ మదనతాప
మెదఁ బొడమఁ జేయువిత్తనం బెన్న మఱియు
మరునకు బలంబు వరచంద్ర మండలంబు. 50

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 51

ఉ. కలువల నిద్ర లేపి, రతికాంతుని మాంద్యము వాపి, పుష్కర
స్థలిఁ దిమిరంబుఁ జోపి, తమి తాఁకిన జాలల నూఁపి, దేవతా
వలి కమృతంబుఁ జేఁపి, యల వాసవదిక్సతి కుండలంబు నై,
కలువలఱేనిమండలము కాంతిలుచున్నది తూర్పుకొండపై.

చ. ఇది గగనంబు గాదు, నుతియింపఁగ నౌ వనరాశి గాని; డాల్
వదలని తారకానిచయ పంక్తులు గావివి, ఫేనఖండముల్;
గుదురుగఁ జుట్టుకొన్నవర కుండలి గాకిది చందమామ గా;
దిదియును మచ్ఛ గా, దటశయించిన విష్ణుఁడు గాని చూడఁగన్. 53

చ. అరయ నభస్తలం బనెడి యందపు గందపు సానపై రుచిం
బరఁగిన చంద్రబింబ మను పాండుర చందన రాశి మీఁదటన్
నెరయఁగ వాసనార్థ మయి నేర్పు దలిర్ప శరద్వధూటి శ్రీ
కరముగ నిండుగా నిడిన కస్తురి నాఁగఁ గళంక మొప్పెడిన్. 54

చ. జలనిధిపంక మంచు మహి చాయయుఁ జిహ్నము లేడిపిల్ల కం
దళిత సురేంద్రనీల మణి ధామ మటంచు వచింతు రందఱే
కలువలఱేనియందుఁ గల కందును; నే ననుకొందు రాత్రులం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతర సంస్థమటంచు నెంతయున్. 55

ఉ. చందురుఁ డన్మృగాధిపతి శౌర్య విజృంభణ వృత్తిఁ బూని పౌ
రందర దిగ్ధరేంద్ర కుహరంబుననుండి రుచుల్ సెలంగఁగా
మందల కేఁగుదెంచుచుఁ దమఃకరికుంభము స్వాంశు రేఖికా
బృంద నఖంబులం జిదుమ వీడిన ముత్యము లౌను దారకల్. 56

సీ. ఈ కళానిధిచేతనే కదా దిక్కు ది
క్కుల వార లెల్లను దెలివిఁ గనుట;
ఈ వసుఖనిచేతనే కదా విబుధులు
కోరికల్ దీఱంగఁ గుడుపుఁ గనుట;
ఈ మహావిధుచేతనే కదా దివ్య లె
న్నఁగ నిశాచరు లెల్లఁ దిగులు గనుట;
ఈసత్ప్రభునిచేతనే కదా మోదించి
కువలయం బెచ్చుగాఁ గూర్మి గనుట;
తే. అపుర! యీరాజుమహిమ యే మనఁగ వచ్చుఁ!
దమము వారించి యరుల సంతతి నడంచి
యన్యగతి డించి హరిపద మాశ్రయించి
యుదయగిరి దుర్గముననుండి యొప్పు నితఁడు. 57

ఉ. ఈయుదయాద్రి రాజత గిరీశ్వర, మీసితభానుఁ డెన్న దా
క్షాయణి నేలుశంకరుఁడు, కప్పు గళచ్ఛవి, దాపుచుక్కనై
నాయకమూర్తి, యా ప్రమథ నాథులు దక్కినచుక్కలుల్, మహా
శ్రేయ ముతం డొసంగుఁ దనుఁ జెంది భజించువియోగిపాళికిన్. 58

సీ. ద్విజరాజ టంచు భావించుటయే కాని,
రూఢిగా దోషాకరుండు వీఁడు;
సన్మార్గగతుఁ డంచు జనులు పల్కెడు కాని,
గండు మీఱిన నిశాటుండు వీఁడు;
నమృతకరుం డంచు నాఖ్యమాత్రమె కాని,
చర్చింపఁగా విషజనుఁడు వీఁడు;
కువలయప్రియుఁ డంచుఁ గోరి చెప్పెడు కాని,
పాడి దప్పిన చక్రవైరి వీఁడు;
తే. తమము వారించు రాజనుక్రమము కాని,
యేపు మీఱంగ నారుల నేఁచు వీఁడు;—
ననుచుఁ గులటలు దూషింతు రనుచు జనుల
త్రోవ రా వెఱచితొ నీవు తోయజారి? 59

క. సురలతెరువు ప్రాఁ సాగితి
వరయఁగ సత్పతి వటె! నిశాటుఁడ; వా నీ
కిరవొందఁగ విధునామము
హరి హరీ! తలఁపంగఁ జెల్లునా కమలారీ? 60

క. కమలంబున జననం బయి
కమలాగ్రజుఁ డనఁగఁ బరఁగి ఖరకరతతిచే
దమియింతువే వియోగులఁ
గ్రమమున దయ మాలి; మలిన గర్భుఁడ వెందున్. 61

చ. హరి కబళించుటల్, హరుని కంబక మౌటఁ, దమిస్రయందుఁ దే
జరిలుట, నీటఁబుట్టుటను, ఛాయలు గాంచుట, మేను వెంచుటల్,
ధరణిధరంబు లెక్కుటను, దగ్గుట, మిన్నులు ముట్టి వచ్చుటల్,
గరకరిఁ బాంథకోటులను గాల్చుట, నగ్నివి సిద్ధమే శశీ. 62

సీ. ఓరి మాయుసు రేల పోసికొనెదవురా?
తోరంపు నీమేను దొంగిపోను!
జెలఁగి గా పేల చేసెదవురా? ఖేచర
పాళి నీకండలు పంచుక తిన!
నీలీల మము గాసి యేల పెట్టెదవురా?
పర్వంబులను నిన్నుఁ బాము గఱవఁ!
క్రోధించి మమ్మింత వేధించె దేలరా?
కాలాగ్ని విసరి ని న్నేలఁ గొట్ట!
తే. సనుచుఁ బాంథులు నిందింతు; రందువలన
లలిఁ బ్రవేశించెనో యీ కళంక మొకటి?
గాకయుండిన శుచిమూర్తిఁ గాంచు నీకు
మలినతావృత్తి గలుగునే జలజవైరి! 63

సీ. పొంచి యెంతయుఁ దోఁబుట్టినదానిల్లు
కంపవెట్టిన మహాఖలుఁడవీవు!
చలపట్టి వెస నిశాచరవృత్తిని సదాళి

తేజంబు లడఁచు నిందితుఁడు వీఁడు!
కలఁగి ఘోషింపఁగాఁ గన్నతండ్రినిఁ బట్టి
భంగపెట్టిన ఘోరపాపి వీఁడు!
మెఱసి యాపయి నున్న మిత్త్రుని విభవంబుఁ
జూడ జాలని నికృష్టుండు వీఁడు!
తే. అంచు భువిలోన విరహిణు లాడుకొనఁగ
సిగ్గు దోఁపక మి న్నంది చెలువుమీఱఁ
దిరుగుచున్నావు, మీఁ దింత తెలియలేక;
తాళు వెన్నెలచీఁకట్లు ధవళకిరణ. 64

సీ. మేర దప్పనివాఁడు మేదిని నీతండ్రి,
నిత్యజీవనవృత్తి నీదుతల్లి,
యిష్టసంపద లెల్ల నిచ్చు నీతోఁబుట్టు,
నెమ్మి శ్రీ గలవాఁడు నీదుబావ,
వర సుమనో ధర్మపరుఁడు నీయల్లుండు,
నిర్మల చిత్త నీ ధర్మపత్ని,
చక్రి పాలన కళా శాలి నీ మిత్త్రుండు,
విబుధుల పాలు నీ వితరణంబు,
తే. తమము వారించు నీదు సందర్శనంబు,
నిఖిలజనులకు మోదంబు నీదుమూర్తి;
యిట్టిసంపద గలుగు నీ యట్టిరాజు
కోరి చూచిన గలఁడె యో కువలయేశ. 65

వ. అని యిట్లు బిల్హణుండు జంద్రునిం జేరొ్కని బహుప్రకారంబుల
వర్ణించుచున్న యెడ. 66

తే. భోజనముసేసి కొప్పునఁ బూలు దుఱిమి
చందన మలంది తాంబూల మంది వేడ్కఁ
బొలుపుగా వచ్చి యామినీపూర్ణతిలక
యవనికాభ్యంతరమున శయ్యను వసించి. 67

—* రాజసుత బిల్హణుని చంద్రవర్ణనము విని వితర్కించుట *—

ఉ. ఆకరణిం గవీంద్రుఁడు శశాంకునిఁగూర్చి నేర్పు పెంపునన్
వాకొని తద్విశేషములు వర్ణన సేయఁగ నాలకించువోఁ
దేఁకువ విస్మయాంబునిధిఁ దేలి మనం బలరంగ శంక చేఁ
గోకిలవాణి యిట్లరసెఁ గూరిమితోఁ దనలోన నేర్పునన్. 68

క. తమజనకుం డీసత్కవి
నమరఁగ జాత్యంధుఁ డనుచు నాడి వచించెం;
గ్రమ మొప్పఁ జంద్రవర్ణన
సుమహితముగఁ జేయఁ దొడఁగెఁ జూచినకరణిన్. 69

శా. 'అంధుం డెక్కడ! చంద్రుఁ డెక్కడఁ! దదీయం బైన యివ్వర్ణనా
బంధం బెక్కడ! నిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోట నై
నం! ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వురకు నందం బొప్ప నన్యోన్య హృ
త్సంధానం బగు నంచు నిట్లొనరిచెం. జర్చింప వే యున్నదే?' 70

వ. అని మఱియును. 71

క. 'వ్రతభంగ మయినఁ గానీ
మతిమంతు నుదాత్తవేషు మానిత విద్యా
న్వితునిం గాంచెదఁ గన్నుల
కతుల మహోత్సవము గాఁగ.' నని చెలి ప్రీతిన్. 72

—*యామినీపూర్ణతిలక కవినిఁ జూచి మూర్ఛిల్లుట*—

సీ. వినుత విద్యా జిత ద్విజరాజు, ద్విజరాజు
రుచిరాజి నగుమోము రుచులవాని,
రమణీయవాణి భారతికాంతు, రతికాంతు
నతికాంతిఁ దెగడుసోయగమువాని,
నతులిత శుచి విభా హరిమిత్త్రు, హరిమిత్త్రు
వరమైత్త్రి గల్గు వైభవమువానిఁ,
గలిత తేజో లసత్కమలాప్తుఁ, గమలాప్తు
కమలాప్తి మెఱయు చందములవాని,

తే. సకియ మది నెంచి తమి మించి సంభ్రమించి
కరము లలరించి తెఱవ వంచి కందళించి
పొంచి తిలకించి పులకించి పొలుపుఁ గాంచి
కాంచె రోహిణిఁ జంద్రునిఁ గాంచినట్లు. 73

క. కాంచినయంతనె సతి పుల
కాంచిత దంతురిత దేహ యై నిశితోద్య
త్పంచ శర శర విపాటన
సంచలిత స్వాంత యై వెసన్ ధృతి దూలన్. 74

తే. పరవశత నొంది మూర్ఛానుభావ యగుచుఁ
బవన చాలన నిపతిత వల్లిమాడ్కిఁ
బంకజాయతలోచనఁ బడియె మఱియుఁ
బట్టు దప్పిన కనకపుఁ బ్రతిమ పోలె. 75

ఉ. ఆకడ నాకపీశ్వరుఁడు నత్తఱిఁ దామరసారిఁ గూర్చి యొ
త్తో కవు లెల్ల మెచ్చ వినుతుల్ పచరించుచు నుండి, యంతలోఁ
బ్రాకట బద్ధ కాండ పటిపై రమణీమణి మోముఁ జూచి య
స్తోక మహాహ్లాదయాద్రిపయిఁ దోచిన చంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనున్.

—* బిల్హణుండు రాజకుమారిని జూచివర్ణించుట *—

సీ. రాకేందుబింబమో రాజీవమో మించు
టద్దమో లేక నెమ్ముద్దుమొగమొ ?
చెలువొందుకల్వలో చేఁపలో మరుని నా
రాచంబులో లేక లోచనములో ?
కోకంబులో విరిగుత్తులో బంగారు
కుండలో లేక వక్షోజయుగమొ ?
క్రొక్కారుమెఱుఁగో మేల్చుక్కయో నునుఁబైఁడి
తీఁగయో వేఱొక్క తెఱవయొక్కొ ?

తే. అప్సర యొకళ యొతావి యొరమణిత
యీవిధంబులు నీ బెళ్కు లీకుశలత

యీసువృత్తత యీసొంపు లీమెఱుంగు
లీతళుకునిగ్గు లీచాయ లెందుఁ గలవు! 77

సీ. హరిణ విముక్త శీతాంశు బింబము గాని
పురుషింపఁగా నిది ముఖము గాదు ;
ఘన సుధా పూర్ణ కాంచన కుంభములు గాని
చర్చింప నివి యురోజములు గావు;
పంచశిలీముఖ శాణపంక్తులు గాని
గుజ్జీమీఱ నివియు ముంగురులు గావు;
నిరుపమ యువజన నిగళంబు లగుఁ గాని
యమరంగ నివి వీక్షణములు గావు;
తే. డాలు మించినమించుటద్దాలు గాని
గణుతిగొన నివి గండభాగములు గావు;
సోయగం బైనబంధూక సుమము గాని
భావమున నెన్నఁగా నిది మోవి గాదు. 78

మ. క్షితి నిర్జుల్ శశిరేఖ విల్లుఁ గలువల్ చెందమ్మి రేకబ్జము
న్నతికల్ గుంభము లాకసం బిసుక దిన్నెల్ రంభలుం గాహళుల్
శతపత్త్రంబులు భావలీలఁ గొని యీచంద్రాస్య ఫాలాక్షు ని
ర్జిత దేహుల్ శుకరాజవాహు మొలపించె న్నేనఁ జిత్రంబుగన్. 79

మ. ఉరు వక్షోజ యుగాంతరస్థ మయి నాయుల్లంబు రాదేమి ? త
ద్భర సంఘృష్టి నశించెనో ? విరహ సంతాపాగ్ని చేఁ గ్రాఁగెనో ?
స్థిర లావణ్య సుధాంబుజాకరవరాప్తిన్ మున్గెనో ? కామ త
స్కర వీరుండు హరించెనో నవ వయః కాంతార సంచారుఁ డై. 80

సీ. ఈ భామ తనుకాంతి నేపారఁ జూచిన
హేమాభిధానంబు నెంచ నేల?
ఈ చాన యూరుప్రభా చాక చక్యంబు
రంభాభిధాప్యంబు రహి నడంచు.
ఈ రామ నవ్య నాసా రమ్య లీల తి
లోత్తమాఖ్యను దల మెత్త నీదు.

ఈ కొమ్మ కన్నుల నిర వొందు బెళ్కులు
హరిణీవిలాసంబు నపహసించు.
తే. నిటులు గాత్రైక దేశము లటమటించు
సౌర వారవధూటికా సామ్య మొప్ప
మనుజలోకంబునం దుండు మానవతు ల
నంగ నేపాటి? దీనిఁ జెప్పంగ వశమె! 81
సీ. చెలియ పెన్నెఱి గుంపుఁ జేపట్టఁ గలిగెనా
ఘన సంపదలు వేడ్కఁ గాంచినట్లు;
కాంతమోమున మోముఁ గదియింపఁ గల్గెనా
యతులిత రాజత్వ మందినట్లు;
ముద్దియ కన్దోయి ముద్దాడఁ గల్గెనా
యింపుమైఁ గువలయం బేలినట్లు;
వనిత కంఠాశ్లేష మొనరింపఁ గల్గెనా
యరుదారఁ బెన్నిధి యబ్బినట్లు;
తే. కలికి కెమ్మోవి చవిఁ జూడఁ గలిగెనేని
యురు సుధాహార వైభవం బొందినట్లు;
నెలఁతతోఁ గూడి జీవింపఁ గలిగెనేని
యతను సామ్రాజ్య మంతయు నమరినట్లు. 82
ఉ. అందవుఁగాను శ్రీహరి నహర్నిశముల్ భజియించి తత్పదం
బందె నటంచుఁ, జన్గవ తదాకృతిఁ గాంచె గిరీశుఁ గోరి, యూ
రుం దగఁ జూచి రెంటఁ బడి రూఢికి నెక్కుట యెట్లటంచుఁ దాఁ
జెందె నహీనవృత్తి సువిశేషత నిర్వ్యరకుం బ్రియుంబుగన్. 83
చ. వనజమహావిభూతి హరివైఖరిఁ గాంచుఁ బదస్తనోక్తులున్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి మించుఁ గళోరువేణికల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి నెంచుఁ గరాక్షిమధ్యముల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి నొంచు దృగాస్యయానముల్. 84
సీ. ఈ భామ వదనాబ్జ మెలమిఁ గాంచినయంత
విధుని సంభావించి వెలసినట్లు;

ఈ చాన నెఱికురు లెనసి పట్టినయంత
నీలకంధర సేవ నెగడినట్లు;
ఈ యంబుజాక్షి కన్దోయి ముద్దిడునంతఁ
గమలజ సద్ఖ్యాతి గలిగినట్లు;
ఈ రామ కెమ్మోవి యింపార నంటిన
నరుణ బింబాలోక మమరినట్లు;

తే. అవుర తన కింతకంటె భాగ్యంబు గలదె!
యతను మాత్రాధిదేవత యనఁగ వచ్చు
నీ చెలియచేతఁ గోర్కు లీడేఱుఁ గాత!
వేఱ మదిఁ బూని తపముఁ గావింప నేల! ౮౫

సీ. సారంగముల మీఱు సారంగములఁ గేరుఁ
దొయ్యలికొప్పు కన్దోయియొప్పుఁ;
బున్నాగముల నెంచుఁ బున్నాగముల నొంచు
నలినాస్యగతిసొంపు నాభిపెంపుఁ;
జంద్రఖండము నేలుఁ జంద్రఖండముఁ బోలు
సుదతిచెక్కులలాగు నుదుటిబాగుఁ
గాంచనంబు హరించుఁ గాంచనంబు హసించుఁ
దరళలోచననాస తనువిలాస

తే. మవుర యీముద్దుఁజెలి నేలినట్టివాని
భాగ్య మెన్నంగ వశమె! యీ పద్మభవుఁడు
దీని సృజియించువేళ వాగ్దేవి నెదుట
నుంచుకొని చేసెఁ గాఁబోలు! నొండు గలదె! 86

ఉ. దీనిముఖాంబుజంబు గణుతింపఁ గళానిధి యొక్కకోణమం
దూని వసించుఁగాక, నయనోద్గతి పాకొనఁ గల్వ లొక్కచో
మానుగ నిల్చుఁగాక, మృదుమంజులవాగ్గతిఁ జెప్ప వల్లకి
స్వాన మటుండుఁగాక, మను చాయకు మ్రొక్కెద మధ్యమెన్నఁగన్.

సీ. ఊహించి పున్నమ యొక్క ప్రాద్దుందునో
ముద్దియ నెమ్మోము ముద్దులాడఁ;
దనరార సత్ఫల దానమ్ము లిత్తునో
నెలఁత కెమ్మోవి తేనియలు గ్రోల;
బంగరు కలశముల్ పరఁగఁ బూజింతునో
పడఁతి చన్గుబ్బలు పట్టి యాడఁ;
జెలువొంద భూప్రదక్షిణము గావింతునో
యతివ కటిస్థలి నధివసింప;
తే. యిటులు గాకున్నఁ గల్గునే యింతితోడి
సంగతి యటంచు దమి మీఱ నంగజాత
జాత తాపాతిశయమున సతిని మతిని
మమతఁ బెనఁగొని వర్ణించె మఱియు మఱియు. 88

సీ. పొలఁతిపాదములతోఁ బొత్తు సేయఁ దలంచి
తామరల్ పదికించి తమ్ములయ్యెఁ;
గలికిపాలిండ్లతోఁ జెలిమి సల్పఁగఁ గోరి
భావించి చక్రముల్ పక్షు లయ్యె;
సుదతి కెమ్మోవితోఁ జోడు గూడఁగఁ బూని
చెలఁగి మంకెన బంధుజీవ మయ్యె;
హరిణాక్షి నెమ్మోము నాశ్రయింపఁగఁ జూచి
మిహికాంశుఁ డించు సన్మిత్రుఁ డయ్యెఁ;
తే. జంద్రముఖి యంగములు పంకజాతము లని
యరు లని విహీనగుణ మని భరితదోషుఁ
డని కదియ దూరముగఁ జేసె నాత్మ నిత్య
మృదుల సుస్నిగ్ధతా స్మిత విదితకళల. 89

ఉ. పట్టుగ నీ వధూటి కచ పాళి భజింపఁగ నీలమేఘు మే
ఘట్టులఁ జెందునో, ముఖముఁ గోరి నుతింపఁగఁ బూర్ణచంద్రుఁ డే

తట్టునఁ జేరునో, మఱియుఁ దార్కొని యారు దలంపఁ బాము లే
పుట్టలఁ దూఱునో, సమతఁ బూనఁగ లేక విచిత్రవైఖరిన్. 90

మ. సతి హృత్పుష్కర సీమఁ జన్గవ గిరీశ ప్రార్థనల్ సేసి త
ద్గతిఁ బ్రాపించిన, నోర్వమిన్ విషధరాకారంబుఁ దాఁ బూనె నా,
రతిపంచాననలీలఁ దాల్చె నదు, మాహా యంచు ధమ్మిల్ల మా
శితికంఠత్వము నొంద, నెమ్మొగము గాంచెన్ సోమభావం బొగిన్.

సీ. కాఁబోలు నిదియుఁ జొక్కపు సుధాకర రేఖ;
కాదుపో నిష్కళంకతఁ జెలంగెఁ.
గాఁబోలు నిది యశోకపుఁ దూపు దొర మాయ ;
కాదుపో సశరీర గరిమఁ దనరెఁ.
గాఁబోలు నిదియుఁ జక్కని వేల్పుఁబూఁబోఁడి ;
కాదుపో విభ్రమేక్షణము లొదవెఁ.
గాఁబోలు నిదియుఁ దొల్కరి తీవియ మెఱుంగు ;
గాదుపో నిశ్చల గతిఁ దనర్చె.

తే. ననుచు రతిపతిమోహామృతాంబురాశి
మగ్నుఁడై విస్మయాక్రాంత మానసాబ్జుఁ
డై సరోజేక్షణారూప మరసి యరసి
నేర్పు మీఱంగ మఱియు వర్ణింపఁ దొడఁగె. 92

చ. కడువడి రాహువు వేర్చి నవకంజవిలోచన యాస్యచంద్రు నే
ర్పడర హరింపఁగాఁ దొడరి, యస్మదరాతి కలంకి యంచు నే
ర్పడ మదిలోఁ దలంచి, మఱి గ్రమ్మఱి వెన్కనె నిల్చెనో యనన్,
జడ యలరున్, ఫణాగ్రరుచి చాడ్పున రాకిడి బిల్ల పైఁ దగన్. 93

తే. కళలకు ధామమై జలజగర్వ మడంచి సుధాస్థితిఁ దారకా
కలనఁ జెలంగి తెల్విఁ గని కాముక పాళికి గుండెగాలమై
యలరెడు భామినీ వదన మైందవ బింబ మనంగఁ జెల్లదే?
కలయఁగఁ గానిచో నచటఁ గన్నులపేరిటి కల్వ లొప్పునే? 94

చ. కలువలు మీలఁ దుమ్మెదలఁ గాంత కనుంగవ కోడి క్రిందుగా
వలసినకోర్కి దీని గెలువం దగుపేరుఁడు మారుఁ డంచుఁ దూ

పులుగ, ధ్వజంబుగా, గుణము పొందికగా, నయి వచ్చి వాని భ్రూ
చలనముతోన తద్ధనువు సంగతిఁ దప్పినఁ బోయె నన్నియున్. 95

క. వనిత ముఖాంబురుహ స్థితిఁ
బెనిగొని కాముకుల గెలువ భావజుఁ డెలమిం
దనయుభయ పార్శ్వముల ని
ల్పినచక్రములో యనంగఁ వీనులు దనరున్. 96

శా. భ్రూ కోదండముఁ బూని దృష్టి విశిఖంబుల్ తోనె సంధించి బ
ల్రాకా చంద్రునిఁ బట్టి రెండు తునియ ల్గావించి తత్సారముం
బోకుండ న్నవరించి పార్శ్వముల నింపుల్ నింపఁగా నుంచె నా,
నీకంజేక్షణ చెక్కుటద్దము లురున్ హేరాళపు న్దళ్కులన్. 97

చ. వర సుమనో విలాసముల వైఖరి మాని తిలోత్తమాఖ్య యీ
ధర సుమనోవిలాసములఁ దద్దయుఁ గాంచెద నంచు వచ్చి యు
ద్ధురగతి నువ్వుఁబూవుల నధోముఖ యై తప మాచరించి యీ
కరివరయాన నాస యయి గాంచె సమస్త విశేష వాసనల్. 98

సీ. క్షణవిలాసమె కాని సరి యౌనె చిగురాకు
సుమనోనురాగ విస్ఫూర్తిఁ గనినఁ?
బయిచాయయే కాని పగడంబు సాటియే
యమృతాకరద్వీపమందు మనినఁ?
దీప్తవన్నెలె కాక దీటౌనె బలుకెంపు
వరసువర్ణావాప్తి వఱలుచున్న?
నెఱుపుమాత్రమె కాని యీడౌనె బంధూకంబు
కమ్మదేనియతోడఁ గలసికొనిన?

తే. సతతశోభాస్పదం బయి సార మగుచు,
సరస మై రుచి గన్పట్టి చక్క నగుచుఁ,
జక్కెరల మించి ద్రాక్షపం డుక్కడంచి,
యమరు నీ వనితామణి యధరమునకు. 99

క. కుందంబుల, నవమౌక్తిక
బృందంబుల, దాడిమైక బీజంబుల యీ

యందంబుల, జిగికెంపుల
చందంబుల, నపహసించు సతిదంతంబుల్. 100

చ. అతులిత మైనశంఖము సమంచిత గానము నేర్పు మించు నీ
యతివ గళంబుఁ జెంది తనయందలి వైభవ మెల్ల నిచ్చి త
ద్గతిని భజించి యట్లు పలుకన్ రహిఁ బొల్పడ దయ్యెఁగా; జడ
స్థితులకు సిద్ధులే స్థలవిశేషములం దప మెంత సేసినన్? 101

తే. మున్ను తమ నేఁచు పగఁ బూని మోముఱొమ్ముఁ
జెందునిందునిఁ గరము లన్ శ్లిష్టకుసుమ
బిసలతలఁ గట్టి మెగఁదన్ని యుసము మీఱు
చక్రయుగ మనఁ జనుదోయి చామ కలదు. 102

తే. వనిత గంభీర సరస లావణ్యవార్ధి
యురు సుధాపూర్ణ కుచకుంభ యుగముఁ గాంచి
సకల లోకుల మిగుల నిర్జరులఁ జేయు
నేక కలశంబుఁ గాంచుకంధీశుఁ దెగడి. 103

మ. స్మరుఁ డన్విప్రుఁడు యౌవనం బను తనూజాతోద్గతిన్ బాల్యమ
న్పరుఁడుం దీర్ఘ శుభావహోద్యరస మన్పుణ్యాహముం జేయుచో
వరుస న్నిల్పిన పూర్ణహేమకలశ ద్వంద్వంబు నాఁ బొల్చు నీ
సరసీజాస్య పయోధర ద్వయము భాస్వత్పత్త్రరేఖాంకమై. 104

తే. ముగుద బాల్యపయోనిధి మునిఁగి డాఁగి
యౌవనం బను హరిహయు నలరు కృపను
జెలఁగి వెలువడి వచ్చిన శిఖరు లనఁగఁ
గాంత యురమునఁ గుచములు గానఁబడియె. 105

తే. పడఁతి జఘనంపుఁ బెద్దడాబాలు వ్రాని
కాయజుఁడు నాభి యనుసురంగమునఁ దూఱి
తెగువఁ గుచ దుర్గ యుగము సాధించుకొఱకుఁ
దార్చు నిశ్రేణి యన వళిత్రయము సెలఁగు. 106

చ. చెలిబలితంపు గబ్బినలి సిబ్బెపు నిబ్బర పుబ్బు గుబ్బచ
న్నుల నెఱగొప్పభారమున నున్నని తిన్నెల మించు బల్పిఱుం

దుల నసియాడుకొను పడునో యనుశంక సరోజ సంభవుం
డెలమి రచించి కీల్గొలుపు సిన్నసలా కన నారు తీరగున్. 107

చ. అరయఁగ నాభిపుష్కరమునందు విహారము కొంత సల్పి సుం
దరతరయౌవనం బనువనంబున బాహులతల్ దలిర్పఁగా
సరసపయోధర స్తబక సంగతిఁ గమ్మనితావి కేక వి
స్వరగతి నేఁగు తుమ్మెదల బారన నారు చెలంగు బోటికిన్. 108

చ. జడ యనుఁదోఁక వెన్కఁ దగ సారపుఁ గుంకుమ జాజు రేఖ యే
ర్పడఁగ, మిటారి గుబ్బ లను భారపుఁ గుంభము లంద మొందఁగాఁ,
దొడరెడు నారు సౌరనెడు తుండము సాఁచి మనోజ దంతిరా
జుడుగక నీరు ద్రావుకొలనో యన నాభి చెలంగు నింతికిన్. 109

మ. చెలి సింగారపుఁ బువ్వుఁదోఁట రసముల్ చెల్వొప్పఁగా నింపఁ బూ
విలుకాఁ డన్వలుకాఁపు గుబ్బ లను మేల్బిరంపుఁబెడ్డల్ ఘటిం
చి లలిన్ నీలపుటారుమో కెలమిఁ బుష్టి న్బట్టి మోటెత్తు మె
చ్చుల చెంగల్వకొలంకు నాఁగఁ బసమించు న్నాభి గంభీరతన్. 110

క. చనుఁగవ బరువో, యొండెం
బెనఁకువ గల శోభనాంగ పిఱుఁదులు బరువో,
యని కన విధి పిడికిటఁ బ
ట్టినపట్టో యనఁగఁ గౌను తేవన్ వెలయున్. 111

మ. జననాథాత్మజ యూరు కాండ యుగళీ స్తంభాగ్రభాగంబుపైఁ
బెనుపై ముత్తెలు లంతరాళముగ నాభీద్వారముం దొప్పఁగా
స్తన జాంబూనద కుంభ గుంభిత తనూ సౌధాంతరస్థాయి మా
రుని సింహాసన మో యనంగఁ జెలువారుం గాంచిదేశం బొగిన్. 112

తే. మరుఁడు శృంగారవీథు లమర్చి తనదు
పేర నొకపేటఁ గట్టి సంప్రీతిఁ దోర
ణాల నుంచినఁ గ్రాలుకంబా లనంగఁ
గలికియూరులు చెలఁగుఁ బైఁ గాంచి మెఱయ. 113

క. మకరములను లోనుగాని
రకముగ వరశాలులను ధరం బడనైచెన్

సకి జంఘిక లని యెంతయుఁ
బ్రకటించెం గాహళులు రవంబుల దిశలన్. 114

తే. నెఱయ సారసనములు దమ్ము నేలఁ బెట్టి
కాల రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి
వెతలఁ బడఁ జాల మిది రాహువేణి యనుచు
నతివపదములఁ బడె నన నడుగు లమరు. 115

తే. నిరవలంబంబు తమయుంపు నిలయ మెల్ల
నందు నిలు వాదరువు లే దటంచు వగచి
వచ్చి తారక లొకకొన్ని వనితపదము
లందెనో యన వ్రేళ్ల నఖాళి యమరు. 116

వ. అని మఱియు నిట్లనియె. 117

సీ. చెలియపెన్నెఱిగుంపు చీఁకటిఁ దలఁ దన్నె,
వదనము కళఁ బట్టి చదిపె విధునిఁ,
చెలువకన్నులు లేళ్లఁ జెవి వట్టి యాడించెఁ,
గర మొప్పు గళము శంఖంబు నూఁదెఁ,
బాలఁతిచన్నులు చక్రముల నొమ్ము వెసఁ ద్రొక్కె,
నారు సర్పముఁ గడు నంటి పొడిచెఁ,
జెలికటి సైకతముల వెన్కఁ బడ నొత్తె,
నడుగులు నెత్తమ్మి నడుసున నిడె,

తే. మిసిమిబంగారుపై నెక్కె మేనిచాయ,
యే మనఁగ వచ్చు నిక్కాంత యింపు సొంపు
మించు నవయవ సౌష్ఠవం బెంచి చూడ
వశమె వేనోళ్లు గల ఫణివరున కైన! 118

తే. కురులఁ గుటిలత గావించెఁ, గుచములందుఁ
గఠినత విధించె, సారస గర్భుఁ డెలమిఁ;
జెలఁగి యీకాంత మన సట్లు చేయఁడేని
యతనిఁ బుడమిని జతురాస్యుఁ డనఁగ వచ్చు.— 119

—* కామిని మూర్ఛఁ దేఱి కవిని వలచుట *—

క. ఈరీతి బిల్హణుండు మ
హారూఢి నిజానుభావ మభినుతి సేయం
గా; రామ తద్వచోమృత
సారంబున మూర్ఛఁ దేఱి సంస్మృతి గలదై. 120

తే. యామినీపూర్ణతిలక యత్యంతపులక
దేహ యై లేచి మదిని సందేహ మెడలి,
యబ్జుని హసించు కవివదనాబ్జ మమరఁ
గాంచి యూహించె నిజ విలోకాంచితముగ. 121

తే. చదువుఁ జెప్పఁగ గురుఁ డయ్యె సరసగతిని,
జూడఁ జూడఁగ మరుఁ డయ్యె సోయగమునఁ,
దలఁపఁ దలఁపంగ రాజయ్యెఁ గలితకళల,
నింతయు నెఱుంగనైతి హా యింతదనుక. 122

ఉ. ఏ లఘుచిత్తనై కదిసి యీ నవమోహనరూపు సన్నిధిన్
బాళిని జేరుచో, నితనిభావ మదెట్టిదొ కాన రాదుగా;
లీలఁ బరిగ్రహించునొకొ లేక గ్రహింపక పోవునో క్కొ? నేఁ
దాళఁగఁ జాల; నింతి తను దాన దొడంగినఁ జుల్క నౌఁగదా. 123

వ. అని మఱియును. 124

ఉ. ఏగతిఁ బోవుదాన? మఱి యీతని నేగతిఁ బల్కుదాన? నా
లాగు మదిం దలంపక కళానిధి కాదని పల్కునా, పయిం
గాఁ గలకార్య మెట్టిదొకొ? కాని యెడం దన మాన మెట్టు లెం
తాగడ మౌనొ? యిందులకు నన్యవిచారము లేమి సేయుదున్? 125

వ. అని యివ్విధంబున వితర్కించి. 126

ఉ. రాజకుమారికామణి విరాళిని దాళఁగ లేక తూలి, సం
యోజిత కాండవస్త్ర ముపయోగము లేమికిఁ ద్రోచి వైచి వే
రాజితశయ్యపైఁ బడి సరాగము గా విలపించె నాత్మభూ
భాజ శరాళికిన్ నిలుప రాని తమిన్ భ్రమ ముప్పతిల్లఁగన్. 127

తే. 'హా కళాకాంత, చతురాస్య, హా కఠోర
మార నిశిత శరాళి వేమాఱు నాటి
కలఁచె సంతాప మొదవ; న న్గరుణఁ జూచి
ప్రేమఁ గొనవయ్య బాధఁ దప్పింపవయ్య.' 128

వ. అని నర్మగర్భంబు గాఁ బలికిన, నప్పలుకులు కఠోర మారవీర దోరట
చ్చాప గుణ టంకార నినదంబులుగా విని, భావంబు గ్రహించి సంచ
లిత హృదయుం డయి కవిపుంగవుం డి ట్లనియె.— 129

—* కామినిని కవి వలచుట *—

ఉ. 'తామరసాక్షి, నీ నిశిత దారుణ వీక్షణ తీక్ష్ణబాణముల్
వేమఱు నాటి నాహృదయవీథి వ్రణం బొనరించెఁ; జూడుమా
నీమెయి నౌషధ ద్వితయ మియ్యవె; త్రావెదఁ, బూఁతఁ బూసెదన్,
నీ మధురాధరామృతము, నీ కుచకుంకుమ పంక మేర్పడన్.' 130

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 131

సీ. 'కరుణతో ననుఁ జూచి కాయజ శరహతిఁ
దప్పింపు మిప్పుడు తరళనయన,
చిఱునవ్వు వెలయించి చెలు వైన వెన్నెలల్
మాయింపు మిప్పుడు మచ్చెకంటి,
పలుకులు వగ గుల్కఁ బల్కి పైకధ్వనుల్
మాన్పవే యిప్పుడు మధురవాణి,
మోవిపానక మిచ్చి మోహ దుర్భర తృష్ణఁ
దీర్పు మిప్పుడు మోవితీపులాఁడి,
తే. కరము లలరించి బిగియారఁ గౌఁగిలించి
యొడలిచలిఁ బాపవే భాస్వ దురసిజాత,
యతను సామ్రాజ్య మేలించి యాదరించి
వలపు లీడేర్పవే హేమ లలిత గాత్రి.' 132

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 133

తే 'రమణీ, మీతండ్రి మదనాభిరామనృపతి
చేసినట్టివినోదంబు చిత్ర మయ్యె;
చిత్తమున వేఱు తలఁపక చెలఁగు మతుల
గతుల భయ మింత వల దిట క్షితిపువలన.' 134
వ. అని మరల రసావేశంబునఁ దద్వదన శశాంకమండలంబు నాలోకించి యిట్లనియె. 135
తే.'నెమ్మిఁ దపము గావించితి నిన్నుఁగూర్చి,
జపము సల్పితి నీపేరు చాలఁ దలఁచి,
ధ్యాన్య మొనరించితిని వార కాత్మ నునిచి
మంత్రదేవతగా నిన్ను మంజువాణి. 136
వ. అది యెట్లంటేని. 137
సీ. సరవి నెన్నఁడును భోజనము సేయఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
ఎలమిగా నెన్నఁ డింతులను జూడఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
అరయ నెన్నఁడుఁ జందనాదిఁ దాల్పఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
చెలఁగి యెన్నఁడు మాల్యములు ధరింపఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
తే. కాన భవదీయ విరహ యోగమున నాకుఁ
గలహారిత్తులు మసకట్లు గాఁ దనర్చుఁ,
గాంచి నమ్రుఁడ నైన స త్కవిని నన్ను
రాజసము మాని ప్రోవవే రాజపుత్రి.' 138

—* గాంధర్వవివాహము *—

వ. అనిన దరహాసిత వదన యయి కుందరదన యిట్లనియె. 139
క.'కవిరాజశిరోభూషణ,
దివిష ద్రాజాస్య లైన దివ్యధ్భవదీ

యవరాకృతిఁ గని యోఁకా
రి వలతు రేనఁగ నెంత శ్రీతనయసభా. 140

తే. పరఁగ నీరీతి రతి మనోభవునిఁ బోలె
యామినీపూర్ణతిలక బిల్హణకవీంద్రుఁ
జెండ్లి యై యెల్లవగల సేవించుచుండ
దినదినంబును బ్రేమ వర్ధిల్లుచుండ. 141

క. తారాయనతటినీ శర
తారాయన శిఖిశిఖాంక ధాతృజ హారిరా
ట్తారాచల నాయక గి
స్తారాచల రాజరాజ సఖ సత్కీర్తీ. 142

—*భుజంగ ప్రయాతము*—

కథావిప్రధానా ప్రకాశాభిధానా
బుధారాధితార్థా ప్రభూతాఖిలార్థా
విధుస్ఫారకీర్తి సువిద్యాకవర్తీ
సుధామాధురీవాగ్విశుద్ధానుభావా. 143

(గద్య)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవా ప్రభావ
సంపాదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర
శ్రీమత్పండి పెద్ది కృష్ణస్వామి ప్రణీతంబయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బనుమహాప్రబంధంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

బిల్హణీయము.

తృతీయాశ్వాసము.

క. శ్రీమహిత రూప జిత శత
కామా, కామాంధకార గర్వోద్ధత సు
త్రామారి మద నిషూదన,
క్షేమంకర దివ్యనామ సీతారామా. 1

తే. అవధరింపుము తదనంతరావధాన
మహిమ బిల్హణకవితోడ మంజువాణి
యామినీపూర్ణతిలక విహార గరిమఁ
దనరు చున్నంతఁ జెలులు తత్కార్య మెఱిఁగి. 2

—*చెలులు రాజపుత్త్రి బిల్హణుల దాంపత్య మెఱింగి రాజున కెఱిఁగించుట*—

క. 'ఓకమల నేత్ర, వింటే
యీకవి సన్నిధిని సరసిజేక్షణ యెంతో
చేకొని విద్య గ్రహించుటఁ
గాక మఱియు నిపుడు తెగువ కార్య మొనర్చెన్. 3

తే. ఇందుకై యేమి యందుమో యిందు వదన,
విభున కెఱిఁగింపఁ దగుఁ గవివిభుని నడత ;
మనకు దాఁపంగ నేటి? కేమనఁగ వలసి
మీఁద నెఱు వోయి యెటు వచ్చునో దలంప.' 4

వ. అని యొండొరులతోఁ బలికికొని తర్జనీ కలిత నాసాగ్రలై నుదుక్క
మనుచు రాజసాన్నిధ్యంబున కేతెంచి మ్రొక్కి, ప్రసన్న వదనుండైన

యన్నరపాలునితోఁ, గద్గదకంఠ యై విన్నపం బాకర్ణింపుఁడని, వారిలో నొక్కఁబోటి యిట్లనియె. 5

తే.'రాజరాజేంద్ర మదనాభిరామనృపతి,
దేవరకుమారి యాకవిధీయువలన
విద్య యభ్యాస మొనరించువేళ బద్ధ
కాండపట మంకుశము గాఁగఁ గపట మొదవె. 6

చ. ఎఱుఁగఁగరాదు దైవకృత మెట్టిదయో. మన మంజువాణి తా
గుఱిగొని యద్ధరామయునిఁ గూడిన యట్టులు మాకుఁ దోఁపఁగా,
గుఱుతు గ్రహించి యీవిధము గోప్యముఁ జేసిన హానివచ్చు సం
చలిముఱిఁ జెప్పవచ్చితి జనాధిప, యే మిఁక బుద్ధి మీఁదటన్?' 7

వ. అనిన విని యత్యంత కంపిత స్వాంతుం డై భూకాంతుండు నిట్టూర్పు లెసంగఁ దనలో నిట్లు దలపోసె. 8

క.'ఏ నొనరించిన దేమది?
యైనవిధం బేమి? యూఱ డాయెను భువిలోఁ.
దా నొకటి తలఁపఁ దైవము
తా నొకటి తలంచు ననుట తథ్యము గాఁగన్.' 9

వ. అని వితర్కించి వారలం బనిచి పుత్రికామణి సమీపంబునకు వచ్చి నిలిచి యిట్లనియె. 10

—* రాజు కూఁతుకడకు వచ్చి నీతులు పలుకుట *—

శా.'పట్టీ, రాజకుమారశేఖరులఁ బిల్వం బంచి భూపాలకుల్
చుట్టాలు న్మది మెచ్చఁగా నగరమున్ శోభిల్లఁగాఁ జేసి మే
ల్పట్టం బిట్టముగా స్వయంవరమునన్ భూషించి నిన్ బ్రేమ నే
నెట్లో సేయఁ దలంచితిన్ ముదముతో నిచ్ఛానురూపంబుగన్. 11

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మందఁగ నిన్ను నిచ్చి యెం
తో రహి మీఱ సౌఖ్యమున నుండెద నంచుఁ దలంచి యున్న నా
కోరుకు లెల్లఁ బోనడిచి కొంకుఁ గలంకము లేనిమత్కులం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁ జేసితివమ్మ బాలికా.' 12

వ. అని పలుకుచున్న జనకునిం జూచి పుత్త్రికామణి యిట్లనియె. 13

—* రాజపుత్త్రి రాజుతోఁ దాను దోషరహిత యని చెప్పుట. *—

శా. 'అయ్యా, యెన్నఁడు లేనినార్తలివి యే మత్యంతముం బల్కెదీ.
వయ్యో నీవొనరించుకృత్రిమమె నీయాత్మవ్యథం జేయు. నా
యియ్యాస్యాబ్జము చూడ నీమదికి నుంతే సందియం బాఁతెనో ?
ప్రయ్యుర్ నాశిర మిందు మాయెడ నధర్మం బించుకేఁ గల్గినన్. 14

క. ఏ మయ్య యేమి? వింటివి?
యోమహిపా యెటులు దోఁచుచున్నది నీకున్ ?
మామకచిత్తము దెలియనె?
నామది సంశయము లేదు నవ్యవిచారా.' 15

వ. అనినఁ గరుణాయత్తచిత్తుఁడై రాజోత్తముఁ డిట్లనియె. 16

చ. తొడరఁగఁ బూర్వమే మయినదో యది వోవఁగ నిమ్ము పుత్త్రి. నిన్
గడవఁగలేను; వంశము విచారము సేయక యింకనైన నీ
నడతలు మాని యుండు సుమనఃస్థితి; సత్కులసూతి కిచ్చు ని
య్యెడ నొకరాకుమారునకు నిచ్చెద నిన్నుఁ గృపామతిం దగన్.' 17

వ. అనిన విని మనం బొప్పక శంకారహితచిత్తయై మత్తగజయాన యి
ట్లనియె. 'అయ్యా, ఆకవికే నన్నిచ్చి యథావిధి వివాహంబు నెఱ
వేర్చి నీకృపం జూపుము. నేనా యగ్రకులునికి క్షత్త్రకన్యోచిత విధా
నంబున భార్యనైతి. 18

—* కాంత తాను కవిం బెండ్లియైతి ననుట *—

మ. ధరణీపాల వచించెదన్ వినుము చిత్తంబక్షులున్ ఘ్రాణమున్
వరజిహ్వాశ్రుతు లంచితం బయినసంస్పర్శంబు నాధీరునం
దు రహిన్ నిల్చెను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ, దోడ్తోడ నిం కేది కే
కరణిం జేర్చెదు చేతనారహిత మీకాయంబు న్యాయంబుగాన్. 19

వ. అనిన విని రోషారుణితాయతాక్షుండై నరాధ్యక్షుండు శీఘ్రంబుగా
సభాస్థలంబునకు వచ్చి కుపితమానసంబైన నసింహంబుకరణి సింహాస
నాసీనుండై సభాసదులం గలయం గనుంగొని యిట్లనియె. 20

—* రాజు కుపితుండై సభాసదులతో నాలోచించుట *—

తే.'అమర నంతఃపురద్రోహ మాచరించు
వాని నే శాస్తి సేయంగ వలయు? మీరు
ధర్మపద్ధతిఁ బలుకుఁడుఁ దగినశాస్తి
సేయుదము వాని సద్గుణశ్రేష్ఠులార.' 21

వ. అనిన విని సభాస్తారులు గలంగి మనంబున ఘనంబుగాఁ దోఁచి
యాలోచించి యిట్లనిరి.

క.'కార్యాకార్యము తెలియఁగక
మర్యాదలు నడపువాని మహిపతి యొంతే
నార్యానుమతిని హింసద్
ధైర్యా దండింపవలయు దండధరుండై.' 22

వ. అందు నొకకొంద ఱిట్లనిరి. 23

క.'ధరణీశ విచారించిన
ధరణీతలమందు నన్ని తప్పులె చూడఁ.
గరుణించి కానవలయును
బరికింపఁగ నెట్టులైన భవ్యవిచారా.' 24

వ. అనిన మఱి కొంద ఱిట్లనిరి. 25

ఆ.'లేత ముదు రెఱింగి నీతిఁ దండింపఁగా
వలయుఁ గొన్ని, మాసవచ్చుఁ గొన్ని,
మానఁ దగవుఁ గొన్ని, మహిమీఁద ధరణీశ
యెంతకార్యమైన నిదియె హితము.' 26

వ. అనినఁ గొందఱు రాజభావం బెఱింగి యిట్లనిరి. 27

క.'ఏకార్యమైన మానవ
లోకోత్తర యమునిరీతి లోకంబున నా
లోకించి దుర్జనావళిఁ
గైకొని దండింపకున్నఁ గలుషము వచ్చుఁ.' 28

వ. కావున శిక్షాకరణంబు కర్తవ్యంబు.' అనిన విని రాజు కోటపాలకులం
బిలిపించిన. 29

సీ. గండ్రగొడ్డండ్లు గొంగళ్లును జికిలిచ
ల్లాడముల్ నైల చల్లాడములును
గుజుచ చుంగుల తలగుడ్డలుఁ గాపు బొ
ట్లిను పకడేలుఁ ద్రాళ్లినుపదుస్లు
నీలికాసెలు మెడనీలికుచ్చులత్రాళ్ళు
బిరుదైన వడిసెలల్ బిల్లమెట్లు
కాజుమేనులు బలుకోఱమీసములును
బిగివంపు చూపులు బెట్టుగుస్లు
తే. నొడలఁ గోరోచనపుఁబూఁత లుట్టిపడఁగ
వచ్చి, తలవరు లెల్లను మెచ్చు దొరయ
నిలిచి చేతులు మొగిడించి నేర్పుతోడ
దండ మిడి యోగ నై యున్న ధరణివిభుఁడు. 30

వ. అందు వీరసేనుం డనునొకతలారినిం జూచి యి ట్లనియె. 31

—* రాజు బిల్హణునికి శిరశ్ఛేదం బాజ్ఞాపించుట *—

శా. 'ఓరీ, బిల్హణనామధేయకవి నుద్యోగించి రాఁ దీసి దు
ర్వార స్ఫూర్జిత దీర్ఘ పాశములచే బంధించి కొంపోయి బల్
దూరం బయిన శ్మశాన వాటిముఖ మాలోకింప కే నిర్దయా
ధారస్వాంతుఁడ నై తదీయశిర ముద్దామాసి ఖండింపుమా.' 32

వ. అని ముప్పూటుఁ బలికి పొమ్ము పొమ్మని సెల వొసంగిన; వీరసేనుం
డి ట్లనియె. 33

క. 'కోపమునచే శిక్షింపను,
భూప, యనుగ్రహముచేతఁ బ్రోవఁగ దక్షుం
డేపట్ల నృపతి వసుమతి;
నీపద్ధతి నరసిచూడ నితరము గలదే.

క. దేవర యేమి నచించిన
నావిధమొనరింతు మేము నది యెట్టిదొ మీ
భావము యోగ్యాయోగ్య వి
భావముగాఁ గానవలయుఁ బరహితబుద్ధిన్.' 35

వ. అనిన భూపాలుండు కోపించి యావలి మొగంబైన, వీరసేనుండు. 36

క. 'భూపాలుఁడు సెప్పిన విన
డా పాపము పుణ్య మంత యవ్విభునిదె; తా
రూపించినట్లు సేయుదు;
నీపట్టున దైవయోగ మెట్లున్నదియో?' 37

వ. అని తద్గృహంబుఁ జొచ్చి. 38

తే. పుస్తకము చేతఁ బూని తత్పూర్వకార్య
మెఱింగి తనలోన సతి భజియించువాని
నొడిఁగి శయ్యాతలంబున నున్నవాని
బిల్హణునిఁ జేరిఁ తలవరి బెగడ ననియె. 39

క. 'ఓకవిరాజశిఖామణి,
నీ కొక్కటి విన్నవింతు, నృపవరుఁడు నినుం
జేకట్లు కట్టికొని చని
యేకడ దండింపు మనుచు నాజ్ఞ నొసంగెన్. 40

తే. దేవ, నీపట్ల యిది యేమొ తెలియరాదు;
చెప్ప నెంతయు వినఁడాయె; శీఘ్రగతిని
రమ్మనుచు డాసి వాఁడు చేదమ్మి పట్టి
తిగిచి యురుపాశములను బంధించె నంత. 41

తే. కవివరుఁడు లేచి దిక్కులు కలయఁ జూచి
మంత్రదేవతఁగా నారమణి నిజాత్మ
నిలిపి తలవరివెంబడి నిశ్చలమతిఁ
జనియె నచ్చటి జనములు సందడింప. 42

వ. అప్పు డొక్కసఖి త్వరితగతిం జని రాజపుత్త్రితో నిట్లనియె. 43

శా. 'అక్కా, బిల్హణుఁ గోటపాలకులు ప్రాజ్య స్ఫూర్తి దుర్వారులై
చిక్కం బట్టి మహోగ్రపాశముల నాక్షేపించుచున్ బాహువుల్
ప్రక్కల్ డొక్కలు మొక్కలంబుగ వెసన్ బాధించి చేముట్టి యీ
చక్కిం బోవుచునున్నవా రిదె సఖీ, శక్యంబె వీక్షింపఁగన్.' 44

వ. అను పలుకులు చెవులకు ములుకులు సొనిపినట్లివి యయిన, హా హా
కారంబు నొంది, యిందులకు నెక్కార్యం బని విచారించి దిగ్గున లేచి.

—* రాజపుత్త్రి కవిం గావు మని తండ్రికి మొఱ యిడుట *—

చ. నడు మసియాడ, నెమ్మొగమునం జెమటల్ జనియింపఁ, బాదముల్
తడఁబడఁ, బైఁట జాఱఁ, గనుఁదమ్ముల నీరు దొలంక, వేఁడియు
న్నిడివడి తూలియాడ, నవనిం బడి లేచుచు, నెగ్గుతోడ న
ప్పడఁతుక చేర వచ్చెను సభాస్థలి రాజ సమీప భూమికిన్. 46

చ. కుటిలత రాహు వేచ్చి తనకోఱలఁ బాదుగ నొక్క నుక్కనన్
జొటజొటగా సుధారసము జొబ్బిలుచున్న శశాంకు రీతి న
చ్చటుల వినీల కుంతల విశాల విలోచనపాళి నీర ము
త్కటముగ దూఁకఁగా వదనకంజము విన్నఁదనంబు చూపఁగన్. 47

క. "ఓతండ్రీ, యీవిధమున
సేతువు గజతలమునకును జేసెద వేలా
చేతమునఁ దలఁపుమా కవి
చేతోవిభుఁ గాక యన్యుఁ జేపట్టెదనో. 48

క. అది గాక బ్రాహ్మణోత్తముఁ
డొదవును దోషంబు నీకు. నుర్వీశుఁడవే;
యిది రాజ ధర్మ మగునే ?
పదపడి ప్రోచుటయు మేలు ప్రజలు నుతింపన్. 49

ఆ. భవ్యుఁ డతనివలనఁ బాపమించుక లేదు;
నేన స్మరనిభుని మనీషివిభునిఁ

బెంచితైతి; నీకు బ్రియము గా దేని, న
న్నాజ్ఞ సేయవలయు నతని వలసె. 50

క. ఈజగతిన్ గాంధర్వము
రాజకులజకున్ వరము; ధరాసుర బుధు నా
యోజన్ నేను వరించుట
రాజా, నీకులము నుద్ధరణసేత కదా. 51

తే. నిగ్రహానుగ్రహములకు నృపుఁడు దక్షుఁ;
డరయ నిందు నకార్యకార్యమనా నంత లేదు.
యెన్ని యుండిన బ్రాహ్మణు నేఁచరాదు;
'బ్రాహ్మణాన్ భర' యనియెడు పలుకు వినవె?" 52

వ. అని దీనాలాపంబుల నబ్బాలామణి వినిపించుచు మఱియు మఱియుఁ బలికిన వైశ్వానరునియందు ఘృతంబుఁ జిలికిన చందంబున మండిపడి ప్రత్యుత్తరం బియ్యక విముఖుం డయినఁ, గంబుకంఠి యాస్థానంబు వెడలి పోవుచు నిట్లనియె. 53

సీ. 'తండ్రి నాపయి నింత దయ నింప డాయెఁగా
డాయెఁగాఁ బోయి దండంబు లిడినఁ;
దల్లి యడ్డపడి తాఁ దప్పింప దాయెఁగా
దాయెఁగాఁ దలఁచెనో తనయ యనక;
నాళీజనశ్రేణి కాత్మ నిం పాయెఁగా
పాయెఁగా రాని యీపాటు విన్నఁ;
గలవారి కెల్లఁ గన్నులు చల్ల నాయెఁగా
నాయగాధంపుఁ జందంబుఁ గన్నఁ;

తే. గటకటా యెవ్వరైన నాకష్ట ముడిపి
బ్రోవలే రైరి; లే రైరి భూతదయులు;
నేమి సేయుదు? నే మందు? నెందుఁ జొత్తు?'
ననుచు వగచుచుఁ గవిమార్గ మనుసరించి. 54

—* రాజపుత్రి కవినిఁగూర్చి విలపించుట *—

ఉ. 'హా కవిరాజరాజమణి, హా నవమోహన, హా మనోహరా,
హా కరుణాగుణాభ్యుదయ, హా రమణీ నవ పంచసాయకా,
హా కమనీయగాత్ర, యొక రైన నినుం గృపఁ బ్రోవరైరయో!
యీకడ నీవు దైవమున కేమి విరోధము సేసితో కదా. 55

సీ. వికట దుస్సహ మహా విషము కంఠంబున
దాక్షాయణీశుండు దాల్ప లేదె?
సతత దుర్వార విస్తృత శిఖా బడబాగ్ని
జలధి యంతరమున నిలుప లేదె?
సకల చరాచర జంతుసంతానంబు
నేర్పడఁ బుడమి వహింప లేదె?
పృథివీతలం బెల్లఁ బృష్ఠభాగమునందు
మొగిఁ గూర్మనాథుండు మోవ లేదె?
తే. అంతకన్నను గవివరునందుఁ గలదె
దోషభర? మెవ్వరైనను దొడరి ప్రోవ
రయ్య, భూపతి వినఁ జెప్పరయ్య, కరుణ
నింపరయ్య, నా వెత నివారింపరయ్య. 56

తే. ఇంచుకేనియు దోసంబు లేదితనియందు,
నేన గోరిన విప్రుండు గాని యితర
వంశజుండు గాఁడు; ధర్మంబు వరుసఁ జూడఁ;
బుణ్యులెవరైన నీకవిఁ బ్రోవరయ్య. 57

వ. అని మఱియును. 58

ఉ. ఆకవిరాజుఁ బ్రోవ తన కయ్యెడఁ గాక యటంచు నా సతీ
లోకశిరోవిభూషణము లోలత దిక్కులు సూచి తెంపుమై
రాకలుఁబోకలుం గలుగు రాజుల నార్యులఁ గాంచి యెంతయుం
శోకముతో విలజ్జ యయి సోలుచు వ్రాలుచుఁ బల్కె నీక్రియన్. 59

సీ. 'ఎక్కుడుగా మది నెంచి పండితహంస
నాదరింపరె చతురాస్యులార,

కారుణ్యమున గతి గల్పించి ద్విజరాజు
భరియింపరే చక్రభరణులార,
నిరుపమ సత్కళానిధిని మన్నింపరే
తల మొగ్గి రాజవతంసులార,
విదిత నిరాధారు విబుధేంద్రు నిలుపరే
యిర వొంద భూరిధరేంద్రులార,
తే. సుకవితాపంబు దీర్పరే శూరులార,
బ్రహ్మకులజునిఁ దేరె గోపాలురార,
ధర్మగతిఁ బూని రాజకందర్పులార
నామనోహరుఁ గూర్పరే నాయ మెఱిఁగి.' 60

వ. అని బిల్హణు నుద్దేశించి ముద్దియ యి ట్లనియె. 61

మ. 'అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరు నీహస్తంబు లె ట్లోర్చె ము
ష్కరిగాఁ బెన్చిన కాలపాశములకున్? ముగ్ధాంగనా గాన భ
వ్యరసోత్కర్షభృతంబు నీశ్రుతియుగం బత్యుద్ధతోర్వీప కిం
కర వాదార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా?' 62

వ. అని యిట్లు పొగిలి పొగిలి. 63

తే. తరుణి నగరంబు గడచి పోఁ దలచియున్న,
నున్నతాకారు లచ్చట నున్నవారు
వారణము సేయ, నంతఁ దద్ద్వారసీను
సీమవా రెల్లఁ జూడ వీక్షించుచుండె. 64

—* పౌరజనవాక్యములు *—

వ. ఆసమయంబున నగరజనంబులు తమలోనఁ దా మి ట్లనిరి.— 65

సీ. అవనీశ్వరుఁడు నమ్మి యంతఃపురంబులోఁ
జేర్చినఁ నెంత దాఁ జేసె నితఁడు!
కన్య నీవిధమునఁ గలుషాత్ముఁ డీతఁడు
గలసె దానికి నింక గతియు నేమొ?

యెంతపనికిఁ జొచ్చె నీభూసురాధముఁ:
డేర్పడ నిది బైట నెట్లు పడియె?
దాఁగునా యిట్టిది? ధరణీశుఁ డెంతయుఁ
జేసె నిర్వారకు వీక్షింపకుండ.
తే. విప్రుఁ డెక్కడ మేదినీ విభునిపుత్రిఁ
గవయు టెక్కడ? నిది చూడఁ గడిఁదివింత;
చెలఁగి చేసినవారికిఁ జేసినంత
యనుభవింపక తీఱునా యవనిలోన. 66

క. ఏకాంతంబున నుండిన
లోకములోఁ దలఁప నెట్టిలోకుల కైనన్
డీకొనును బుద్ధి సతిపైఁ.
బ్రాకటముగఁ వారి ననఁగఁ బనియేమి యిఁకన్? 67

ఉ. చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కనివాఁడు కవీంద్రమౌళి యా
చక్కెరబొమ్మ యట్టిదె; విచారము లేటికిఁ? జూచునంతలోఁ
జక్కెరవింటిజోదు రభసమ్మునఁ దూపులు వింటఁ గూర్చి బల్
చిక్కులఁ బెట్టకుండునె వచింపఁగ నొంటిగ నుండువేళలన్? 68

చ. కటకట! యెట్లు భూసురునిఁ గాసి యొనర్పుఁ డటంచుఁ బంచె న
క్కుటిలుఁడు భూమిపాలుఁ! డిది కూడదు చెప్పఁగ నేరికైన; నిం
తటికిని దైవయోగమ కదా తలపోయఁగ! వానిభాగ్య మి
ప్పటి కిటు లుండె; నిట్టిపని ప్రాజ్ఞుని కెచ్చట నైనఁ బాడియే. 69

చ. ఇల నిఁక వీనిఁ బట్టి వధియించిన నీసతి మేనఁ బ్రాణముల్
నిలుపదు; దానికిన్ జనని నిల్వదు; భూవరుఁ డంతట న్మదిం
దలఁపఁగ నేమి యౌనొ? యట ధారుణి యేవిధ మౌనొ? యింతకుం
జల మఱి భూవిభుండు కవి సన్మతిఁ బ్రోచిన నన్నిచక్కనౌ.— 70

వ. అని వేఱువేఱ గుంపులు గట్టి పలుకుచున్న నొక కొంద ఱిట్లనిరి. 71

క. చోరుఁ డని నామ మీకవి;
కారయఁగా నేఁటికిని యథార్థం బయ్యెన్

జారుఁ డనియు; రెండుం దగె;
శూరులు సైఁపుదురె జార చోరత్వంబుల్. 72

వ. మఱికొంద ఱిట్లు పల్కిరి. 73

క. ఏమి దోసంబగే క్షత్త్రియ
కామిని గాంధర్వమున మగనిఁ గైకొనినన్ ?
ఈమహి రాజర్షిసుతల్
భూమిసురులఁ బెండ్లియాట పోణిమియ కదా.— 74

—* రాజపుత్త్రి కవికి మొఱయిడుట *—

వ. అనుటయు నక్కాంతాలలామం బక్కవివరునిం జూచి యిట్లనియె.

ఉ. 'హా కవిరాజచంద్ర మదనాంచితవిగ్రహ నన్ను నిప్పుడ
స్తోక వియోగ వారినిధిఁ ద్రోచి చనం దగ వౌనె నీకు ? న
య్యో! కరుణాంబురాశి వని యుల్లమునం దగ నమ్మియుంటి; నీ
వేకత నెట్టు లేఁగెదు రహిం! నను వీడ్కొని యోఁగఁ జెల్లునే ?' 76

వ. అని విలపించుచుండ, మార్గంబునం బోపుచుండి విని బిల్హణుండు దోదూయమానమానసుం డై తిరిగిచూచి యిట్లనియె.— 77

—* బిల్హణుండు బదులు పలుకుట *—

ఉ. 'హా కమలాయతాక్షి, చెలి, హా సరసీరుహకుట్మల స్తని,
హా కమనీయగాత్రి, సతి, హా నవమోహిని, హా వధూమణీ,
హా కనకాంగి, నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు ? నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలత గాక నిజేచ్ఛ యున్నదే. 78

ఉ. ఓ రమణీమణీ, వికసితోత్పల పత్త్రి విశాలనేత్ర, న
న్నారక యేల చూచెదవు ? ద్వారనివాసిని, గోల, దేవతా
వార వధూటికా నయన వాగురికా వలయంబునందు దు
ర్వారతఁ జిక్కి తా మగిడి వచ్చునె బిల్హణుఁ డెన్నిభంగులన్ ?' 79

వ. అని పలుకు భూసురవరునిఁ దలవరు లురుగతిఁ బద మని శ్మశానవాటికిఁ దోడుకొని పోయి యొకవటవృక్షంబుక్రింద నిల్పిన బిల్హణుండు

నలుదెసలం జూచి తల్లడిల్లనియుల్లంబుతో మందస్మితవదనారవిందుం
డై వీరసేనున కిట్లనియె.— 80

—* బిల్హణునిధీరత *—

క. 'ఓ తలవరి, తడ వేటికి ?
నాతత నిశి తాసిఁ గొని ధరాధీశుని యా
జ్ఞాతంత్రమునను బిల్హణు
వే తెగ వ్రేయుము శిరంబు విశ్వము మెచ్చన్.' 81

వ. అనిన విని వీరసేనుం డిట్లనియె. 82

క. 'కవిరాజవర్య, నీ విపు
డవిరళగతి నించుకైన నాత్మ భయంబుం
దవులక దరస్మితాస్యుఁడ
వవుటకుఁ గత మెద్ది సెప్పు మమలవిచారా.' 83

వ. అనిన బిల్హణుం డిట్లనియె. 84

చ. 'హితమతిఁ జెప్పెద, న్విను మహీనగుణాకర వీరసేన ; యా
క్షితిరమణాత్మజాత సరసీరుహలోచన మంత్రదేవతా
కృతి యయి వేడ్క నా హృదయ గేహమునందు వసించి జోడుగా,
సతతముఁ గాయ కున్నది ; విచారము లేటికి ? దైన్య మేటికిన్ ?' 85

వ. అని మఱియు నిట్లనియె — 86

చ. 'కలికి పఘూమణిన్ హాస వికస్వర చారు రుచిన్ గుణాకరన్
జలరుహలోచనన్ జలజసౌరభఁ బూర్ణ సుధాకరాననన్
సలలిత తుంగ పీన కఠిన స్తన మధ్యగ హార భాసురం
దిలసుమ నాసికన్ మదిని దేవతఁగా స్మరియింతు నాతయున్.' 87

—* తలవరి కవిని ఖండింపక యుండుట *—

వ. అని తదేకాయత్తచిత్తుం డైన కవివరునిం జూచి ఖండింపఁ జేతులు
రాక హృత బహుజన ప్రాణం బగు కృపాణంబు నేలం బడవైచి వీర
సేనుండు కృపాధీనుం డై నిలువఁబడియున్నఁ; దదనంతరంబ యవ్వి
ప్రుండు రాజపుత్త్రిని హృదయంబున నుపలక్షించి యిట్లనియె.—88

—* కవి కామినిని బలుదెఱంగుల స్మరించుట *—

చ. పరమ సువర్ణ చంపక విభాసుర గాత్రి, సురోమరాజి, ని
ద్దుర గాని మేలుకొన్న సతిఁ, దోయరుహాంబక, విహ్వలాంగిఁ, దా
మరస దళాయతేక్షణఁ, బ్రమాద వశంబునఁ బోవు విద్య నై
ఖరి మదిలోన నెప్పటికిఁ గాంతుఁ దలిర్పఁగఁ జింతసేసెదన్. 89

మ. విలస త్పంకజ మధ్య గౌర రుచి నై పెంపొంది, గోరోచనా
తిల కోదంచిత పాటల ద్యుతి కన ద్దివ్య ల్లలాటంబు నై,
బలి నెక్కింతమదంబుచే నలస లీలా ఘూర్ణ దృక్పాత మై,
చెలువొ నాసతి మోమునన్ నిలుచు నా చిత్తంబు యుక్తంబుగాన్.

ఉ. పున్నమ నాఁటి చందురునిఁ బోలు మొగంబును, మొల్కచన్నులున్,
సన్నపుటారు, లే వయసు చాయలు దేఱిన మేని సొంపు, నా
కన్నియరూపు నే మగుడఁ గాంచితి నేని మనోజ సాయకా
గ్ని న్నెఱకాఁక నూఁకొనిన నెమ్మెయి నెమ్మదిఁ జల్లఁజేయుదున్. 91

ఉ. ఏవిధిఁ గాంతు నారమణి ? నేనొకరాతిరి తుమ్మినన్, ‘ జిరం
జీవ ’ యటన్న తచ్ఛుభవిశేష వచోవిభవంబు మాని కో
పావహచిత్త యై పలుక కందపుఁగమ్మ ఘటించెఁ గర్ణమం;
దావిధి నామది న్మదలి యాడుచు నున్నది గాఢనంబుగాన్. 92

ఉ. ఉన్నత చారు పీవర పయోధర భారముచేత ఖిన్న యై
చెన్నగు నూత్న యౌవనముచేఁ దనరారు సుధాకరాననన్
గ్రన్ననఁ గౌఁగిలించి వదనంబు ముదంబున ముద్దు వెట్టుదున్
వన్నియ మీఱ మత్త మధుపంబు సరోరుహ మాను కైవడిన్. 93

ఉ. మానిని, విస్ఫురత్కమల మంజులపత్త్రి విశాలలోచనం,
బీన కఠోర తుంగకుచ, భృంగ గరుద్రుచి నీల వక్ర స
మ్మానిత కోమలాలక, సమాన వరాకృతిఁ, గామదేవతన్,
దాని గురూపదేశము విధంబున ధ్యానము సేయుదు న్మదిన్. 94

మ. నెరివాల్ చూపులు, మొల్ల క్రొవ్విరుల కాంతిం జెందు పల్జాడ, సుం
దర మై తేనెలు చిల్కు మోవి, గల యా తన్వంగి వక్త్రాబ్జ మీ

ధరణిం సాధు పరోపకారమును గొందంబందు నెట్లో యటే
యరయన్ విస్మృతిఁ జెంద నెప్పటికి సత్యం తానుభావ్యుండ నై: 95

ఉ. దీటు సెలంగఁ బంచశర దివ్య ధను ర్గత మత్త భృంగరా
ట్కోటి గరు త్ప్రిభా రుచిర కోమల కబ్బరి తాలకంబులం,
నీ టుగు దంతప త్త్రిముల, నీల సరోరుహ భూషణంబులన్,
బాటిలు దానిమోము చెలువంబు దలంచెద మాటిమాటికిన్. 96

శా. తెల్లంబై చిఱునవ్వు వెన్నెలలచేఁ దెల్పొప్పులేఁ జెక్కులున్,
మొల్లం బై తగుచంచరీకముల గోముం జెందు కన్దమ్ములుం,
బ్రోల్లీలాంక శర త్సుధాంశు రుచియుం, బొల్పొందు నమ్మోము నా
యుల్లంబుం జివురింప నిప్పటికి నే నుప్పొంగి వీక్షించెదన్. 97

చ. దరము హసించు కంధర ముదారత వంచి, కరాంబుజాతమున్
వరకటి సంఘటించి, జడ వామభుజంబున గబ్బిగుబ్బ చ
న్నొరయ వహించి, నిల్వఁబడి యూరక నన్ను ననేకరీతులన్
నరమతిఁ జూచు నత్తరుణి వర్ణన సేసెద నే ముదంబునన్. 98

ఉ. నే నపరాధినై యడరి నేర్పునఁ దత్పదపంకజంబులం
బూనికతోడుతం బడినఁ, బోవఁగఁ ద్రోచి, చరించుచున్న, న
ద్దాని చెఱంగు వట్టిన, నుదాత్తత నిగ్గక, కోప మయ్యెడన్
మానక యున్నదాని వరమానిని నాత్మఁ దలంతు నెంతయున్. 99

చ. సరిఁ గొని నేల నేలు సువిశాలసితంబము లొప్పుదాని మే
ల్సరసులలోఁతుఁ గాంచి బలుసమ్మతము౦ గనునాభిదాని మం
థరగతి గల్గుదానిని మృణాళ సమాన విలాస బాహువుల్
బరఁగిన దాని నెన్నదను భావమునం దనుమధ్య నెప్పుడున్. 100

ఉ. నాయెడ నొక్కమాటను మనంబున భావన చేసి, మాటికిన్,
డాయక, యంతరంగమును దా నరికట్టుచుఁ, గోపభావ యై,
యాయతబాష్పకంఠ యయి, యప్పటియూర్పుల మోవి గ్రాఁగఁగాఁ,
జేయఁ దొడంగె రోదనము; చింతన సేయుదు దాని నెంతయున్. 101

శా. ఏకాంతంబున నొక్కనాఁడు గృహమం దెవ్వారు లేకుండఁగా,
నాకంజేక్షణ దర్పణంబుఁ గొని వీక్షాసక్తి నుండంగ, నే

జోక న్వెన్క వసింప, మత్ప్రీతిమయుం జూపట్ట, వే సిగ్గుతో
నాకంపించి భ్రమించి మించె మదనో ద్యన్మానసాంభోజ మై. 102
చ. మఱియు సుగంధయుక్త మయి మంజుల మై తగు మోముఁదమ్మిపైఁ
దెఱలెడు గంధలుబ్ధ మగు తేఁటిగమిం గనుదోయి మాటికిం
దెఱచుచు మూయుచు న్మొగము ద్రిప్పుచుఁ గేలిసరోరుహంబుచేఁ
దఱుముచు నొప్పునప్పొలఁతి ధ్యానము సేసెద నిట్టివేళలన్. 103
చ. అటు నిటు ముందు వెన్క బహి రంతర సీమల నన్నిదిక్కులన్
స్ఫుటతర కాంచనాంబురుహ శోభిత మంజుల సుందరాస్య యై
తటుకున వాలుఁజూపులను దా ననుఁ జూచుచు సంచరించు న
చ్చటుల విలోచన న్మదిని సన్నుతి సేసెద నేఁ బ్రియంబునన్. 104
శా. ఆకర్ణాంతము లై మదాలసము లై యబ్జోపమానంబు లై
శ్రీకల్యాణము లై రమానరసుతోద్రేకంబు లై యొంద వా
స్తోకాంశు ప్రతిమంబు లై మధుకరీశోభాయమానంబు లై
యాకంజాక్షి విలాసనేత్రములు నా స్వాంతంబునం దొప్పెడున్. 105
చ. సమయ మెఱింగి నేఁ దలుపు చాటున నుండఁగఁ గేలుఁదమ్మి మో
హమున మొగంబునం దిడి మదాగమనంబుఁ దలంచి చూచుచుం
గ్రమమున మత్కలాంక పద కాంశములన్ మృదుగీతిఁ బాడుచున్
రమణ మనోవికాస యయి రాజిలు దాని మదిన్ భజించెదన్. 106
చ. కలువలఁ గేరుకన్నులను గాటుకరేఖలు దీర్చి, చెక్కులం
దలరఁగ జందనం బలఁది, యాపయిఁ గస్తురి కొంత పూసి, ఫాల
తిలకము దిద్ది, ముత్యముల దీటుగఁ బాపట బొట్టువెట్టు న
య్యలికులవేణి ముద్దుమొగ మబ్జనిఁగాఁ దలఁపోసెద న్మదిన్. 107
చ. స్వరజనకంబులై యమృతసారము లై శ్రుతిరంజనంబు లై
యరయ మృదూత్తరంబులయి యందము లై మదికిం బ్రియంబు లై
కెరలుచు నోష్ఠ పృష్ఠ పరికీర్ణ శుచిస్మిత సంయుతంబు లై
పరఁగు నెలంతవాక్యములు పట్టుగ శోభిలు నామనంబునన్. 103
చ. తనరఁగ నామదిం దరళ తార నిమీలిత లోచనాబ్జ మై
యనుపమ లిప్త చందన రసాహిత పాండుర గండభాగ మై

ఘన మృగనాభికా కుటిల కల్పిత పత్త్రిలతాభిరామ మై
యను వగు సుందరీమణి ముఖాబ్జము నిల్పెద వేడ్కమీఱఁగన్. 109
చ. మఱియును గర్ణపాళిని సముంచిత కాంచన కుండలంబులన్
మెఱయఁగ, గబ్బిగుబ్బచనుమిట్టల ముత్యపుఁబేర్లు రంజిలం,
బెఱుఁదులఁ గాంచి యొప్పు, మురిపెంబున నందెలు మ్రోయ, వచ్చు నా
మెఱుఁగుమిటారి నెన్నెదఁ జమీ మది నిప్పటికిన్ హితంబుగాన్.
చ. కురులు భుజాగ్రభాగమునఁ గూడి నటింప, గళంబు లీల మై 110
నొరగఁగఁ బెట్టి, త్రైక బిగి, నెయ్యనఁ గాంతులు జీరువాఱఁగాఁ,
బెరుఁగు మిటారి గుబ్బ లలవిం గనుపట్టఁగ, నన్నుఁ జూచు న
గ్గరిత యురాళదృష్టి లెదఁ గాంతు దలిర్పఁగఁ దేజరిల్లెడున్. 111
చ. అలరఁగఁ గోమలారుణ కరాంగుళు లొందలపై ఘటించుచో
వలయముగా భుజాలతలు వంచి దృఢాంగ వివర్తనంబులన్
వెలయుచు నుండఁగా సపరివేష సుధాకర కాంతి నొప్పు న
ప్పొలఁతుక మోము నామదిని బూని భజించెద వేడ్క మీఱఁగన్.
మ. అలరుంబానుపు డాసి, వచ్చుటకు నే నాలస్యముం జేయఁగా,
వల పెచ్చం, దలపోసి, మారవికృతిన్ ద్వారంబున న్నిల్చి, సం
చలనం బందుచు, నెచ్చెలిం గదిసి, కాంతుల్ మీఱ నెగ్గెత్తి కో
కిలవాగ్వైఖరి రోదనంబు గను నా కేళీసఖిం గాంచెదన్. 113
ఉ. ద్వారము న్వసించి కడు దైన్యమునన్నను జూచి చూచి త
ద్ద్వారతలంబునం బడి శుగార్తిని దస్సియు నించుకంత ని
ద్రారతిఁ జెంది లేచి మది తల్లడిలంగ లసత్కపోల యై
యారయుచున్న నెచ్చెలిని నాత్మభజించెద మాటిమాటికిన్. 114
మ. నలి నూర్పుల్ నిగుడంగ, నేత్రయుగళి న్బాష్పాంబువు ల్రాల, సం
చలంత జూచుచు, నావిధం బడుగుచున్, స్వాంతంబు నానావిధం
బులఁ బోఁగా, మదనుండు పైకొనఁగ, మోమున్ వాంచి చింతించు న
బ్బలభిన్నీలశిలాకచన్ మదిని నే భావింతు నశ్రాంతమున్. 115
చ. మఱి యొకనాఁటి ప్రొద్దునను మానకఁ బంచటరంగుపైని దా
సిఱుముగ నెచ్చెలిం గదిసి యేవో ప్రియోక్తులు వల్కుచుండ, నేఁ

బఱపున వచ్చి వెన్క నిలువం బడినంతనె, చూచి సిగ్గుతోఁ
జఱునగ వొప్పఁ బోవు చెలిఁ జిత్తమునం దలపోసి చూచెదన్. 116

మ. అపరాధం బొనరించి తీవనుచు నన్నత్యంతకోపంబుతో (బో
నుపలాలింపక, మో మొసంగక, యొహో హో చాలుఁ బొమ్మంచుఁ,
కపుడు న్నేను బ్రియోక్తి నాముకొన, నందాసక్తి లేనట్టిమా
ట పచారించినబోటి నా హృదయనాటంబందుఁ గీలించెదన్. 117

చ. పడుకొని యంతలోనఁ బరిభావిత యై వడి లేచి నిద్రచేఁ
దొడిఁబడ నావులించి మెయివొట్రు విదర్చి విజృంభణక్రియం
బొడమిన మోమువాసనకుఁ బూని భ్రమించుచునున్న తేంట్ల సం
దడికిఁ జలించునట్టి కనుఁదమ్ములు గల్గినదాని నెన్నెదన్. 118

చ. మనసిజపూజ సేయ నిజమానిను లందఱు గూడి కేళికా
వనమున కేఁగుచోఁ దనదుపార్శ్వమునన్ వసియింపఁ జూచు న
న్ననసినశంకతోడ జను లేమనుకొందురొ యంచు భీత యై
క్షణ మటు లుండు మంచుఁ గనుసన్నలు సేయు వధూటి నెన్నెదన్.

మ. కలకంఠోపమ కంఠి, నాస్య జిత రాకాచంద్రబింబ, న్మయూ
రలస ద్బర్హ సమాన వేణి, సుగుణవ్రాతాత్మ, నేత్రప్రభా
విలస న్మత్త చకోర, యాన విజిత శ్వేతచ్ఛదం, గాంచ నో
జ్జ్వల కుంభ స్తనిఁ గామినీమణిని నే భావింతు నెల్లప్పుడున్. 120

చ. వరుస వివర్తితంబు లయి వ్రాలు నపాంగ విలోకనంబులన్
మరు దశ నోపమాన మృదు మంథర మంజుల భాషణంబులన్
దర మధుర స్మితంబులను దాళిమియానములన్ విలాసితన్
సిరు లెసఁగంగ నొప్పు చెలిచేష్టలు నామది సంస్మరించెదన్. 121

చ. విలసిత మన్మథన్ విరహవిహ్వల లాలసగాత్రి సుందరిన్,
లలిత కురంగనేత్రను విలాసరసాంచిత చారుకాంచ నో
జ్జ్వల మహనీయ చేల యుత, శ్యామ, విరాజిత హంసయాన, నే
నలవడ సంస్మరించెద ననారతమున్ మదిలోన వేడుకన్. 122

చ. మలయగిరి ప్రభూత పవమానములం గని తీవ లాడఁగా
సలలిత రత్నవేదిపయిఁ జక్కఁగఁ దా వసియించి గీతముల్

దలకొని పీణ సుస్వరయుతంబుగఁ బాడుచు నాళిపాళికిన్
లలి శ్రవణోత్సవం బొసఁగు లక్షణగాత్రిని నే భజించెదన్. 123

—* వీరసేనుండు కవి రచించుపద్యంబులను రాజునకుఁ బంపుట. *—

వ. అని యిట్లు కవివరుండు మదనోన్మాదంబున యామినీపూర్ణతిలకాయత్తచిత్తుండై తద్వర్ణనావిశేషంబులుగా రచించిన పద్యంబులు లిఖింపం జేసిన వీరసేనుని యనుమతంబునఁ దద్భృత్యులు భూపాలుని కప్పటప్పటికి కర్పించినం జూచి చూచి యంత కంతకు నాతఁడు కోపాటోపంబునఁ గసరివైచుచున్న వారును విసికి విసికి మరలివచ్చి తద్వృత్తాంతం బంతయుఁ గవివరుండు విన వీరసేనున కిట్లనిరి. 124

చ. 'హిమరుచి సత్కళా విభవుఁ డీకవిరాజు రచించునట్టి ప
ద్యములు గ్రహించి భూవిభున కర్పణసేసినఁ జూచి కోపభా
వమున దురుక్తులం బలికి వారక పొమ్మనుఁ గాని మంచిమా
టమరఁగఁ బల్కఁ డాతఁడు; తదాగ్రహవృత్తి నచింపశక్యమే!' 125

చ. అనవుడు వీరసేనుఁడు దదాననముం గని, యో కవీంద్ర, యో
యనఘుఁడ; యిందిరావరసుతాభుఁడ వౌసను సత్కృపామతిన్
మనమున హింససేయుమది మానితిఁ, బూనితి నే భరింపఁగాఁ;
బనివడి వ్రాయు పద్యములు పార్థివుఁ డొప్పఁ డిదేమి సేయుదున్?126

చ. అనవుడు భూసురుండు హృదయాబ్జమునం గడు నవ్వి, 'యోరి, ని
న్ననయము మెచ్చితిన్; విను, క్షమాపతిమానసముం గరంగునే?
పనివడి యేల పంపితివి పాల్పడి? నా కయి బ్రహ్మదేవుఁ డి
ట్లనయము వ్రాసియుండ వెతలం బడఁ గారణ మేమి చూడఁగన్?

ఉ. ఓరి, తలారి, వీరి మఱి యూరక త్రిప్పకు; మేమి త్రిప్పఁగా
సారము? ఖడ్గముం గొని విచారము సేయక త్రుంపు;' మన్నఁ ద
ద్ధీరత గాంచి వాఁడు 'క్షితిదేవకులోత్తమ, యేతదర్థమై
యూరయఁ జాల నెంతపని కైన భరింపుదు నిన్ను లెస్సఁగన్. 128

క. ఏమేమి వ్రాసితివో? యా
భూమీపతి మానసంబు పొరలక పోయెన్;

సామీ, యీ మా క్షైనను
సామోదత మంచిపద్య మానతి యిమ్మా.' 129

వ. అనిన విని సృష్టికర్త యైనస్రష్ట నుద్దేశించి. 130

సీ.' తన పృథ్వి యాఘనాఘనవేణి చరియించు
క్షితిభాగమున నుండఁ జేయవయ్యా,
తన రసం బాసుధాధర క్రీడ లాడెడు
శృంగారసరసిలోఁ జేర్పవయ్యా,
తన తేజ మాతప్తకనకాంగి దర్శించు
దర్పణాంతరమునఁ దార్పవయ్యా,
తనవాయు వాసుగంధశ్వాస విసరించు
కొను వ్యజనంబునఁ గూర్పవయ్యా,
తే. తన నభం బారమణియింట నునుపవయ్యా,
యీశరీరంబు పంచత్వ మెనసినపుడు
స్వాంశములతోడ భూతంబు లైదునైదు
గూర్పవయ్యా విధాత నా కోర్కి దీఱ.' 131

వ. అని యిట్లు కమలభవుని వేఁడి త్రికరణపూర్వకంబుగ నమస్కరించి
నిలువంబడి యున్న వీరసేనుఁడు తత్పద్యంబు గ్రహించుకొని రాజ
సమీపంబునకు వచ్చి తత్పత్త్రిక సమర్పించిన. 132

క.'ఇది యేమి? మాటిమాటికి
హృదయంబున లేదె భీతి యింతయు?' నన వాఁ
డదరక 'సామీ, భూవర,
యిది చూడుఁడ, యొక్క వింత యేమో తలఁపన్.' 133

వ. అనిన లిఖితంబు గైకొని పద్యంబుఁ జదువుకొని యయ్యర్థంబనేకా
ర్థంబులుగాఁ దోఁచినఁ గొంతతడ వాలోచించి యిట్లనియె. 134

క.'ఓరి దురాత్మక, నీవిటు
సారెకు రావలవ; దింకఁ జనుదెంచితివా,
వారక నిను దండించెద;
నూరక యాపని ఘటింపు; చెప్పదు మాకున్.' 135

ఆ. అన నిరాశుఁ డగుచు నాపీరసేనుండు
వచ్చి పలికె విప్రవరునితోడ
'నేమి వ్రాసినాఁడ? వెఱుఁగ నే, నింతైన
మనసు గరఁగదయ్యె మనుజపతికి.' 136

మ. అని పల్కం, దల యూఁచియూఁచి, మది నాహా యంచు, వే సాహసం
బునఁ జాతుర్య మెలర్పఁగాఁ దనగతిన్ భూమీశు నుచ్ఛ్రాయముం
గని, రెండొక్కటి యైన మంచిది యగుం గాకంచు నిశ్శంకుఁ డై,
చన నూహించె శరప్రయోగ మఘు యేఁచం బద్య ముద్యద్గతిన్.

—* విరాజు కోపశాంతికరంబైన యొకపద్యము వ్రాసి పంపుట. *—

చ. 'రవిజుఁడు భా గుణింప విధురంబుగ భట్టి నశించె, భారవి
ప్రవరుఁ డడంగె దీర్ఘమునఁ, బ్రాణ మిడెన్ గుడి యియ్యె భిక్షుః, డీ
నవనికిఁ దప్పె భీముఁడు, డదంతగతి న్మృతి కొమ్ము వెట్ట ని
క్కవముగ నే భుకుండుఁడను, గొమ్మున దీర్ఘము వెట్టకుండఁ డీ,
భువి నతఁ డెన్న నిర్దయుఁడు, భూపతి పేర్చఁ గలంప భూవరా.' 138

వ. అని యీపద్యంబు లిఖియించి వీరసేనున కిట్లనియె. 139

క. 'ఓపుణ్యాత్మక, వినుమా,
యీపద్యము చే గ్రహించి యెంతయుఁ జని నీ
వేపున నొసఁగిన, వే యా
భూపతి ననుఁ బిల్వ నంపుఁ బొమ్ము రయమునన్.' 140

వ. అని చెప్పిన నప్పద్యంబు గ్రహించుకొని పోయి రాజుముందటం
బెట్టిన నప్పత్త్రిక దండధరాసిపత్త్రికవిధంబున మదికిం దోఁపం జూచి
తదర్థంబు గ్రహించి మహీవల్లభుండు పవనోత్కంపిత కదళికామహీ
రుహంబుచందంబునఁ గంపిత సర్వావయవుం డై యెంతయుం బ్రొద్దు
చింతించి తదుభయదృఢతరస్నేహసారంబులును దత్కవితామహ
త్త్వంబును విచారించి వానితో ని ట్లనియె. 141

—* రాజు కవిరాజుం బిలువఁ బంపి పుత్త్రి నూఱడించుట *—

క. 'ఓవీరసేన, యిచటికి
వేవేగను దోడి తెమ్ము బిల్హణు.' ననినన్,

భావము రంజిల వాఁడు ధ
రావిభునకు మ్రొక్కి వచ్చి రాసుత కనియెన్. 142

క. 'ఓ తల్లి, నీమనోహరు
నాతత సదయాంతరంగుఁ డై వసుధేశుం
డీతఁడిని దోడితె మ్మనె
నీతాపము మాను మింక నీరజనయనా.' 143

వ. అనిన గ్రీష్మ సమయోష్మ దందహ్యమాన మానస యైన మయూరిక ఘనాఘన గర్జా నినాదంబు వినినచందంబున సుందరీమణి తద్వచనంబు విని కుతూహలాయత్తచిత్త యై కంఠహారం బొసంగిన గ్రహించుకొని బిల్హణున కిట్లనియె. 144

ఉ. 'ఓకవిరాజశేఖర, మహోన్నతి నీవు రచించుపద్యముం
దేఁకువతోడ నానరపతిం గని యిచ్చినఁ జూచి యెంతయుం
గైకొని దానియర్థమును గాంక్ష దలిర్ప గ్రహించి యప్పుడ
స్తోకజవంబుమీఱ నినుఁ దోడ్కొనిర మ్మనె నయ్యలియ్యెడన్. 145

వ. అని యత్యాదరంబున శుభ లక్షణ ప్రశస్తం బగు నతని హస్తంబుఁ బట్టుకొని వచ్చునెడ. 146

తే. రాజరా జగుమదనాభిరామనృపతి
తనకుమారిని దలఁచి యాస్థాన మెడలి
వచ్చి తద్ద్వారమం దున్న వజనపత్రి
నేత్ర దగ్గఱఁ జేరి కన్నీరు దుడిచి, 147

తే. శిరము మూర్కొని చికురముల్ సిక్కు వాపి
చక్కఁగా నిడి గద్గద స్వరముతోడ
ననియె దయ మీఱ భూపాలుఁ డాత్మజాత
'కమ్మ సంతాపమును మాను మమ్మ' యనుచు. 148

క. 'ఓ కూర్మితనయ కవివరు
నీకోరిక మీఱఁ గూర్తు నిశ్చలమతి వై
నాకడకును రావమ్మా
యీకడ నా చేయుపని గ్రహింపుము మదిలోన్.' 149

—* రాజు కవివరు సమ్మానించుట *—

వ. అని యుపలాలించి యంతఃపురంబున కనిచి, బిల్హణునకు నెదురు సని
నమస్కరణపూర్వకంబుగఁ గౌఁగిలించి చతురంతయానంబు నధిష్ఠింపఁ
జేసి సభామంటపంబునకుం దోడ్కొని వచ్చి యుచితాసనంబునం గూ
ర్చుండ నియమించి సభాసదులు విన నాతని కిట్లనియె. 150

ఉ. 'ఓ చతురాననాన్వయ మహాబ్ధిపూర్ణశశాంక, బిల్హణా
ఖ్యా, చతురాస్య, నీమహిమఁ గన్గొన నేరికి శక్య మీధరన్ ?
నీ చతురోక్తి వైఖరికి నీ దృఢవృత్తికి నీ కవిత్వధా
రాచలితైక నిష్ఠకు నహర్నిశము న్మది నేను మెచ్చితిన్. 151

—* రాజు కవివరుం దనకూఁతుం బెండ్లి గమ్మనుట *—

చ. తడఁబడి యెవ్వఁడేనియుఁ గృతఘ్నునియం దొనరించు మేలు వై
పడిని మదీయకృత్రిమము భవ్యగుణాకర నీమనంబునం
దడవక సుందరీమణివతంసము నాతనయన్ వరించి యే 152
ర్పడ నయ మొప్ప మత్పురికి భర్తవు గమ్మని' పల్కి వెండియున్.

క. 'రేపు సమస్తం బగుఁ గా;
క్రీపొద్దునఁ బడిలినాఁడ; విహితమతి నీ
వీపట్ల సేదఁ దేఱుము
భూపాల నుతైకచర్య భూసురవర్యా.' 153

వ. అని యొడంబఱచి కవివరుని యథాస్థానంబున కనిచి వసంతామా
త్యున కిట్లనియె. 154

క. 'ఓ మంత్రివర్య, చూచితె
భూమీసురుచిత్తవృత్తిఁ బోలింపంగా
నే మంచు ? నెంత దృఢ ? మా
భామామణిహృదయ మట్లు పరిశీలింపన్. 155

క. ఈవిధమున నిర్వురకున్
దైవాజ్ఞన్ ఘటన మయ్యెఁ; దప్పింపంగా
నావశమె ? యగ్రజన్ముఁడు;
భావింపఁగఁ గూఁతు నిత్తు భవ్యవిచారా.' 156

వ. అనిన విని మంత్రివరుండును సభాసదులును నిది యవశ్యకర్తవ్యం బనిన, విని వారలం బనిచి యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి పరిచారికాజనంబులం బిలిపించి యిట్లనియె. 157

క. 'ఓకాంతలార, మత్సుత
కాకవివర్యునకు భోజనాదులు పూర్వం
బేకొలఁది విచారించితి
రాకొలఁదిం జేయుఁ' డనుచు ననిచి రయమునన్. 158

వ. తనదారమంబారమాలిక కాచందం బంతయుం జెప్పి యాయమకానందం బాపాదించి భోజనాదికృత్యంబులు దీర్చి సుఖంబుండునంత.

—* ప్రాతఃకాలము *—

చ. తెలతెలవాఱెఁ దూర్పు, నలుదిక్కుల విచ్చెఁ దమంబు, పక్షులుం
గలకల పల్కెఁ, గోకములు గాంచె ముదంబు, లుడుప్రజంబు ఖ
స్థలమున నాడకాడకును జాఱెఁ, జెలంగి పదాయుధంబు లు
ద్గళగతి మ్రోసె, వీచె వలిగాడ్పులు భూజను లుల్లసిల్లఁగన్. 160

సీ. కోకాంగనా గణ శోక మారుతమిత్త్రి
ఘనతర జ్వాలలఁ గందినాఁడొ?
విరహానిస్పహ వధూ విపుల నిశ్వాస నోష్ణ
గంధవాహములచేఁ గమలినాఁడొ?
బాధిత పద్మినీ పటల శుశ్రూ(?)సంప్రాప్త
ఘోర పాపంబునఁ గుందినాఁడొ?
జన దూరితాప్రాప్త జార చోర వ్రాత
శాపంబులను గొంత సమసినాఁడొ?

తే. యనఁగ దోషాకరుండు కళానుభూతి
దొరఁగ వెన్నెలపులుఁగులుఁ దోడరి యితఁడు
రేపు నేవేళ కొదవునో మాప నేమి
యనుచు వడి సారమంత కొల్లాడ నరిగె. 161

మ. ముద మొప్పారఁగఁ బద్మినీమణులు మోము ల్విప్పఁ, జక్రంబు ల
భ్యుదయం బొంద, సదాళులున్ సరస విస్ఫూర్తిం బ్రవర్తిల్ల, నా

స్పద మై భాసిలు పుష్పదంత గజరాజం బెక్కి, యుద్యద్ద్విజుల్
మది రంజిల్లఁగ సన్నుతింపఁ, బొలసెన్ మందానిలుం డత్తఱిన్. 162

మ. మలయాహార్యతటంబు డిగ్గి, విలస న్మల్లీమతల్లీ లతా
వళులం జిక్కి, ప్రయాసిత న్విడలి, దీవ్య చ్చారు కాసార ని
ర్మలతోయంబుల నీఁది, పంకరుహ సౌరభ్యంబుఁ గొల్లాడి ష
ట్పుల నాదంబులతోఁ జరించె మరుదంకూరంబు లవ్వేళలన్. 163

క. తనతమ్ములవైభవమును
గొనె నఁట యొకరాజు వానిఁ గొట్టెద ననుచున్
ఘనకోపుఁ డయ్యె ననఁగా
నినుఁ డతితేజం బెసంగ నేతెంచె నొగిన్. 164

మ. హరి చక్రంబు ధరించి, యుద్భట నిశాటాటోపముల్ మాన్చి, యు
ద్ధుర లీలాప్తి బుధాంకవర్తి యయి, యొంతో పూర్వదేశంబు భా
సుర మై యొప్పఁగ నిందునందు నిలిపెన్ స్తోత్రార్హుఁడే యంచు శం
కర పద్మోద్భవులున్ భజింపఁ జెలఁగెం గల్యాదితాచారుఁ డై. 165

ఉ. అంగుగఁ గాల మన్కడికి నావల నీవల ప్రేలు బంధు రా
భంగుర పాశలంబు లగు బంగరుపోఁతల ఘంటలో యనన్
సంగతి మీఱఁ బ్రాక్చరమ శైలములం గనుపట్టి రర్కసా
రంగధరుల్ నిజోర్ధ్వరుచు లందము నొందఁగ నట్టివేకువన్. 166

క. హిత విబుధ స్తుతి గోత్రా
హితకరుఁ డుదయించె గురు బుధేశ హితుం డై,
ధృతిఁ బూర్వదేశముం గొని
క్రతువులు గోతలమునందుఁ గడు నొప్పారన్. 167

సీ. అతుల ద్విజాలోకనావహుం డై త్రయీ
సుముఖుఁ డై నట్టి తేజోమయుండు
కమలా మనోహ రాకారుఁ డై శర్వరీ
చరుల నొంచిన చక్రధరణశాలి
యఖిల లోక తమోపహరణ నైపుణవృత్తి

రాజిల్లు నట్టి సర్వజ్ఞవిభుఁడు
మిత్త్రుఁ డై భువన పవిత్త్రకుం డై తగ
ధర వెలింగించు సన్మార్గవర్తి

తే. యాదిమూర్తి యనంగఁ బద్మాప్తుఁ డనఁగ
నార్జితార్యుఁ డనంగ దివ్యైకవాక్ప్ర
వముల ద్విజరాజసంగతి వసుమతీధ్ర
శేఖరారూఢతను రవి చెలఁగె నెదుట. 168

తే. అలరుతమ్ముల నొకటి గా నాత్మఁ దలఁచి
దిశలు చెలువొందఁ దమము భేదించి తనను
లోకబాంధవ విఖ్యాతి లోకు లెన్నఁ
గరము వెలుఁగంగ బద్మినీ కాంతుఁ డలరె. 169

క. ఉరు కువలయంబు బెగడఁగ
ఖరకరుఁడు జనించి వచ్చి కలుగు సదార్తిఁ
వరుసఁ గని రూపు మాపఁగ
నరిగెను ద్విజరాజు పశ్చిమాంబుధికడకున్. 170

చ. సమయ కిరాటకుం డుదధి జాడల వచ్చుచుఁ జేరి పూర్వది
గ్రమణికి నమ్ముకో నుదయ రాగపువన్నె పటంబు విచ్చి చూ
పె, మదికి హర్ష మైన, నది బేరము లాడి నిబద్ధ మైన ని
ష్కము నొకటిచ్చెనో యనఁగఁ జాయలు దోఁప నినుండుఁ జెల్వగున్.

తే. ఒక్కయినుఁ డంతకంతకు నుక్కు మిగుల
నొక్కరా జది సూడంగ నోర్వలేక
డిందె వెల్వెల నై యొక్కదిక్కు సేరె
ననఁగ సూర్యుండు హెచ్చె హిమాంశుఁ డడఁగె. 172

చ. సమయవినోది మిన్ననెడి చక్కని రంగమునందు సర్వది
గ్రమణులు చూడ గారడము రక్తినిఁ జూప విధుండు నాఁగ న
ద్దము నొకకర్ణమం దునిచి దాపలికర్ణమునందు హేమ చ
క్రము వెడలంగఁ దీసె ననఁగా రవి దోఁచెఁ బ్రభాప్రభావుఁ డై.

—* రాజు దనకూఁతును గవి కిచ్చి పెండ్లిసేయుట *—

వ. ఆసమయంబున నంతకుమున్న మంగళతూర్యనాదంబులు వినుచు
మేల్కని మదనాభిరామభూమీధవుండు స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానం
బులు నిర్వర్తించి సముచితాలంకారుండై సభాస్థలంబునకు వచ్చి
మంత్రి పురోహితామాత్య బంధు విద్వజ్జనంబుల రావించి వారల
నుచితాసనంబులం గూర్చుండ నియమించి సుప్రసన్నుండై. 174

క. 'ఘనులార, బిల్హణాఖ్యున
కెనయఁగ మామక కుమారి నిచ్చెద నని నే
మనమునఁ దలఁచితి నిప్పటి
కనుకూలత; బ్రహ్మ పూర్వమందె ఘటించెన్.' 175

వ. అని యిట్లు పలికి, వారలయనుమతంబున ముహూర్తనిర్ణయంబు
సేయం దలంచి జ్యోతిర్విదులఁ బిలిపించి యడిగిన వా రిట్లనిరి. 176

క. 'గురు కవి యుక్తి నినుండున్
వరుస నమందాత్ముఁ డగుచు వసుధఁ బరఁగినం
బరికింపఁగ ద్విజరాజున
కురుతరముగ మంగళాప్తి యొప్పగు వేడ్కన్. 177

తే. నీ కుమారిక యళి యయ్యె నాకపీంద్రుఁ
డలర ధను వయ్యె, నిర్వార కనుగుణంబు,
గ్రహవిరోధంబు నెందులఁ గానఁబడదు,
రాజబల మొప్పు, నొప్పుఁ దారాబలంబు. 178

క. ఈకన్య కిపుడు ద్విజరా
జాకడ నాటింటఁ జెల్వ మలరినవాఁడై
చేకొని పదిటను మిత్త్రత
శ్రీకరముగ నొప్పు నతను సిద్ధి నృపాలా.' 179

వ. అని యిట్లు పలికిన సంతుష్టాంతరంగుండై నృపపుంగవుండు నిజనగరం
బలంకరింపం జేయుం డని పరిచారకులం బంచిన. 180

సీ. పచ్చల తోరణ పంక్తులు ఘటియించి,
కస్తూరిపూఁతలు గా నొనర్చి,

మలయజ పంకంబుఁ జిలికి, జవ్వాది రే
ఖలు దీర్చి, రత్న వేదుల నమర్చి,
ముత్యాల నవరంగముల రంగు గావించి,
నవ వజ్రమయ వితానములు నెఱపి,
వాసి తాగరు ధూప వాసనల్ నిగిడించి,
పగడాల మెఱయుఁ జప్పరము లునిచి,
తే. ప్రతిగృహంబుల భద్రకుంభములు నిలిపి,
దర్పణంబులు ద్వారబంధములఁ గూర్చి,
ధవళ సౌధాళిఁ జిత్ర కేతనము లెత్తి,
పురము శోభిల్లఁ జేసి రబ్బురము గాఁగ. 181

సీ. ఏవీథిఁ జూచిన నింపుమై మంగళ
తూర్యనాదములు సంతోష మొసఁగ,
నేచాయఁ గాంచిన హితముగాఁ జెవులకు
వీణారవంబులు వేడ్క సేయ,
నేపట్టుఁ గనిన భేరీ పటహాది కా
హళ మృదంగైక వాద్యములు వెలయ,
నే చోటు వీక్షింప వాచా చమత్కృతిఁ
బాటలు మాటలుఁ బఱఁఢవిల్ల,
తే. నొప్పె నక్షత్రవల్ల భాభ్యుదయమునకుఁ
జెలఁగి మిన్నంది యుబ్బిన జలధికరణిఁ
దనరుఁ గవిరాజశుభమహోత్సవమునకును
నగరరాజంబు సంతతానంద మొంది. 182

క. అత్తఱి నయిదువ లారతు
లెత్తుచు ధవళములు వాడ నింపు దలిర్పం
గ్రొత్త గనిపింపఁ బెండిలి
చిత్తరుఁజవిక కరుదెంచె క్షితిసురుఁ డెలమిన్. 183

సీ. ఈ ధామనిధికరం బెనయంగ నలుఁ గిడ
నేర్తువు, పద్మిని, నీవు రావె;

యీ కళానిధిఁ జేరి యెలమి సేవలు సేయ
నేర్తువు, మృదుహస్త, నీవు రావె;
యీ చతురాస్యుతో నింపుమైఁ బలుకంగ
నేర్తువు శుభవాణి, నీవు రావె
యీ మహాసర్వజ్ఞు నిర వొంద శిర సంట
నేర్తువు, శశిరేఖ, నీవు రావె;
తే. యనుచుఁ దమలోన భూమిపాలానుమతిని
సరస సల్లాప వచన రచనలు దెలుపు
నంగనారత్నములు గొంద ఱానువర్ణ
గాత్రుఁ గదియుచు మంగళారాత్రి కలిడి. 184

క. 'మంగళము రాజనుతునకు
మంగళ మంబుజముఖీరమాతనయునకున్
మంగళము శాస్త్రవేదికి
మంగళము కవీంద్రమాళిమణికి సుగుణికిన్.' 185

వ. అనుచు నారతిపాటలు పాడి శిరంబున నక్షత లునిచి. 186

చ. నడుమసియాడఁ జన్నుఁగవ నాట్యము సల్పఁగ, రత్నహారముల్
దడఁబడి డోలికా కలనఁ దాఱ్కొన, వేణి చలింప, నెమ్మొగం
బొడలును జెక్కుటద్దములు నొయ్యఁ జెమర్పఁగఁ, గంకణంబు లే
ర్పడి రవ ముప్పతిల్ల, నొక భామ తలంటెఁ గవీంద్రమాళికిన్. 187

తే. తావియటకలిఁ దలఁ బుల్మి తమక మొప్ప
బంగరు కటాహములలోనఁ బొంగు జలముఁ
బాట్లు గావించి బిందియ న్బట్టి యొక్క
యతివ సుకవికి మజ్జనం బార్చె నపుడు. 188

సీ. తడియార్చి వలువ లేర్పడ నిచ్చె నొకలేమ,
యుదిరిపావా లుంచె నొక్కభామ,
పువ్వులు సిగఁ జుట్టెఁ బూలు పొంద నొకకొమ్మ,
మురువుల నిడె నొక్కముద్దుగుమ్మ,

కస్తూరితిలకంబు ఘటియించె నొకచాన,
యొడల గంధ మలందె నొక్కజాణ,
చొక్కట్లపాగులు సవరించె నొకబాల,
యురుహారములు పూన్చె నొక్కగోల,
తే. పడఁతి రత్నపుటుంగరాల్ దొడిగె నొకతె,
వెలదిఁ కపురంపు సురఁటిచే విసరె నొకతె,
నిలువుటద్దంబు ముందర నిలిపె నొక్క
మగువ, బిల్హణకవిశిఖామణికి నపుడు. 189
క. ఈరీతిఁ గవిని జెలు లిం
పారఁగఁ గయిసేసి నృపవరాత్మజ కెంతో
సీరాటం బొనరిచి సిం
గారించిరి వేడ్కఁ బోడమ గ్రక్కున నంతన్. 190
క. సరిగంచుచీర కటిపై
నెరియంగాఁ గట్టి, ఆవిక నీపై మెఱయన్
సరిగుబ్బలు గుబ్బతిలం
గరములఁ సవరించి, పైఁట గావించి రొఁగిన్. 191
క. ఇఁకఁ జిక్కువాసెనే యని
చికురంబులు చిక్కుదీర్చి చెలువుగఁ గీల్గం
టొకయింతి వెట్టి, నొక్కతె
సకి ముడి బాగుపడె ననుచు సన్నుతి సేసెన్. 192
తే. సూర్యచంద్రులు మైత్రిచే సుదతివదన
వనజ మంతయు సంతత వైభవంబు
నందఁ జేయ వసించిరో యనఁగ నపుడు
సూర్యచంద్రుల నిడె నొక్క శోభనాంగి. 193
ఉ. కోరిక నాఁకలిం గొని చకోరకముల్ జవ ముప్పతిల్లఁగా
సారసవైరియం దమృతసారము నూఁటుచుఁ దోనె తద్గతం
బై రహిమించు నల్పుగొన నత్తఱిఁ జాతె ననంగ నొక్కసిం
గారపుబొమ్మ వాలుఁ దెలి గన్నులఁ గాటుక దీర్చె బోటికిన్. 194

తే. తారకావళిసేవ్యమై తనరునట్టి
చంద్రబింబంబుతోఁ దుత సాటి గాఁగ
జెలువమోమునఁ గస్తూరితిలక మునిచి
ముత్తెములచేరు లమరించె ముదిత యొకతె. 195

క. అద్దములవంటిచెక్కుల
నిద్దపు రుచు లుప్పతిల్ల నీటుగ శ్రుతులన్
ముద్దులగుమ్మకుఁ దా నొక
ముద్దియ కుండలము లునిచె ముద్దులు గాఁగన్. 196

క. సంగతిగ మోవి చవిచూ
డం గవి యురుదెంచె ననఁగఁ దార్కొన నాసన్
రం గలర నాఁణిము త్తెపు
ముంగఱఁ గీలించె నొకతె ముదితామణికిన్. 197

క. దరము వివరం బెఱింగియు
వరుసం దనజన్మసీమవారిని వేడ్కన్
భరియించె ననఁగ నొక్కతె
యురుకుచ మెడ ముత్తెసరుల నునిచెం బ్రేమన్. 198

క. స్ఫుటముగ నీయుత్సవమునఁ
గటకంబులు మ్రోసె ననుచు ఘన మణి భాస్వ
త్కటకమ్ము లునిచె నొక్కతె
కుటిలాలక కరములందుఁ గోమరు సెలుఁగన్. 199

క. ధరఁ గొని పిఱుఁదులు దీవుల
సిర వొందఁగ నాక్రమించి యేలె నటంచున్
బిరు దుంచినగతి యొక్కతె
యొరయఁగ రత్నముల కాంచి నునిచెం జెలికిన్. 200

క. కరిగమన నడలు మదనుని
కరిగతులకు ధిక్కరింపఁ గల వని యందెల్
సరి మ్రోయఁగఁ జరణంబుల
నరు దారఁగ నిలిపె నొక్కయతివ ముదమునన్.

క. ఈవిధమున రమణీమణి
లావసుధావరునిపుత్త్రి కంచితలీలన్
వేవేగ యలంకారము
గావించి వివాహవేదికడ నిల్పుటయున్. 202

సీ. సతివీక్షణములు రసప్రవర్తకములై
నెమ్మోముఁదమ్మిపైఁ గ్రమ్మికొనఁగ,
బిసరుహేక్షణ దృష్టులు సుమనోహరములై
గళ సుగంధ విశేషకళనఁ బొదలఁ,
దరుణాంగి చూపు లత్తఱి శిలీముఖములై
హృదయ పంకజ మావహించి నాట,
భామినీ లోచనప్రభలు వరాళులై
తన రారు పాదపద్మముల వ్రాలఁ
తే. బరఁగి కవిరాజు పూర్వవైఖరిని మోహ
కలిత విభ్రమ విస్మయాక్రాంతుఁ డగుచు
వనిత రాయత్తచిత్తుఁడై యాత్మలోనఁ
జెలువ భావంబు గాంచి వీక్షించుచుండె. 203

సీ. ఈ సర్వమంగళ యీక్షణకాంతులు
భరిత సుధాకరప్రభలు గాఁగ,
నీ శ్యామ కన్దోయి నింపారు దీప్తులు
పూసిన రతికాంతు భూతి గాఁగ,
నీ సతి కన్నుల భాసిలు దీధితుల్
పొలు పొందఁ దమ్ముల పూజ గాఁగ,
నీ యార్య లోచనచ్ఛాయలు మౌళిపైఁ
ప్రవహించు గంగాఝరంబుఁ గాఁగఁ,
తే. బరఁగు కవిరాజమౌళి సర్వజ్ఞమూర్తి
విలస దసమాంబక స్ఫూర్తి విశదకీర్తి
యంచితాచల భోగ భాగ్యైకవర్తి
యనుచు నచ్చటివిబుధాళి యభినుతింప. 204

సీ. భావి ఫలోదయ ప్రాప్తిభాసురములై
పరఁగు మౌక్తికముల బారు లనఁగ,
రతిపంచశరులు సంతతకేళిఁ దేలుచుఁ
బనివడి యాడు పూబంతు లనఁగఁ,
దియ్యవిల్తుఁడు రెండుతెఱఁగులై యిరువుర
కడ లందివేయు మార్గణము లనఁగఁ,
దనవలనను వీరు దనరారి రనుచుఁ జం
ద్రుఁడు సల్లు నమృత బిందువు లనఁగ,
తే. వెలఁగు నయ్యామినీపూర్ణతిలక చూపు
లనఘ కవివర్యచూపు లన్యోన్యమైత్రి,
నెలయుచు గతాగతంబులై కలయ నడరి
వెలయఁ జూచెడు జనులకు వేడ్క సేసె. 205
తే. లలితముగ విప్రులు 'తదేవ లగ్న' మనుచు
మంత్రములు సెప్ప, శుభవీథి మహితలీల
వరుస నుంచిరి తద్వధూవరుల నృపతి
యనుమతంబున నైదువ లపుడు వేడ్క. 206
తే. పుడమివేల్పులు పుణ్యాహపూర్వకముగ
దేవతాహ్వాన మొనరించి తివిరి వారి
కరములను గంకణములు వేడ్కను ఘటించి
చదివి రెంతయు మంగళాష్టకము లపుడు. 207
మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ క్ష్మానాథముఖ్యుంబు తాఁ
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానముల్ మెచ్చఁగన్. 208
క. దలఁబ్రాలపళ్లెరంబులు
వెలఁదులు పార్శ్వములఁ బూన విభునిశిరమునన్
జలజాక్షి ముంచి దోయిటఁ
దలఁబ్రాలను బోసె విభుఁడుఁ దనపై నుంచెన్. 209

వ. ఇట్లత్యద్భుతంబుగఁ దదుత్సవంబు విధ్యుక్తప్రకారంబుగఁ గావించి భూసురులకు మ్రొక్కి తదాశీర్వచనంబులు గైకొని బిల్హణుండును, యామినీపూర్ణతిలకయును యథేష్టభోగంబుల నుండు నెడ. 210

సీ. నీలమేఘంబులు శైలాగ్రముల వ్రాలెఁ,
బరికింప వెల్వెలఁ బాఱె విధుఁడు,
సన్నగించెను బికస్వరము లంతంతకుఁ,
గలహంసగతుల సంగతులు దప్పె,
గగనమార్గము సావకాశమై బలు పొంచె,
నహిరాజు రూఢి నందంద నిలిచెఁ,
గేతకిదళములు గెలఁకుల భాసిల్లె,
మెఱుపుఁదీఁగలు మింటఁ దఱచు మెఱసె,
తే. నంద మొప్పఁగఁ గొలఁకుల నంబు వ్రేడమొ,
నాడకాడకుఁ గోరిక లతిశయిల్లె,
ననుచు జను లెల్లఁ బొగడ ఘనాగమ మన
గర్భగౌరవ మాకాంత గాంచె నంత. 211

వ. నవమాసంబులు నిండ దశమమాసంబున నొకసుముహూర్తంబున.
మ మరుదంకూరము సంచరింప, గ్రహముల్ మార్తండునిం జేరకే
నెరయన్, దిక్కులు దెల్విఁ జెంద, గరిమ న్దివ్య న్మృదంగాది వా
ద్య రవంబుల్ సెలఁగన్, సురప్రతతి యుద్యత్పుష్పవర్షంబులన్
బొరి వర్షింప, వధూటి గాంచెను సుతున్ భూరిప్రభావ్యాప్తతన్.213

క. ఘనతం బ్రభాకరోదయ
మున జనియించుటయు విప్రముఖ్యులు వేడ్కం
గని లగ్నగతిఁ బ్రభాకరుఁ
డను నాముం బిడిరి బిల్హణాఖ్యుఁడు మెచ్చన్. 214

వ. అప్పుడు మదనాభిరామభూమీధవుండు విద్వజ్జనబంధుమిత్త్రపురోహితామాత్య సమక్షంబున నతనిం దన వంశకర్తగాఁ బరిగ్రహించి జాతకర్మాదులు సలిపి గోభూతిలహిరణ్యాది షోడశ దానంబులు నేసి భూసురాశీర్వచనంబు లందె. 215

క. ఘనుఁడు ప్రభాకరుఁ డంతన్
దినదినమును వృద్ధిఁ బొంది దీవ్యద్బలుఁ డై
కనుపట్ట వానిఁ బట్టము
చన వొప్పఁగ గట్టితాతసౌఖ్యము గాంచెన్. 216

(మాలిని)

ప్రథితగుణకలాపా భంజితేశానచాపా
ప్రథనవిజయకోపా భానుకోటిప్రతాపా
మథితదనుజదీపా మన్మథాచ్ఛస్వరూపా
మధురతరకలాపా మాన్య రామావనీపా. 217

(గద్యము)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవా ప్రభావ
సంపాదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర
శ్రీమ త్పండిపెద్ది కృష్ణస్వామిప్రణీతం బయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ

దృతీయాశ్వాసము.

బిల్హణీయము సంపూర్ణము.

